

JENDAL ANTONSEN

Vår
ukjente
krigshistorie

Trykket

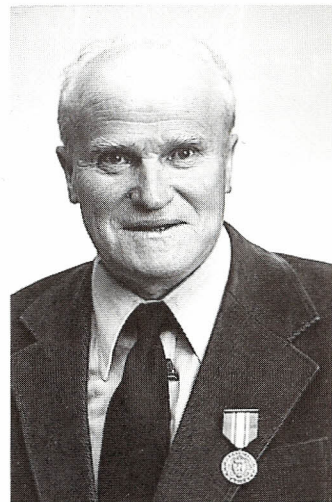
1991

INNHold:	Side
Forord.....	6
Det tyske overfallet på Narvik morgenen 9. april 1940.....	9
Engelsk flåtestyrke kommer.....	18
Engelske krigsskip kommer forsterket tilbake	
De tyske blir senket, eller jaget i land.....	18
Tyskerne tar seg til rette	
Folket evakueres fra byen.....	21
Tysk feltprest velsignet.....	27
Narvik skal gjenerobres.....	31
De lette etter sine kjære.....	33
På vakt mot tyskerne.....	37
Overtro fra gammel tid.....	41
Norge kapitulerer.....	45
Møte med fortiden.....	49
Ingen nordmann fikk beholde radio.....	60
Jeg møtte en motstandsmann.....	61
Folk ble tvangssendt.....	65
Middelaldermørke over landet.....	66
På Lofotfiske.....	71
Alliert raid til Lofoten.....	73
Folk gikk inn for matauk.....	75
Det Hitler lovet ble gjort til skamme.....	78
Fluktrute til Sverige planlegges.....	79
Flukt.....	87
Gestapo slår til.....	91
Til forhør hos Gestapo.....	93
Det ble en hard dom.....	95
Jeg skulle skytes.....	97
Mødre ba for sine sønners liv.....	100
Møte med tysk konsentrasjonsleir.....	101
Ble snauklippet.....	103
Noen tyskere var annerledes.....	105
De hjalp russerne.....	108
De farlige angiverne.....	110
Til en annen fangeleir.....	111
Vi holdt på å bli kvalt.....	113
Vårt møte med Falstad fangeleir.....	115
Noen trøstet oss.....	119
Jeg drømte mor.....	120
Hvem skapte denne kulturen?.....	122
De ble forrådt.....	123
Forgiftet brødskive.....	127
Tyskerne slo han fordervet.....	129

Unntakstilstand	131
Hans siste hilsen hjem til mor	133
Mange nordmenn ble skutt	134
Mannen fra skauen	139
I tyskernes straffekompani	140
Fangene fikk motta besøk	142
Fikk ikke sove	144
Propaganda – et effektivt våpen	145
Aldri mer opprusting av Tyskland	147
Jul i fangenskap	149
Tysk brutalitet kjente ingen grense	153
Ut på arbeidskommando	155
Tiden var lang	159
Den nye tyskvakten	163
Tyskerne blir slått tilbake	166
Arbeid på tysk kjøkken	167
Bjørnøya – tysketøsenes skrekk	169
Kontakt med motstandsmann	172
Vi var store optimister	174
Frykt blant tyskerne	174
Vi ble forflyttet	177
Rottene var tyskernes følgesvenn	178
Allierte bombefly kommer	179
Oppløsning på frontene	181
Tyskerne fester	184
Bedt til bryllup	186
Tysker på spurvejakt	187
De skulle møtes i Berlin	188
Vi skulle sendes til Tyskland	189
Uventet møte	191
Til Grini	192
Vårt møte med Grini	193
Ba om arbeidsro	197
Konsentrasjonsleir etter tysk mønster	199
Frigjøringsstyrker gjør seg kampklare	202
Under ørneblikk	204
Møter og foredrag	205
En framtidsplan	209
Gammel overtro	211
En ny statsminister utpekes	211
Våren kommer	214
Frykt og håp	215
Slutten	215
Marerittet er over	216

Forord

Med denne boka tar Jendal Antonsen oss med på en til nå, på flere måter, ukjent og overmåte interessant ferd gjennom fem års krig og tysk okkupasjon hvor han på sin egen måte berører flere sider ved krigen som ikke har vært kjent før, eller vist nok oppmerksomhet. Dessuten gir han et troverdig svar på de spørsmål mange har stilt seg, om hva som *egentlig* hendte i de så gåtefulle april-dagene 1940, da Norge var et nøytralt land. *Hvem* skjøt på *hvem* først? *Når* og på *hvilken* måte fikk sjefen ombord på panserskipet «Norge» beskjed om å skyte på tyskerne? Og *hvem* ga han ordren som førte til at de to panserskipene, som av myndighetene var blitt beordret til Narvik for å beskytte tysk eiendom mot et «fryktet» engelsk angrep på den stadig stigende tyske malmtransporten fra Narvik, kom i kamp mot tyskerne og dermed kom Norge på den riktige siden i krigen?

Jendal Antonsen var ombord i panserskipet «Norge» 9. april 1940. Deltok senere i illegalt arbeide, ble arrestert og satt tre år i tysk fangenskap fram til frihetsdagen 8. mai 1945. Slik var han med i forreste linje av det som hendte under krigen, og på grunn av sin gode iakttagelsesevne kan han bl.a. fortelle om den forvirringen som oppsto da de første tyske krigsskipene kom, og om den befriende lettelsen da telegrammet fra den norske Regjeringen kom om morgenen 9. april. Et telegram som overhodet ikke er nevnt i noe tidligere litteratur som er skrevet om krigen i Norge, men som var *så viktig* at vi bare kan ane hva som kunne ha hendt om *det* hadde uteblitt.

Dessuten forteller han, – ikke med et trylleslag og «hokkus pokkus» hadde tusener av tyskere besatt byen, – men om hvordan tyskerne i ett slikt stort antall kunne komme *usett* inn til Narvik. Noe som heller ikke tidligere er beskrevet. Dessuten forteller han inngående om det som foregikk og hendte under krigen og fem års tysk okkupasjon i Norge – om motstandsarbeide og tre år i tysk fangenskap med en dødsdom hengende over seg, kom han på en måte, på innsiden av systemet (nazismen) og kan dermed gi oss svar på mye av det som vi bare har kunnet undre oss over. Dessuten mange tanker og meninger om mennesker og samfunn – om det som delte det norske folket i to, nazister (frontkjempere), motstandsfolk (jøssinger), og gir dermed et meget interessant og verdifullt bidrag til vår krigshistorie som på flere svært viktige områder har ligget i mørket.

Bevitnelse.

Det bevitnes at Jendal Jentoft Kyrre Antonsen, f. 3/1 1916 i Kjeiprød i Lavangen, bopel. Kleiva, Narvik, ble arrestert som politisk fange av tyskerne den 26/6 1942 og satt siden i tysk fangeskap til 7/5 1945.

NARVIK POLITIKAMMER 24. oktober 1946.
LANDSVIKAVD. O. Eriid
politikonstabel.

Sjøforsvars-

~~MARINE~~ KOMMANDO ØST

M. K. Ø.

Personellavdelingen.

KARLJOHANSVERN

HORTEN, den 27. januar 1947.

Deres ref.

Vår ref. Jnr. 630/47/303/65/FG/KJ.

Herr Jendal Antonsen,
Kjeiperød, i Lavangen.

Attest for tjeneste ombord paa P/S "Norge" den 9. april 1940.

Refr. til Deres skriv av 20/12-46 oversendt P/S.K.Ø.
fra P/S.K.N. oversendes vedlagt bevitnelse for Deres tjeneste
paa P/S. "Norge" 9/4-40.

H. Hoel
H. Hoel
Löytnant
Sjef for personellavdelingen. F. Gulbrandsen
Kontorist i.

BEVITNELSE

48-36
fr. 250.-
Nasjonalhjelpen

Nr. 14580 Navn: Antonsen, Jendal til de skadelidte distrikt

født: 3/1/16 Bostedskommune:
har vært i tysk fangeskap fra 22/6/42 til idag.

Grini, den 8 MAJ 1945 19

GRINI LEIRSTYRE

Stempel.

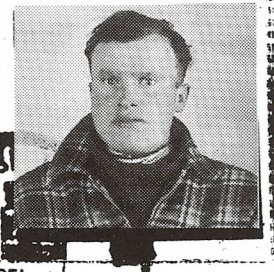
Grini Leirstyre

N. Storaas
Underskrift.

Bevitnelse uten navn og underskrift er ugyldig.

LEGITIMASJONSKORT

Nr. 638
Etternavn Antonsen
Fulles fornavn Jendal
Jens Ole Kyrr
25 år

STEMPEL
GENS
POLITIKAMMER
LENSMANNSKONTOR
Datum 16/4 1941

Innehaverens:
Stilling fisker
Adresse Freiprød
Fødested Trondheim
Fødselsdag og år 31. 1916
Statoborgerlige forhold norm

Naonetræk
Jendal Antonsen

DETTE LEGITIMASJONSKORT
ER UTFERDIGET AV POLITIET
ETTER NOYE PRØVELSE AV
INNEHAVERENS IDENTITET.
KORTET ER GYLDIG FEM ÅR
FRA UTSTEDELSEN.
FOR KORTET ER BETALT
KR. 1,00.- KR. 0,50.

JENDAL ANTONSEN

har under felttoget i Norge 1940
deltatt i forsvaret av Fedrelandet.

fra 9 APRIL til 14 APRIL

Norge takker Deg
for Din innsats i Frihetskampen.

Heide

Det tyske overfallet på Narvik morgenen 9. april 1940

Side om side lå de to panserskipene «Norge» og «Eidsvold» godt forankret på Narvik havn om morgenen 8. april 1940. Begge ankrene var satt ut og den tykke manillatrossen akter var gjort godt fast rundt en stor stein inne på land. Man kan godt si at vi lå forankret i det norske grunnfjellet.

Da «Vinterkrigen» mellom Finland og Russland brøt ut høsten 1939, ble de to panserskipene som lå ved Horten marinestasjon, beordret nordover med base i Tromsø, med kommandør Per Askim som sjef for panserskipsdivisjonen i Nord-Norge («Norge» og «Eidsvold») og samtidig sjef for «Norge», samt kaptein Willoch som sjef for «Eidsvold». De skulle vokte over Norges nøytralitet mot et mulig angrep fra øst, dersom russerne skulle forfølge de flyktende finnene over grensen til Norge. Det var jo bare ved å beskytte vår nøytralitet at vi kunne holde Norge utenfor den krigen som syntes å være i rask utvikling.

Først var vi en tur innom Tromsø, så gikk vi opp til Lyngenfjorden og drev skyteøvelser med de store kanonene – skyte dem inn og justere de nye siktene, som de sa var ny-innkjøpt fra England. Alt skulle være klart om det skulle bli bruk for dem. Russerne var en uberegnelig «mørkemann» som trodde verken på Gud eller Satan, men gjorde det som de selv trodde var riktig. Så alt måtte være i orden.

Da skyteøvelsen var slutt, gikk vi med de to panserskipene inn til Skibotn hvor alle mann fikk utlevert hvert sitt par ski. Snøen var dyp, så det ble en slit-som skitur og god trening i å ta oss fram på land, om det skulle bli nødvendig. Vi måtte være forberedt på alt – ble det sagt.

Den finsk-russiske krigen hadde utviklet seg til et bittert oppgjør mellom de to nabolandene, hvor finnene kjempet tappert i snø og kulde for å drive russerne ut av sitt land, noe som førte til stor sympati her hjemme, hvor det nå ble samlet inn ryggsekker, ulltepper og sko m.m. Det var jo vinter, så kvinnene strikket votter og tykke ullsokker som de la i ryggsekkene før sekkene ble sendt til de finske soldater ved fronten.

Noen hundre eller tusen ryggsekker var lite – men ble mye når det kom fra et folks hjerte som hjelp til en nabo som var i nød og kjempet for sitt land og sin frihet.

Mange finner kom til Tromsø som flyktninger. De hadde de mest fantastiske ting å fortelle om krigen der borte. Det var bare for de finske soldatene å plasse-se seg høyt oppe i trærne – derfra kunne de skyte russiske soldater i hundre og tusentall. For, som de sa, slike hedninger ser jo ikke opp mot himmelen, derfor kan de ikke oppdage *hvor* de blir beskyttet fra. Det er en spennende form for jakt, sa de, og var ikke i tvil om *hvem* som skulle vinne krigen – bare de fikk litt hjelp.

Avisene slo det stort opp i tekst og bilder. Noen trodde på de fantastiske historiene – og reiste som frivillige til Finland for å få være med på den noe sel-somme form for jakt.

De som trodde på det gode i menneskene og at uoverensstemmelser landene imellom kunne løses uten krig, stilte seg uforståelig til det som nå foregikk, og fordømte Stalin for hans omfattende utrenskninger av de som han mente var en fare for landet og det systemet som var skapt ved arbeidernes revolusjon.

Julen feiret vi i Tromsø (Nordens Paris) med piker, vin og sang – slik det sømmer seg en glad sjømann. De fleste av gutta hadde jo alt funnet seg en snill og søt Tromsø-pike – så det kunne gå ganske livlig for seg. Noen hadde seilt lenge ute og tok derfor sin militærtjeneste som en lenge etterlengtet ferie her hjemme i Norge. De forsynte seg grådig av all den deilige maten og drikken som en norsk jul bød så rikelig på, så skipets reglement ble brutt på flere vesentlige punkter. Noe som førte til ganske strenge refselsler og trusler om anmeldelse og straff for flere av gutta ombord. Men om en sjømann ber en offiser om å dra til helvete, betyr det jo ikke at han behøver å dra på noen lang reise. Men det var ikke bare vi menige «gaster» som likte å smake på juledrammen.

En offiser fikk flere ganger husarrest på sin lugar, for overtredelse av reglementet og forsømmelse i tjenesten. Da det ikke hjalp, ble han permittert og en annen offiser kom ombord. Bra var det, for av han fikk vi vite at det ombord fantes noe sånt som redningsbelter – så vi fikk undervisning i bruken av dem. Men det var gamle og dårlige belter som vi først måtte blåse opp etter at vi var kommet i sjøen, sa han. Men til tross for det, ga det jo en liten trygghetsfølelse om det skulle gå så galt at vi fikk bruk for dem.

Julen var en spesiell høytid i den kristne del av verden, så vi gikk samlet til kirken slik det jo sømmer seg et kristent folk med en kristen sivilisasjon. Presten leste juleevangeliet og holdt en gripende og tankevekkende preken for oss, hvor han spesielt fremhevet den allmektige Gud som hadde ofret sin eneste sønn for å frelse menneskene, og Jesus, som hadde ofret alt, sitt eget liv, for oss. Noe som måtte mane til offervilje hos oss alle, slik at vi dag og natt våket, på vakt mot den fare som truet – fra Øst – og ba oss be for det finske folk som nå var jaget som flyktninger til Norge. Vi behøvde ikke være redde, for Gud var til stede og vernet om alt liv. Selv en liten spurv falt ikke til jorda uten hans vilje. Dessuten minnet presten oss om at all øvrighet var innsatt av Gud. Så ba han for Kongen, øvrigheten, oss og de to panserskipene. Alle som ville kunne gå til nattverd for å få syndenes forlatelse – ved å spise og drikke Jesu legeme og blod.

Jeg hadde aldri vært noen flittig kirkegjenger, gikk stort sett bare når jeg var nødt til det. Derfor la jeg spesielt merke til det som ble sagt fra prekestolen. Dessuten var det en spesiell pen gammel kirke som man ikke kunne unngå å legge merke til – når man først var der. Særlig gjorde den gamle altertavla med den korsfestede frelseren et dypt inntrykk på meg der han hang korsfestet – mishandlet (torturert) og ga et bilde av de kristnes sjel og ånd.

Det kom ikke til noen episode i øst hvor Norges nøytralitet ble krenket av russerne, som respekterte grensen vår. Noe vi selvfølgelig var glad for. Spesielt med tanke på «Altmark-episoden» i Jøssingfjord, der engelske krigsskip, tross kraftig norsk protest, krenket norsk nøytralitet ved å gå inn og kapre det tyske fangetransportskip «Altmark» på norsk område.

Det kom en kraftig tysk protest – som beskyldte oss for manglende evne og vilje til å beskytte norsk nøytralitet.

Med det stadig økende nærvær av britiske krigsskip oppunder norskekysten økte frykten for et angrep fra vest. England var plutselig blitt den store trusselen mot vår nøytralitet. De allierte så med ublide øyne på den tyske malmtrafikken over Narvik og brukte nærmest truende ord om den norske og svenske nøytralitetspolitikken. Da trusler fra London kom om å utvide operasjonene sine til norsk sjøterritorium, ble de to panserskipene mot slutten av mars beordret å gå til Narvik for å beskytte tysk eiendom, idet man fryktet at britiske krigsfartøy også kunne gå inn Ofotfjorden for å rette angrep mot de mange tyske handelskipene som lå for anker på Narvik havn.

I Narvik skulle vi holde vakt for å beskytte den store og viktige malmhavnen. Etter den hendelsen i Jøssingfjord var jo vårt lands nøytralitet blitt sterkt truet fra alle kanter. Men ombord i panserskipene «Norge» og «Eidsvold» var

alt som vanlig. Ingen tenkte noe videre på det. Alt rutinearbeid så som pussing av kanonene, messing, kopper og kar, samt vasking og spyling av dekk ble gjort, alle var i godt humør og syntes at alt var som det pleide og skulle være. Men *en* ting syntes vi ikke lenger var som det skulle.

Det var det store tyske hvalkokeriet «Jan Wellem» som var kommet inn til Narvik og hadde ankret opp på havnen. Det var noe mystisk ved det – et fremmedelement – som med den åpne hvalporten akter var gjenstand for stor undring og mange ulike meninger. Det passet liksom ikke sammen med de mange lasteskipene som lå forankret på havnen og ventet på tur til å få komme inn til malmkaia for å bli lastet med den så ettertraktede svenskmalmen, for så å gå til nære og fjerne land med den som råstoff til den stigende krigsindustrien. Det så mest ut som om hvalkokeriet ikke hadde noe å gjøre her, så alle som kom opp på dekket, sendte det et granskende blick og undret på hva det merkelige skipet inneholdt. Det ryktes at de to tollerne som var sendt ombord for å undersøke lasten, ikke var kommet i land, og det at det senere var blitt sendt en toller og en mann fra politiet ombord, men de var heller ikke kommet i land, derfor var det ingen som visste hva det «mystiske» skipet inneholdt. Dessuten var det kommet inn et skip som lå på havnen med halv last ombord. De som forstod seg på det, sa det var et tysk tankskip lastet med olje, mens andre mente at det bare var en malmbåt som ikke hadde tømt ballasttankene sine for vann. Ja, det var mye usikkerhet og spekulasjoner blant folk flest – i en slik urolig og spent tid, hvor alle visste så lite og ville vite så mye.

Klokken femten om ettermiddagen 8. april 1940 var vi ferdig for dagen – og skeiet ut. Så var det bare å vaske seg, spise, få på seg blåkragen og gå i land for å more oss, slik det var vanlig. Ja, vel og merke for dem som var på «Kongens kvarter», det vil si alle med ulike nummer, de spiste og holdt til på styrbord side. Jeg hadde likt nummer og var således på «Dronningens kvarter» og hadde derfor vaktteneste ombord. Jeg tilhørte liksom gamlegutta, var 24 år og hadde vært ombord i ni måneder, på nøytralitetsvakt. Var utdannet til kanonskytter på Horten marinebase og var nå skytter på en Bofors-halvautomatisk 4,7 cm kanon ombord. Men jeg skulle mønstre av 15. april og det var kommet ombord gutter som var ferdig med rekruttiden sin. En av de som også var utdannet som kanonskytter, fikk derfor overta kanonen min, og jeg fikk istedet et av de store colt 12,5 mm mitraljøser å betjene så lenge.

Klokken 16.00 sto jeg på vakt ved sjefens dør. Kommandør Per Askim var en stillfaren og rettskaffen mann som vi alle ombord likte og hadde all respekt og tillit til som vår sjef.

Jeg var i et særlig godt humør der jeg gikk fram og tilbake på vakten, for det var jo bare sju dager igjen til jeg skulle dimitteres og reise hjem. Ikke for det, jeg likte meg og trivdes godt ombord – var liksom blitt kamerater alle sammen, og hadde det trivelig og godt på alle måter. Men jeg hadde jo mine drømmer og planer for fremtiden – som vel de fleste har i sine beste ungdomsår. Hadde spart meg noen penger som jeg skulle bruke til å bygge meg hus for. De lå forsvarlig innelåst i min koffert framme på banjeren og liksom bare ventet på at jeg skulle ta fatt på oppgaven.

Mens jeg gikk slik og koste meg med mine egne tanker, merket jeg at offiserene ble så urolige og betenkte der de gikk ut og inn til sjefen. Det var tydelig å merke at noe ekstra var i anmarsj. Straks etter ble det trommet til oppstilling på akter dekk. Da hele mannskapet var oppstilt, opplyste kommandør Askim at det var kommet melding om at en større flåte med krigsskip av ukjent nasjonalitet var observert i Skagerak med kurs nordover for ukjent mål.

Alle permisjoner og landlov ble inndratt øyeblikkelig i påvente av den videre utvikling, og de som alt var gått i land skulle hentes ombord – unntatt de som skulle sendes til Kabelvåg kretsfengsel for å sone for sitt brudd på reglement under julefeiringen i Tromsø. Det ble sagt at vi ville bli underrettet så snart nye opplysninger forelå.

Flere sannsynlige muligheter ble diskutert, bl.a. om Narvik kunne være deres mål. Den viktige malmhavnen, her nord, var jo blitt av internasjonal interesse. Vestmaktenes planer om å lede krigen bort fra eget område var jo ikke ukjent, og Narvik var sterkt i søkelyset. Det lå uvær i luften – vi kunne merke dønningene som kom inn fra havet og satte skipene i bevegelse.

Det ble en noe amper stemning – særlig blant de som hadde fått inndratt sin landlov. De kom seg ikke i land til sin familie eller jenta si. Men umiddelbart før vi skulle køye (legge oss) for natten, ble det på nytt trommet til oppstilling, der det ble sagt at engelske krigsskip hadde lagt ut miner i norsk farvann ute i Vestfjorden. De fremmede krigsskipene, muligens tyske, var observert med kurs inn Vestfjorden. Deres sannsynlige mål: Narvik. Kommandør Per Askim ga så ordre til at de to panserskipene skulle gjøres kampklar, og vi skulle gå krigsvakt. Det vil si at halvparten av besetningen skulle være klar ved kanonene. Den andre halvparten kunne få ligge nede på banjerdørken, men med alle klærne på, så de på kortest mulig tid kunne stille opp ved kanonene. Så holdt velferdsoffiseren (trommeslageren) ombord en kort andakt. Ikke bare kanonene, men også *mennene bak kanonene* måtte jo være motivert. Norge hadde jo ikke vært i krig på over hundre år. Det ble et hektisk liv ombord, for det var mange ting som skulle gjøres før alt var klart. Et visst antall prosjektiler skulle forhåndslagres ved hver kanon – klar til bruk.

Det er vel overflødig å si at det ble en dyster og usikker stemning ombord – hvor alt tidligere hadde vært så trygt og godt.

Barometre, som hang på skipsskottet, falt ned mot storm, vind, snø og høy sjø, så det tunge panserskipet gynget og slet i den tykke manillatrossen akter, som om de ville komme seg løs fra land hurtigst mulig. Men det var ikke bare den spente og truende situasjonen som tiltok fra time til time, men også våre tanker, inntrykk og meninger. For når man bare har en skipskjøl mellom seg og det store havdypet, blir tanken på krig noe udefinerbart – som kan romme og avspeile så mangt i våre tanker som vi lite hadde lagt merke til før da alt var fredelig og trygt.

Klokken var vel omtrent tre om morgenen 9. april da vi fikk melding om at fremmede krigsskip var observert for full fart inn Ofotfjorden og at deres mål sikkert var Narvik.

Alle mann ble trommet til kanonene. Panserskipet «Norge» ble satt i høyeste krigsalarm. Alle måtte stille på sine respektive plasser hurtigst mulig. Ankrene ble hevet opp og den tykke manillatrossen akter ble i all hast stukket ut, da det ville ta for lang tid å hale den inn. Det norske flagget ble heist slik at de som kom ikke skulle være i tvil om at det var et norsk krigsskip de hadde foran seg.

To mann skulle være i motorbarkassen, en motorbåt som brukes til skyssbåt mellom skip og land. Den skulle følge etter helt opptil panserskipet i tilfelle en eller annen ordre skulle bringes.

Jeg fikk ordre om å tjenestegjøre som prosjektillader ved den store kanonen midtskips – på babord side, istedenfor en av de som var blitt sendt til fengslet i Kabelvåg.

Kanonen sto åpen plassert på dekket bakenfor brodekket, så jeg kunne følge godt med det som foregikk.

Vinden hadde øket til nordvest storm med tette snøbyger som svei i ansiktet og gjorde det vanskelig å se. Vi formelig skalv av kulde og spenning, så jeg ønsket at vi, som de fleste i byen, kunne ligge i en varm seng og sove. Men den som skal verne om land og folk må nok stå våken på vakt – og la ønske være ønske. Jeg gikk bort til byssa – der hvor den store kaffekjelen sto full på ovnen med varm morgenkaffe – som det ikke hadde vært tid til å drikke. Av kokken fikk jeg en kopp med glohet morgenkaffe som både smakte og varmet godt.

Det er vel overflødig å si at vi var redde der vi sto og stirret gjennom snøko- vet for å se om noen av de fremmede krigsskipene skulle komme til syne. Vi skulle jo egentlig ligge et sted lenger ute i Ofotfjorden, men på grunn av høy sjø og dårlig siktbarhet var de blitt enige om at panserskipet «Norge» skulle ligge

inne på havna og «Eidsvold» litt lenger ut i innløpet. Jeg forsto det slik at når panserskipene lå inne på Narvik havn, lå vi direkte under kommando av oberst Sundlo, sjef for IR 15, Narvik, og måtte derfor innhente hans godkjenning av det vi skulle gjøre. Vi hadde nå også fått melding om at engelske krigsskip var på tur mot Narvik, så det foregikk et hektisk kappløp med avstand og tid om hvem som kunne komme først. Dermed vil en konfrontasjon mellom de to stridende parter være uunngåelig – og vår nøytralitet bli krenket. Det var en intens spenning blant oss da det første krigsskipet dukket fram av snøkovet med alle kanonene sine rettet mot oss. I snøkovet var det vanskelig å bestemme skipets nasjonalitet. Først etter en del diskusjon blant offiserene ble det klart at skipet som kom, var en tysk jager. Alt ble nå forvirrende, vi var plutselig og uventet blitt angrepet fra sør.

Det var jo etter vår mening en klar krenking av norsk suverenitet, og spørsmålet om å skyte ble reist. Men det kunne vi ikke gjøre da det jo ikke forelå noen krigserklæring mellom Tyskland og Norge. Og vår siste mottatte ordre fra myndighetene var å gå til Narvik for å *verne om tysk eiendom* – ikke å ødelegge tysk eiendom. Derfor fikk vi ordre om å sikte inn den tyske jageren og følge den med kanonen til nærmere ordre var innhentet. Telegrafisten fikk ordre om å få forbindelse med Overkommandoen eller Regjeringen hurtigst mulig.

Et varselskudd ble skutt foran baugen på den tyske jageren, i et forsøk på å stanse den i å gå videre inn på havnen – så vi kunne få vite hva deres hensikt var med å krenke norsk nøytralitet. Men uten å reagere fortsatte den bare videre med sakte fart forbi oss.

Straks etter kom telegrafisten ut og meldte fra: «Jeg får ingen forbindelse. Det er dødt over hele linjen, selv «Eidsvold» svarer ikke lenger på anrop».

Der sto vi alle helt rådløs. Flere tyske jagere var kommet inn på havnen.

«Hva skal vi gjøre?» spurte kommandør Askim de andre offiserene som sto sammen med han ute bakpå brodekket. Han kunne jo ikke «kaste» Norge ut i krig uten ordre fra høyere hold. Dermed var mulighetene til stede for at tyskerne kunne ta begge panserskipene helt inntakt. Og i verste fall så kunne vi komme på tysk side i krigen hvis de engelske krigsskipene også kom. Situasjonen var nå mildt sagt helt fortvilet. Vår ellers så rolige og avbalanserte sjef var likblek i ansiktet, der han nervøst så seg fortvilet omkring, som om han lette etter en løsning på den håpløse og svært vanskelige situasjonen som vi var kommet opp i.

Tidlig om morgenen 9. april 1940 var telegrafbestyreren i Narvik blitt vekket for å motta et telegram – og med streng ordre – at han personlig skulle bringe den til kommandør Per Askim som var sjef ombord på panserskipet «Norge».

Da det lysnet litt mellom snøbygene, så kommandør Askim at det sto en mann ytterst ute på kaien og viftet til oss med begge armene som en gal, mens han ropte «Panserskipet «Norge» hoy-y-y! Kom i land og hent meg!»

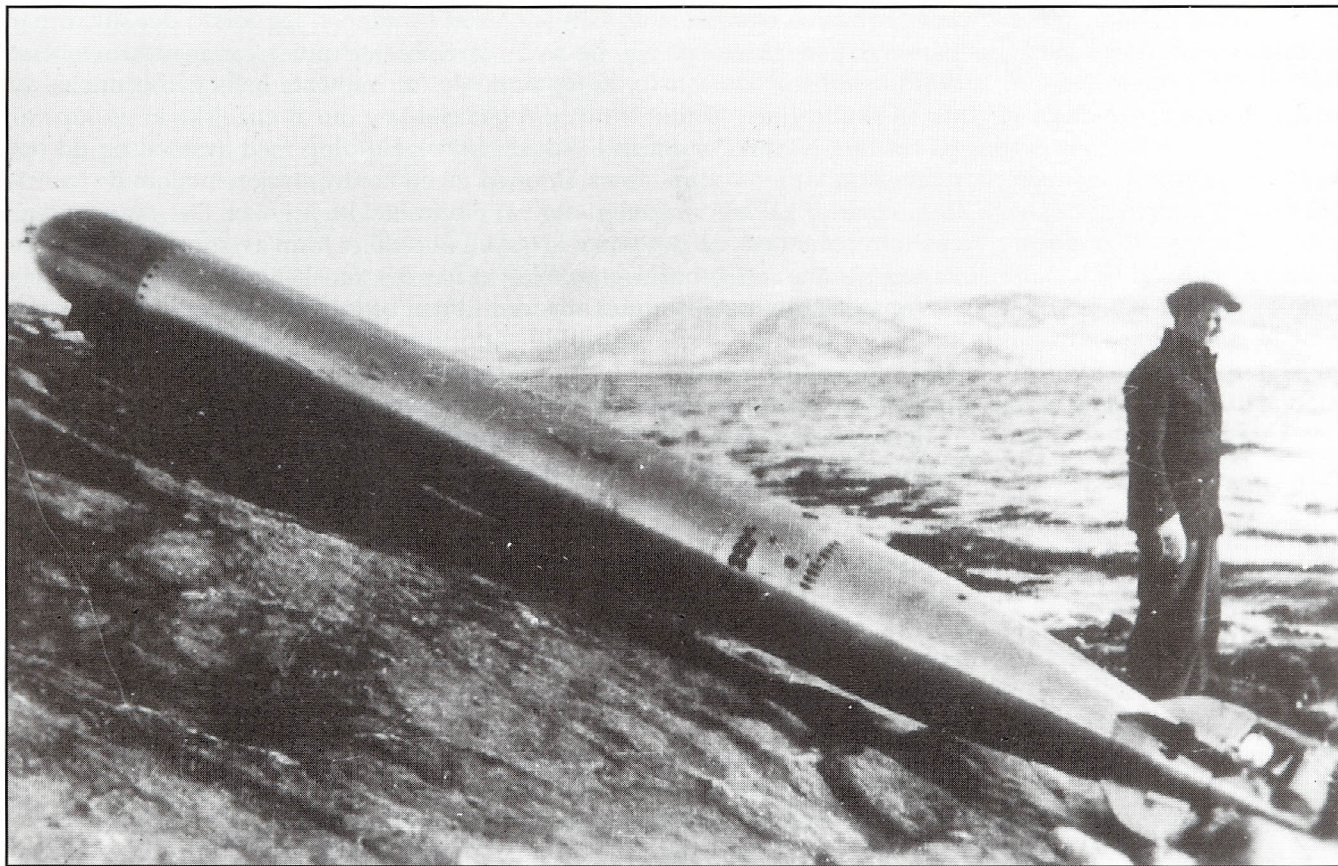
De to ombord i motorbarkassen fikk ordre om å gå til land og høre hva mannen ville. Da båten la til kaien, hoppet mannen resolutt ombord og de kom for full fart opp til babord skuteside, der jeg sto. Det var tydelig å se at den fremmede mannen ville overlevere et telegram til oss, som han holdt i hånden. Det var høyt ned til båten, så jeg måtte lene meg langt utenfor skutesida for å få tak i det. Mannen satte begge hender mot skipssiden og skjøv fra med stor kraft, mens han ropte «Kjør meg hurtig i land, for Guds skyld!» Det var klart at han visste hva som sto i telegrammet. Derfor holdt jeg det godt fast i hånden så ikke den sterke vinden skulle rive det fra meg mens jeg løp opp på brodekket og leverte det til kommandør Askim, som sto avventende – og hurtig åpnet telegrammet.

«Her står, sa han, og leste høyt:

«Skyt på alt som er tysk!!!

Regjeringen».

Så løftet han blikket hurtig opp fra telegrammet, og kommanderte «Klar babord batteri – fyr!»

Tysk torpedo som ikke traff panserskipet «Norge», men kjørte på land med stor fart.

Ordren var ikke til å misforstå. Dermed brak det løs mot den første tyske jageren som var kommet innenfor oss på havnen. Tyskerne besvarte ilden med én gang. Det var som en kjempekortslutning, og et fryktelig inferno av ild, stål og blod utspant seg på Narvik havn, i et sjøslag uten sidestykke i Norges historie. At Norge var kommet i krig med Tyskland var med dette et ufravikelig faktum. Det ble et forferdelig liv ombord i det før så fredelige panserskipet. Granater av alle kalibre, fra flere tyske jagere, haglet mot oss med sin dødelige virkning – der de traff. Samtidig ble det sendt tre torpedoer mot oss – men som ikke traff grunnet dyktig manøvrering av kommandør Askim på broen, derfor kjørte torpedoene forbi «Norge» med stor fart og på land i Ankenes-fjæra.

Det var kommet flere tyske krigsskip inn på havnen, og styrbord batteri begynte også å skyte mot de tyske jagerne, som var på kloss hold – så ut som ildtunger og formelig slikket oss i ansiktet, mens grantater og stålsplinter hvinte omkring ørene.

De som var blitt truffet, lå og vred seg i smerte på dekket. Mens han som holdt andakten for oss, og trommet oss til kanonene, stilte seg på en forholdsvis sikker plass mellom de to pansrede kanonkassematene og spilte på sin trompet for å døyve de såredes skrik og rop om hjelp, samtidig som å egge til kampinnsats.

Utkikken oppe i «merse» ropte: Torpedo om styrbord!!! Det ble slått full fart akterover i maskinen, for om mulig å manøvrere klar – de også. Men avstanden var for kort. Det ble fulltreff med to torpedoer mot styrbord side, og med et fryktelig brak trengte torpedoene inn i panserskipet og løftet det opp mens det tunge skipet dirret og skalv som en skadeskutt fugl som *ville fly*, men *måtte dykke*.

En ild og røyksøyle slo opp gjennom dekket og luften ble svart av kull, olje, bord og stålsplinter, mens alt ombord forskjøv seg, og det singlet gjennom hele skipet som om det var av glass, for så å falle ned med slagside til styrbord, som

selvfølgelig var blitt helt opprevet av de tyske torpedoene. Det var klart at gamle panserskipet «Norge» var blitt dødelig såret, og dets sjef kommandør Per Askim kom ut på broen og ropte: «Vi synker! Alle mann fra borde. Redd dere, redde seg de som seg reddse kan!!!».

Da sprang de fleste som ennå var uskadd, overbord. Det så ut som en flokk aper som forlater et tre som blir hugget ned. Vi var med ett blitt et blandet mannskap ombord, noen var svarte av kullstøv og olje, andre var røde av blod som var sprøytet over ansiktene deres. Flere var blitt sjokkskadet og flyktet inn i skipet istedenfor å forlate det.

Jeg prøvde og ta det litt med ro og samle tankene litt, etter den medfart vi hadde fått, og kastet blikket bortover skipet. Det var et fryktelig syn som møtte meg. De som var innestengt, hamret og slo på dørene uten å få dem opp. Den glohete morgenkaffen rant ut fra byssa hvor de innestengte kokkene fortvilet banket og ropte om hjelp.

Utover dekket rant mine kameraters blod. De som var døde lå bare stille med blikket vendt mot himmelen, og de som var såret vred seg som ormer på dekket i smerte og angst, mens de gjorde de mest fortvilte forsøk på å komme seg over rekken og ut i sjøen, bort fra dette fryktelige helvete som vi så plutselig og uforskyldt var kommet opp i.

Men jeg hadde jo også et *liv* jeg ville redde. For å komme klar av riggen så den ikke skulle dra meg ned, sprang jeg fremover unna fartsretningen, men rakk såvidt å komme fremfor brua, hvor jeg så vårt kjære flagg som gjorde de siste blaff i vinden før det gikk ned da panserskipet «Norge» krenget over til styrbord og sank.

Sammen virvlet vi rundt i det opprørte havet, mens det tunge skipet hvelvet seg over oss, som om det ennå ville beskytte oss med sine tykke panserplater mot tyske granater. Med et jerngrep tok det meg med seg ned i dypet så det ble helt mørkt som i en kjeller, mens det skvulpet av alle løse ting som ramlet fra dekket og sank omkring meg, mens jeg skjøv og sparket for å komme fri og unna det synkende tunge panserskipet som lå hvelvet over meg. Men på grunn av farten akterover gled det bort fra meg, så jeg kom fri. Nå ble alt blått og stille.

Ingen kanontorden og skrik hørtes. Et øyeblikk streifet den tanken at her nede ville jeg være. Men jeg måtte jo ha luft, lungene ville sprenges av mangel på luft, der jeg febrilsk svømte opp mot lyset for å komme opp til overflaten, selv om jeg var redd for hva som ville møte meg der.

Det lysnet etter hvert som jeg svømte. Jeg kom opp midt blant de andre guttene som fortvilet forsøkte å svømme, for det var trangt om plass, ja, vi var nesten som sild i ei tønne.

Det var så mange som ropte og ba om hjelp, så jeg lot det være, og i stedet prøvde jeg å få luft i lungene, oversikt over hva som foregikk og om det var noen mulighet for at vi kunne bli reddet. Da så jeg sporlysprosjektilene sprutet som lysflammer mot oss fra to av maskingeværene på det tyske krigsskipet og laget til et fryktelig blodbad i det opprørte havet, hvor vi kjempet en fortvilet kamp for å berge livet. Mange forsvant. Jeg kunne i stormen høre de unge guttene, med sine, fremdeles barnslige stemmer rope: Å, mamma, hjelp, mamma!! Mens andre ropte: Herregud hjelp, hjelp oss!!

Alt var så grusomt og umenneskelig. Det følte og så ut som om overfallsmennene våre ikke kjente noen grense for sin umenneskelige framferd.

De fleste omkring meg ble borte, de sank ned i dypet, bare en rød flekk ble igjen, så jeg svømte faktisk i mine kameraters blod. Nå kunne jeg bare se noen få som svømte omkring. Noen mot land, andre til skipene for mulig å bli reddet. Samtidig kunne jeg se at flere redningsbåter ble satt på sjøen, og tenkte at de måtte vel komme og redde oss. Jeg prøvde å blåse luft i redningsbeltet mitt. Men det var håpløst. Sjøen var for grov. Så jeg svømte bare omkring for å finne noe vrakgods som kunne hjelpe til med å holde meg oppe til hjelpen kom, og var så heldig å finne et bord fra en knust livbåt som jeg klamret meg til.

Da kom et tysk krigsskip ut av snødrevet og rett mot meg, med en baug så skarp som en kniv. Det ville skjære meg i to. Jeg trodde jeg var ferdig med livet da jeg så to av mine kamerater, som svømte litt lengre ut, gå ned under baugen og bli borte.

Men da den bare er noen meter fra meg, slo skipet full fart akterover, og jeg så opp om de ville redde meg. I stedet fikk jeg se tyskerne stå oppstilt på baugen med løftet, utstrakt hånd utover havet og meg, mens de ropte : «Heil Hitler!!!» så det ljomet. De var tydelig tilfreds med sitt verk.

Derimot fór jeg rundt i ring bortover bølgene, mistet det bordet som jeg klamret meg til, på grunn av de store og kraftige propellene virvlet sjøen rundt da de roterte for full kraft akterover.

Den kalde sjøen slo i ett over hodet mitt, så det ble så avkjølt at det begynte og svimle for øynene, og jeg ble redd for å besvime. Jeg ropte: «Hjelp, hjelp» så høgt jeg bare klarte.

Da jeg var oppe på en bølgetopp, fikk jeg se to båter komme mot meg, en motorbåt og en robåt. Den tyske motorbåten kom først, og kastet en line til meg. Men jeg var blitt så avkjølt og visste i armene at jeg klarte ikke og ta den. De kom da helt opptil og tok meg i nakken og dro meg ombord. Jeg hadde mistet støvler og strømper, og gikk barbert da en av tyskerne leide meg fram i båten. Der satt fire fem stykker fra besetningen på panserskipet «Eidsvold», som også var våte og forfrosne, så ingen av oss var i stand til å snakke, og for meg var alt bare som i en tåke, der jeg skalv som en fisk.

Vi ble så tatt ombord i en av de tyske jagerne og leid ned på banjeren hvor de våte klærne ble sprettet av med en kniv. Bare klokken beholdt jeg på. Den var vanntett og tikket og gikk som om intet var hendt.

Der ble jeg lagt i en køye og pakket godt inn i en varm dyne. Jeg fikk en meget god og vennlig behandling av en tysk sanitetssoldat som snakket norsk, om enn noe gebrokkent. Han ga meg så et glass konjakk. Det kjentes som en

Det tyske hvalkokeriet «Jan Wellem» lå ved malmkaia i Narvik, hvor tyske soldater gikk på land om morgenen 9. april 1940.

liten flamme på størrelse som en tennisball, ble tent inne i magen min. Og dermed besvimte jeg, men har antagelig vært svært ustyrlig, for da jeg våknet, sto to tyskere og holdt meg over armene. Det samme gjentok seg, men tredje drammen tålte jeg, og kjente hvordan varmen strømmet opp mot hodet og ut i armer og ben.

Tyskeren var svært så vennlig, tørket den svarte oljen og kullstøvet bort fra ansiktet mitt, og sa bedrøvet, krig er ikke godt, og vi måtte være venner, for de var bare kommet hit for å hjelpe oss, så ikke engelskmennene skulle komme og ta oss.

Jeg syntes at dette var en noe upassende måte å behandle venner på, og en høyst merkelig måte å hjelpe de på. Jeg kunne ikke love dem noe vennskap. Han hentet så et kokt egg, knekkebrød og en bit sjokolade og ga meg å spise. Det smakte godt, etter strabasen. Han fortalte så overbevisende idet han telte på fingrene. Tyskland, Russland og Italia, de var tre og ville derfor vinne krigen, mens England og Frankrike er bare to og må derfor tape den.

Det var ringeklokker over alt på skipet som ringte til stadighet, og det var et veldig bråk av kommandoord og ordrer. Det ringte for oppstilling til kanonene for alle tyskere. Jeg var alene, trodde jeg, og reiste meg opp i køyen, hadde fått førligheten tilbake, og så at jeg var uskadd. Da så jeg flere som også lå nakne i de andre køylene. Fikk vite at de var nordmenn, og hadde vært ombord i p/s «Eidsvold», og spurte så hva som var hendt med dem. Jeg hadde jo mange gode kamerater også der ombord, kjente spesielt godt kaptein Willoch som var sjef. Han var min sjef ombord på m/s «Brattegg» i 1935 under tråleroppsyn i Finnmark, og jeg hadde vært invitert til hageselskap i hans hjem i Horten. Han var en korrekt militær og et godt menneske, som var likt av alle, så jeg ville gjerne vite om han ble reddet. Det visste ingen av dem ennå.

De fortalte at en tysk motorbåt hadde kommet opp på siden av panserskipet hvor en tysk offiser ba de heise det hvite flagget og overgi seg. Nei! sa Willoch, det gjør vi ikke. Her skal vi slåss gutter! Dermed skjøv tyskeren fra, og en torpedo gikk inn i skutesiden. Ammunisjonsmagasinene eksploderte og sprengte panserskipet «Eidsvold» i filler, så det kunne ikke være mange som kom fra det med livet.

Jeg visste jo at engelske krigsskip var underveis. Kom de hit, ville nok dette skipet ha seilt den lengste tiden, og vi som lå nakne her nede, ville da være rotter i ei felle. Da tyskeren kom ned, ba jeg om at vi måtte få klær så vi kunne være på dekket. Men han bare ristet på hodet og sa at de ingen klær hadde til oss. Vi måtte bare vente, for det skulle komme en norsk offiser ombord og hente alle som var blitt reddet i land, så da var det bare for oss og vente og håpe at ikke engelskmennene kom før vi kom oss i land og på norsk grunn igjen.

Over middag kom som sagt en fra vaktskipet «Senja» ombord for å hente oss i land. Han hadde en dongeridress med til hver, og det var jo ikke nok for å holde vinterkulden ute. Men vi var jo bare glad over å komme opp fra denne rottefella. Da jeg kom ut på dekket, så jeg det mystiske hvalkokeriet «Jan Wellem» som hadde ligget i flere dager inne på havnen, nå ligge ved malmkaaien. Det var stor travelhet blant de tyske soldaterne, som trolig hadde holdt seg skjult ombord, med å losse på land krigsmateriell for å besette byen, hvor de senere avvæpnet de norske soldatene – uten motstand, noe som forundret oss meget.

Kommet vel i land føltes det deilig på være på norsk grunn igjen. Men da jeg så hvor det vrimlet av tyske soldater overalt i byen, skjønte jeg at dette var bare begynnelsen til en tragedie av ukjent dimensjon som det var ingen gitt å forutsi, årsak eller varighet av.

Engelske flåte- styrker kommer

Vi gikk så inn i en forretning og fikk på oss sivile klær, før vi så gikk ombord i vaktskipet som lå ved kaien, for å spise og få en hvil som vi trengte så sårtil. Jeg var i hvertfall glad for at det første sjøslaget var over.

Jeg hadde ennå ikke kommet i kontakt med noen fra panserskipet «Norge», så jeg visste ikke hvor mange som var reddet. Ingen fikk ligge ombord, da vi kunne vente de første engelske skipene når som helst. Om natten lå vi i et hus på land, men ble vekket tidlig om morgenen av en kanonade da de tre første engelske krigsskipene kom inn og tok opp en ulik kamp med tyskerne. Den engelske jageren «Hardy» ble senket, en annen skadet, før de trakk seg ut for å avvente forsterkninger.

Vi sprang da alle ut av huset, og jeg kom under den panikkartede flukten bort fra mine nye kamerater, og ble i stedet sammen med et skipsmannskap. Skipet deres som var lastet med svensk jernmalm, var blitt senket på havnen.

Vi flyktet da sammen til utkanten av byen og kom til Fossestua, en sommerkafé opp under fjellet. Der var det allerede kommet flere som trodde det var bedre å dra bort fra selve byen. De hadde fyrt opp på peisen, så det var varmt, og bra var det, for vi var jo blitt våte av å gå i den dype snøen som hadde falt de siste dagene.

Mens jeg sto ute og hogget ved, som det skulle mye til av, kom et ungt ektepar og spurte om jeg ville være så snill å bli med dem til ei lita hytte, som sto på en berghammer like ovenfor Fossestua, for de var så redd for å være alene sammen med barna sine der. De hadde fått vite at jeg var fra panserskipet «Norge» og sa når jeg var kommet med livet i behold fra det fryktelige sjøslaget, måtte det sikkert følge stor lykke og hell med meg.

Jeg skulle få både mat og tørre klær av dem, hvis jeg bare ville komme. Deres overtro smigret, og da jeg var både sulten og våt, sa jeg takk, selv om jeg nok syntes hytta under disse forhold lå litt for høyt og utsatt oppe på bergknausen. Men så var det til gjengjeld god utsikt over byen og utover Ofotfjorden, noe som passet meg.

I hytta var det varmt og godt. Tørre strømper fikk jeg på bena, og god mat, så jeg hadde det riktig bra sammen med dem, noen riktig hyggelige mennesker, men meget nervøse og oppskaket over at Norge var blitt overfalt, og at det nå var blitt krig. Barna derimot, en gutt og en liten pike, lekte og hadde det riktig morsomt. At det var krig syntes ikke å vedkomme dem.

Engelske krigsskip kommer forsterket tilbake. De tyske blir senket, eller jaget i land

Mens vi sitter og koser oss med en kopp kaffe, kaker og en hyggelig prat i hytta, fikk vi plutselighøre tunge drønn av en voldsom kanonade ute i Ofotfjorden. De engelske krigsskipene kommer, sa vi i kor, og reiste oss fra bordet – og løp til vinduet.

Etter en stund fikk vi se flere krigsskip innviklet i et av historiens største sjøslag. De tyske jagerne som var som i en «felle» – uten noen mulighet til og komme seg unna – ut i åpen sjø – for uten noen beskyttelse fra festning på land var de hjelpeløs fortapt – i den trange fjorden – hvor de engelske krigsskipene var ledsaget av det store slagskipet «Warspite» jaget dem foran seg inn fjorden, hvor én etter én av de tyske jagerne ble skutt i senk, med den imponerende treffsikkerheten – som har gjort engelskmennene til herskere over de syv hav.

Jeg kunne fra høgda se hvordan tyskerne svømte omkring – og ropte om hjelp – en hjelp som ingen, i kampens hete, kunne eller ville gi dem. De av skipene som ikke sank med en gang, kjørte i panikk – som brennende fakler – mot land og opp etter fjærsteinene, for dermed og kunne redde så mange av mannskapet som mulig.

Det ble skutt vilt før de sank, så granatene for uten mål innover byen og fjellet. Det så ut som de tyske jagerne var tungt armert, og bare beregnet for offensiv krigføring (skyte forover). Men for tungt armert for deffensiv krigføring – hvor de måtte skyte fra tvers (og krenget for meget). Derfor virket de helt hjelpelese – i den bitre kampen.

Det var et fryktelig drama som utspilte seg på fjorden utenfor malmbyen Narvik, hvor granater og stålsplinter suste i alle himmelretninger. Ikke bare tyskerne, men også de sivile fikk panikk og løp ut fra Fossestua og opp mot fjellet. En gammel mann som den bratte fjellsiden ble for tung for, ble stående igjen og ropte irritert etter dem: Ta det med ro, folkens! Dette er bare returnmalm som vi får igjen etter at den har fått form og innhold som er i samsvar med vår kulturs åndsretning! Jeg trodde den gamle mannen var gal, eller hadde fått sjokk, hvis det ikke hadde vært for at det muligens var mye riktig i det han sa. Da noen av granatene slo ned omkring der vi satt, ble det med oss som en viss mann, han var mest redd den *uvisse* skytter. Så vi fant det best å søke dekning under berget bak hytta, hvor barna alt hadde gjemt seg, så vi bare kunne se hvor det lyste i de klare blå barneøynene langt innunder berget hvor det ellers var lekeplass når de var på hytta. Men da en stor granat fylt med sprengstoff, slo ned på berget rett over hodet på oss, fikk mannen panikk og sprang ut i snøen for å komme over til en flokk tyskere som i redsel, over og se hele flåten deres bli senket, løp opp mot fjellet.

Jeg ba mannen bestemt om at han måtte komme tilbake og ikke slå seg i lag med tyskerne. For bare ved et uhell kunne vi bli truffet her. Men å springe ut var livsfarlig. Han kom da skjelvende tilbake. Straks etter traff en stor granat fra det engelske slagskipet, midt blant tyskerne med et veldig smell og lufftrykk, så de lå strødd bortetter snøen. Mange var død med en gang, mens noen var mer og mindre hardt såret.

Da sa kona til mannen sin:

«Der kan du se. Vi er altfor redde til å bestemme *selv* nå, så vi skal høre etter og gjøre som han sier, han som har vært på panserskipet og i kamp med tyskerne. Vi nordmenn er jo et folk som har levd i fred i over hundre år og derfor ikke er innstilt på krig», sa hun og syntes å kunne sin historie.

Selv om jeg ikke la sånn stor vekt på hennes forestilling om mine kvalifikasjoner som erfaren kriger, var jeg klar over at mannens liv var blitt reddet.

Mange av de som var i Fossestua var også i panikk flyktet langs en gangsti opp i fjellsiden, så flere av dem fikk sjokk da granaten traff tyskerne like ved.

Det store sjøslaget var over. De engelske krigsskipene hadde gjort rent bord, handelskip og alle tyske krigsskip var skutt i senk eller jaget i land.

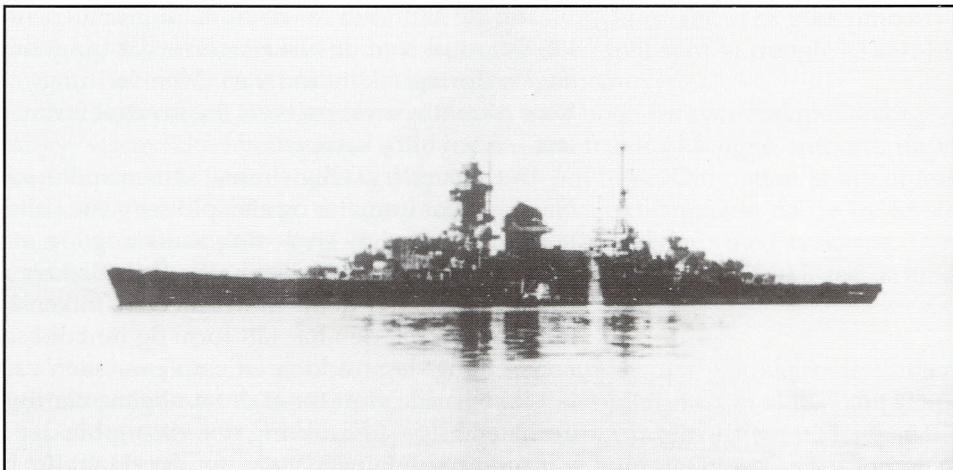
Da det var gjort, kom alle de engelske krigsskipene sammen med baugene mot hverandre, som en kjemperose, hvor alle mann sto oppstilt på fordekket og med full kraft ropte sitt seiershurra, så det ljomet utover sjøen og langt innover land, for så hurtig å ta sine strategiske posisjoner. Alle var klar over at de tyske flyene kunne komme når som helst.

Jeg måtte tenke når jeg så det som foregikk, hvor *likt* og *like* alle blir i krig, og ønsket at jeg kunne ha klart og redde dem som ennå svømte hjelpeløs omkring og ropte om hjelp, og undret på om *de* tyskerne, og *den* sanitetssoldaten også nå var blant dem.

Det var kanskje ikke å og tenke slik om en fiende. Men den som har vært i samme situasjon, tenker vel litt annerledes enn det som er ansett som riktig. De fleste tanker gjennom tidene er vel, på grunn av menneskenes treghet og kamp mot seg selv, fremkommet som en følge av fryktelige lidelser, offer og savn.

Jeg gikk så og hjalp de fra norsk Røde Kors med og dra de døde og sårede tyske soldatene ned til Fossestua. Blant de sårede var en ung tysk gutt som var dødelig såret av en granatsplint som sto som en pil rett inn i brystet hans, en arm og en fot var nesten revet bort av granatsplintene.

En tysk offiser som kom til, dro ut den taggedede splinten som dampet av varmt blod og kjøttrevler, og kastet den bort i snøen uten at gutten ga en lyd fra seg, men bad om å få en røyk, som offiseren ga han.

Slagskip på patrulje i Ofotfjorden.

Store granater fra det britiske slagskipet «Warsprite» som ga de tyske jagerne dødsstøtet.

Hardt sammenstøt med land. Forfulgte tyske jagere kjørte med stor fart på land for å redde flest mulig av mannskapet fra å drukne.

Det måtte være fryktelig ondt, for jeg kunne se svetten som perler på pannen hans. Men da den unge soldaten kjente døden komme, ropte han: Heil Hitler! Heil Hitler! mens han prøvde og løfte den ene hånden. Så ble det stille, han lå bare og stirret mot oss med et dødt og kaldtblikk. Han var død.

Jeg ble nesten redd, når jeg tenkte på hva vi kunne vente oss av et folk med en slik jernhard fanatisme og tro, som det den unge soldaten var besatt av. Det ble så lagt et lommetørkle over de dodes ansikt, så ble de gravd ned i snøen inn-til man kunne dra de ned til kirkegården og begrave dem der.

Utpå dagen kom en liten flokk tyskere ned fra fjellet, våte og slitne etter å ha gått i den dype snøen. De var ledsaget av en løytnant, med et smalt ansikt og en uvanlig lang hake. Han var blek og frøs så han dirret, selv om han var godt kledd i høye skaftestøvler og skinnfrakk. Kvinnene syntes synd på han og laget til varm kaffe og kaker så han fikk spise. Da fortalte han at de hadde vært på tur til Sverige, men måtte snu på grunn av at de var ukjent i terrenget, og den dype snøen gjorde det ufremkommelig. Nå kommer vi til å bli dømt for desertering, så jeg er nå ferdig med mitt liv. Har bare engelskmennene gått i land med et par hundre mann, så har de tatt Narvik tilbake med én gang. Men jeg må vel gå til byen og melde meg for kommandanten, sa han, og så på oss som om han lette etter en bedre løsning. Men da ingen av oss sa noe, tok han de andre soldatene med seg og marsjerte ned til byen.

Tyskerne tar seg tilrette. Folket evakueres fra byen

Dette ble visstnok for meget for det ekteparet som jeg skulle være sammens med i hytta, for de forsvant, evakuerte antagelig sammen med de mange andre som i all hast forlot byen og reiste ut på der hvor det var tryggere å være. Så jeg måtte flytte ned til Fossestuen igjen, hvor jeg ble uten sengklær og måtte ligge på gulvene med en redningsvest under meg som madrass og en frakk over meg. Men jeg fikk lite søvn, der jeg lå og frøs, i tillegg kom alt dette fryktelige som et mareritt for meg. Det forekom meg så uforklarlig at vi som jo var venner med alle og verken *kunne* eller *ville* hate, eller gjøre noen ondt, nå var blitt overfalt av tyskerne.

Men ennå var heldigvis ikke hele Norge hertatt. Tyskerne måtte ut av landet, koste hva det koste ville. Jeg måtte prøve å gjøre meg hard, selv om det nok ville bli vanskelig omstille seg så hurtig og radikalt. Dessuten måtte det overveies hva man ville vinne og tape av sin personlighet. Men først ville jeg se hvordan dette utviklet seg.

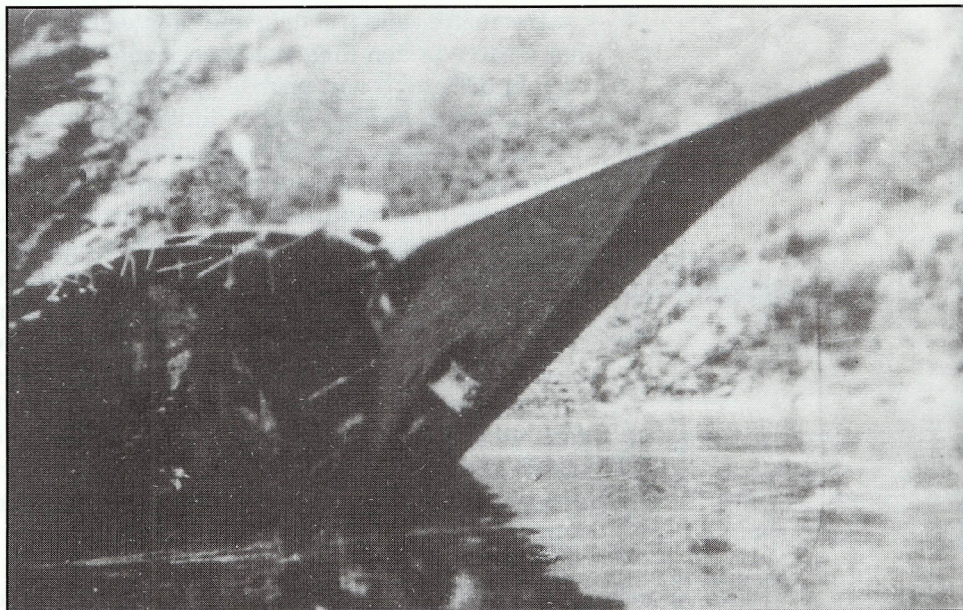
Dagen etter skulle jeg og en sjømann gå ned til byen for å kjøpe oss tobakk, og samtidig høre nyheter og se hvordan det var etter at Narvik var blitt besatt av tyske soldater, og hva de foretok seg. Jeg håpet også å treffe noen av gutta fra panserskipet «Norge», som jeg ikke hadde sett noen av siden vi ble senket.

Vi hadde ikke gått langt før vi ved ei hytte, som lå på en høyde, traff på en tysk vaktpost. Sjømannen som var sammen med meg, stoppet da han så tyskeren, stirret forbausende på han og sa:

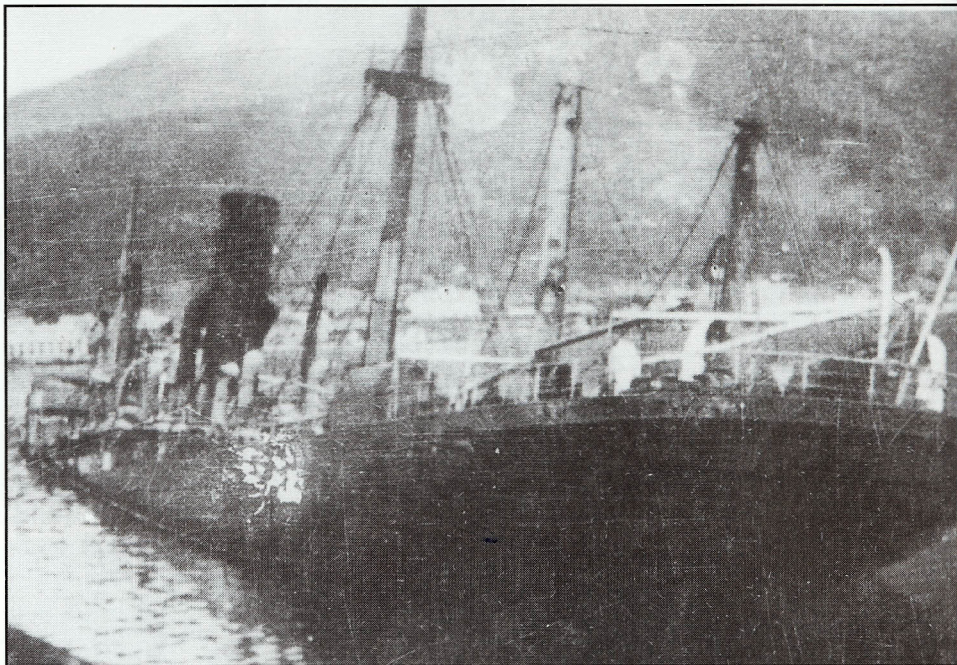
«Hva i heiteste helvete. Er det du som står her på denne måten?» Tyskeren virket tydelig forlegen og sa at han måtte unnskyldte, for det var ikke med vilje at han nå sto der på en slik måte. Tyskeren fortalte så oss, at han og med to tusen andre tyske soldater var blitt stuert ombord i hvalkokeriet «Jan Wellem», som var blitt ominnredet til troppetransportskip. Da alle var vel ombord, stakk skipet til sjøs med dem, uten at de viste hvor. Da skipet var kommet ut i rom sjø, kom kapteinen med et forseglett brev i hånden, som han åpnet og leste høyt: «Dere skal til et lite land – med et lite – men oppplyst og vennligsinnet folk, med en høy kultur. Så dere må gå varsomt fram – og fremfor alt *ikke skyte først!*»

Hvalkokeriet gikk så videre nordover til Murmansk-kysten, hvor vi lå ute på redene – i flere dager – overfor de russiske myndigheter, drev kokeriet hvalfangst i Barentshavet – men måtte gå inn i smulere vann for å reparere en del skader på skipet etter stormen.

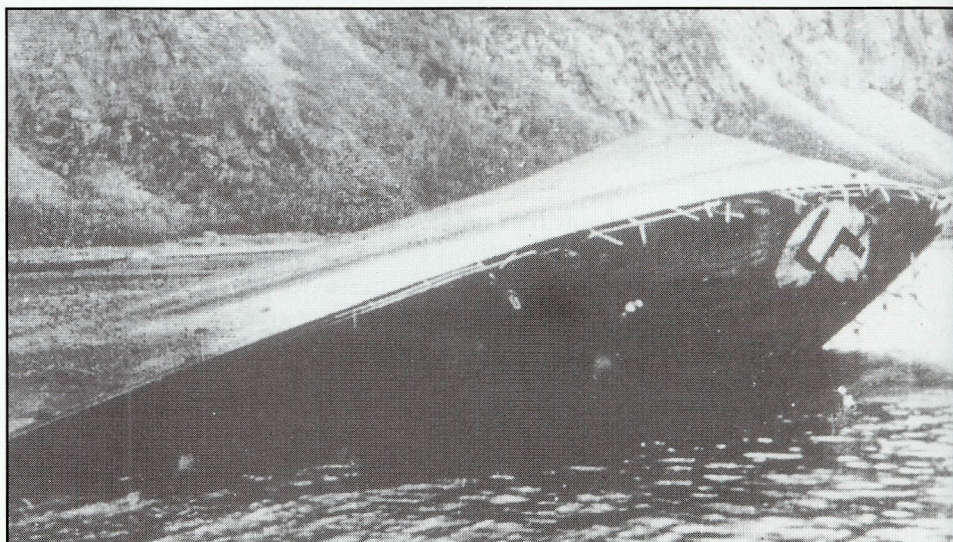
*Tysk jager på land i Rombaksbotn.
Skarp som en kniv stakk baugen
opp av havet.*

*Lastet malmskip synker på Narvik
havn.*

*Ingen av de tyske jagerne som
hadde gått i «fella» slapp unna..
Men ble de lurt i en felle, og på
hvilken måte, er et ubesvart
spørsmål.*

Det var en meget vanskelig tid med så mange mann stuert sammen på et lite område. Når de skulle ut på dekket for å lufte seg, måtte de kle seg sivil, og bare så mange som kunne tilsvare skipets mannskap fikk være opp på dekket, for at russerne ikke skulle oppdage at hvalkokeriet var fullt av tyske soldater. For ikke å bli overrasket av russiske tollere – ble et par mann sendt i land for å kjøpe noe proviant, og samtidig følge med hva russerne foretok seg.

Men etter noen dager – fikk vi store vansker med ventilasjonsanlegget ombord, og måtte gå ut fra Murmansk – og ut i rom sjø – for å få frisk luft inn i skipet. Men på grunn av forestående storm med tung sjø ut i havet og sjøsyke blant soldatene, måtte hvalkokeriet «Jan Wellem» gå inn til land, før det fastlagte tidspunktet. Derfor kom vi et døgn for tidlig inn til Narvik, noe som selvfølgelig skapte vanskeligheter og øket risikoen for at vi kunne bli oppdaget av de norske tollerne.

Da vi kom inn på Narvik havn kjente jeg meg igjen, og ble svært glad for at vi var kommet til Norge, og her står jeg, og vet ikke hvorfor, sa han forlegen.

«Kast geværet og uniformen din, og kle deg sivil – slik som vi,» sa sjømannen til han. Men tyskeren bare trakk på skuldrene med en mine, da vi gikk videre.

Jeg ble litt forbauset over tyskerens åpne fortelling, og spurte sjømannen: Kjente du den tyskeren?».

«Ja, du må ikke snakke, svarte han. Han var min beste venn. Vi bodde lenge i lag på et sjømannshjem i Hamburg mens vi gikk og ventet på hyre. Vi seilte lenge på samme skip – og ble riktig gode kamerater, så jeg trodde ikke mine egne øyne, da jeg så at han sto her, sa sjømannen, og var likesom ikke kommet over sin forbauselse - ennå.

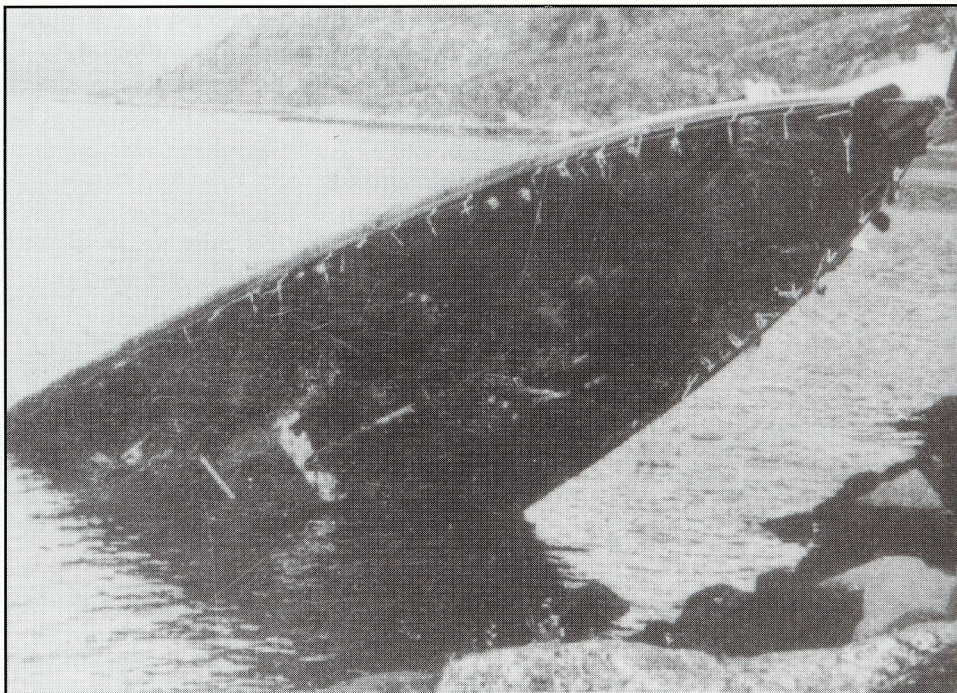
Den beskjedne de fikk med seg hit, hørtes jo bra ut syntes jeg, men hva de skulle gjøre hvis det folk som de skulle til, ville ha sin frihet og høye kultur i fred, sto det visst ikke noe om. I hvertfall sa tyskeren ingenting om det til oss.

To tusen tyske soldater ombord i et hvalkokeri, hørtes jo mye ut, men det var vel ingen nordmann som hadde telt dem? I hvert fall skulle det tyske hvalkokeriet «Jan Wellem» ha nok soldater og utstyr ombord til å kunne besette Narvik

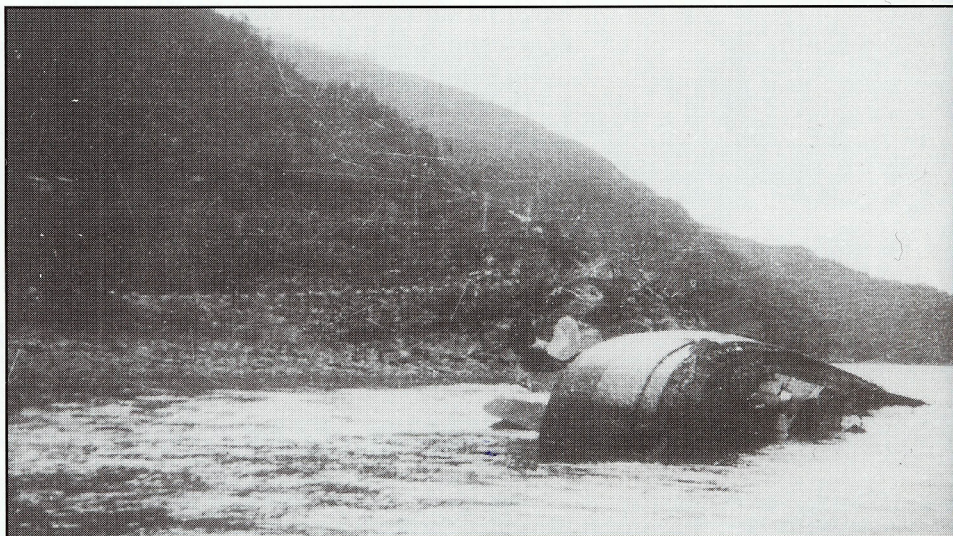

Utskåret treskål med navnet på av den russiske havnen Sgpadnaja-Liza i Motovskibukta på Murmansk, som tyrkserne hadde leid av russerne. Skålen hadde en tysk offiser kjøpt i Russland og tatt med seg som en bekreftelse på at tyske soldater kom til Narvik 9. april 1940 ombord i det tyske hvalkokeriet «Jan Wellem».

Etter å ha fått dødsstøtet av de engelske jagerne, var det ikke annet å gjøre for tyskerne enn å sette det brennende skipet på land.

Den britiske jageren «Hardy». Ikke bare tyske skip ble senket ved Narvik.

Ikke alle skip ville synke, men reiste seg opp i trass med baugen i været.

og rykke videre nordover og ta de to norske militærforlegningene Elvegårdsmoen og Setermoen før det norske militæret våknet etter nattesøvnen, slik planene deres var. Bare det «Herrens» uværet om natten – med vind og det største snøfall i manns minne på denne årstiden, hindret tyskerne i å fullføre sine planer. Så en gammel mann kunne med rette gjenta de så velkjente ord til oss: «Husk at Gud er attåt!»

Da vi kom lenger ned mot byen, traff jeg tre av gutta fra panserskipet «Norge». En av dem spiste ved samme bord som jeg ombord, og vi var ellers svært gode venner, så jeg ble riktig glad over å se at også han var reddet. Men da han så at jeg var i livet og sto der, utbrøt han forbauset: «Nei, men er du virkelig i livet likevel, og vi som har begravet deg! Og det verste er at det var jeg som sto for å kjenne deg igjen. Men det var så vanskelig, for hodet var helt knust og vi hadde jo ikke noe identitetsmerke på oss, så det var bare klokken jeg syntes var din. Få se den!»

Jeg rakte fram hånden og viste han klokken min.

«Å ja, jeg har hok tatt grundig feil», sa han. «For den klokken var avrundet i kanten rundt glasset der hvor din er skarp». Og han ble både redd og fortvilte over å ha tatt så feil.

«Ta det bare ikke så tungt» sa jeg, for liksom å trøste han.

Det er jo krig, så det er ikke sikkert at man kommer fra dette med livet i behold. Om man blir begravd litt før eller siden, kan vel ikke spille så stor rolle, for tyskerne *må* vi jo ha ut av landet!

«Ja, du har i hvertfall sluppet unna et fryktelig og trist arbeid. Vi har holdt på fra tidlig om morgenen til sent på kveld med å begrave våre kamerater fra panserskipene, etter hvert som de ble funnet døde langs stranden, der også den ene av uteseilerne, som satt ved vårt bord, ble funnet død. Han svømte til land, men hadde vært for utslitt til å komme seg opp av sjøen. Bare de som ble sendt til fengslet for å sone for sin oppførsel, har sluppet heldig fra dette helvete. Så du kan tro det har vært en både sørgelig og trist tid for oss, sa han, og var nesten på gråten.

Ja, dette er fryktelig, og jeg var så skjønt enig med han i det.

Dette er jammen utrolig, sa sjømannen, mens vi gikk videre. Her møter jeg min beste kamerat som bevæpnet soldat på vakt i *vårt* land etter at de har overfalt oss og senket våre skip. Og du møter dine kamerater som har begravet deg, enda du lever. Det er liksom alt med ett er blitt uforståelig og meningsløst. Men nå må vi finne tak i en radio, så vi kan få høre nyheter.

Da jeg så ei dame stå utenfor et hus, spurte jeg om hun visste av en radio. Ja, vi måtte bare værsgod å komme inn for nå kom nyhetene snart, og det var alt kommet noen som også skulle høre, sa hun. Vi gikk inn, og jeg så snart at det var på byens barnehjem vi var kommet.

Der satt flere som også var interessert i ferske nyheter, og samtalen om det som var hendt – gikk livlig. En av dem fortalte at han trodde det var blitt dommedag da han ble vekket av den voldsomme kanonaden – om morgenen 9. april og så alle de tyske soldatene komme marsjerende ut fra Bolags-området og besatte byen, hvor det viste seg at de var svært godt kjent. De fleste tyskere dro over Rombaken og inntok Elvegårdsmoen.

Noen tyskere dro videre nordover langs riksveien for å innta Setermoen, men de var blitt stanset ved Fosbakken i Lavangen av general Fleischers styrker. For å omgå de norske styrker – dro noen av tyskerne opp Vassdalen og videre opp det bratte fjellet til Grasdalen for å felle de norske soldatene i ryggen. Det viste seg at tyskerne var ikke bare lommekjent i Narvik – men også i de norske fjellene – fra sine tidligere turer der som turister. Det var dyp snø og tungt føre å gå opp det bratte terrenget, så tyskerne hadde med tvang tatt nordmenn til å bære ammunisjon og proviant for seg, så tyskerne viste ganske snart sitt sanne «Janus» ansikt. Det kom nærmest som et sjokk på oss nordmenn å oppleve at de blide og elskverdige «ferierende» tyskerne nå kom tilbake som usiviliserte *ville* dyr og angrep oss, sa han, og var ikke nådig i sitt ordvalg.

Da mannen fikk vite at jeg hadde vært ombord i panserskipet «Norge», måtte jeg tåle hard kritikk – for at vi flere dager hadde ligget, ved siden av det tyske hvalkokeriet «Jan Wellem» på havnen, fullastet med tyske soldater – uten å skyte i senk det «vepsebolet», så vi har kunnet unngå dette, sa han, mildt sagt forbanna.

Vi fikk jo ordre fra Regjeringen om å skyte på alt som var tysk, så hvorfor det ikke ble skutt på det tyske hvalkokeriet, skjønner jeg ikke.

Til mitt forsvar må jeg si: at jeg var bare vanlig menig soldat ombord, uten noen myndighet til å gi ordre. Han forsto at ingen på det tidspunktet, visste at det tyske hvalkokeriet var et «vepsebol», fullt av tyskere.

Vi hørte nyhetene, og de var alt annet enn oppmuntrende. Tyskerne strømmet inn over hele landet, og det foregikk kamper overalt, særlig i området nord for Narvik, hvor tyskerne ble slått tilbake i sine forsøk på å ta Setermoen militærforlegning og Bardufoss flyplass, noe som uvær med uvanlig stort snøfall hadde forhindret dem i å gjøre, før effektiv norsk motstand ble organisert av general Fleicher. Vi forsto det slik at byen skulle inntas og tyskerne skulle nedkjempes for enhver pris.

Men vi skjønte jo også at det ikke ble så helt enkelt, for tyskerne hadde allerede plassert kanoner og maskingeværstillinger over alt. Derfor måtte vi forberede oss på en hard kamp, og det tragedier som de ville føre med seg.

Da vi hadde kommentert nyhetene litt, gikk vi ut, men var såvidt kommet over gaten, da tyskerne begynte å skyte på de engelske krigsskipene som de syntes kom for nært land. Men de var ikke sene om å svare på tiltale. Dermed kom vi midt i ildlinjen hvor granater slo inn.

Men da tyskerne også sendte en salve etter oss, kom vi oss raskt i dekning bak et murhus. Heldigvis var ingen blitt truffet, selv om kulene slo ned rundt beina våre, så sand og snø sprutet.

Ved å stå bak huset hadde vi bare dekning for de tyske, mens vi sto helt udekt for skytingen fra krigsskipene der en slengsalve lett kunne treffe oss. Det eneste var å prøve å komme oss inn i huset og ned i kjelleren. Noe som lyktes oss til slutt, etter flere mislykte forsøk. Der nede holdt en familie til, som selv var meget glad over å få besøk, for de var også redde over den uvante situasjonen at det var brutt ut krig, med all den uhyggelige skytingen i og omkring husene. De hadde flyktet ned i kjelleren for å være i bedre sikkerhet. Der var det varmt og godt, og vi fikk oss en varm kopp kaffe før de andre gikk. Mannen ville at jeg skulle bli igjen, og bra var det for jeg likte ikke den intense skytingen. Særlig granatene fra de franske bombekasterne var uberegnelige, de kunne slå ned hvor som helst. Det ble til at jeg tok det litt med ro før at jeg også gikk videre.

Da jeg kom forbi Fagskolen, så jeg to tyskere sto oppstilt mot murveggen med bind for øynene, mens flere soldater sto klare med geværene. Jeg syntes å kjenne igjen den spisse haken til den tyske løytnanten som hadde vært på tur til Sverige, så jeg løp nedover gaten, for jeg ville ikke være vitne til det som jeg fryktet for ville skje.

Ikke for det at jeg hadde noe imot at de innbyrdes utryddet hverandre, selv om det nok ville skapes en hardere indre kjerne som ville bli vanskelig å knekke. Historien har jo vist at et folk som kommer i strid med seg selv, ikke kan vinne og overleve som nasjon.

Tysk feltprest velsignet

Lengre ned i gaten sto noen tyskere som skulle marsjere inn til Beisfjord for å unnsette de som kjempet mot franskmenn og polakker i Håkvikdalen. Det var et vanskelig oppdrag som ville kreve gode nerver og stort mot, da de av erfaring visste at de engelske krigsskipene var på vakt og ville beskytte dem underveis, så mulighetene for å komme fram i livet, var heller små.

For motet ikke skulle svikte måtte soldatene innom en kafé hvor en tysk feltprest velsignet dem og delte ut nattverd med en sterk dram til, mens de korset seg for panne og bryst.

En gammel mann som også kom forbi og så det som foregikk, pekte på den tyske feltpresten og sa: «Har du sett på Fanden hvor lik han er en prest?» Jeg måtte le for det var et ordtak som jeg hadde hørt de gamle ofte bruke, og som antagelig skrev seg fra den tiden da kirken med sine prester plaget og utsugde folket, men som var så treffende til det som vi så.

Nede på torget hvor vi var vant til at det rene norske flagget (uten unionsmerket) vaiet, der vaiet nå det tyske Hakekorsflagget. Jeg undret på om vi med ett slag var blitt satt over hundre år tilbake i tiden, eller kanskje langt inn i en for oss ukjent framtid.

Det var få sivile å se i byen, og de vi så virket svært engstelige og forundret over det som var hendt.

I gatene kunne jeg derimot se flere tyske soldater som prøvde, etter beste evne, å nyte de gleder og goder som vel alltid har kommet det Herrefolk til gode som med makt slår ned og undertrykker et lite folk og tar seg egenmektig tilrette av alt som måtte finnes i landet, uten at noen *kunne* eller *torde* si noe, eller forhindre dem i det.

Det gikk etterhvert opp for oss at vi var overfalt av røvere – av verste slaget, som visste å ta grådig til seg av alt de kom over.

*Over ruinene på Narvik trog, vaiet
det tyske hakekorset*

Noen tyske soldater satt ute på fortauene og nøt det gryende vårværet. De var samlet rundt en stor smørdunk, mens de skar med bajonetten godt norsk smør ut av dunken og smurte på nybakte wienerbrød og andre kaker og boller så smørfettet rant ned over hakene deres. En god dram til manglet heller ikke, så det ut for, så humøret var på topp. For tyskerne hadde også tatt hånd om byens Vinmonopol og nærmest ranet det for den store lagerbeholdningen av brennevin. I det hele tatt var de ikke sene om å ta seg til rette av alt godt som var blitt lagret her i landet.

Det var goder og ting som vi nordmenn ikke hadde hatt råd til å kjøpe. Det er som det gamle ordtaket sier: «Det som man sparer med sin munn, det ét både katt og hund», har fått en ordentlig mening.

Men det var nok ikke bare i Norge at sånt hendte, for tyskerne hadde med seg, og etterlot her, flere (smør) tredunker med inngravert russiske stedsnavn på – som viste at de også hadde vært nord i Murmansk og forsynt seg – lovlig eller ulovlig – før de kom til Narvik.

Det at tyskerne tømte Vinmonpolet var jo ingen katastrofe. Verre ble det når banken ble tappet for penger. For ingen skulle få det å si at tyskerne ikke betalte for seg. Noe som snart gjorde det vanskelig for bedriftene å få penger til utbetaling av lønninger til arbeidere sine. Derfor måtte Narvik Sparbank, Jernbanen og Bolaget se seg nødt til å trykke nødpenger for å avhjelpe pengesnøden.

Jeg likte ikke det jeg så, og aller minst likte jeg den snev av min våknende kritikk mot vårt eget styre. Nå er det vel som ordtaket sier «Man skal først feie foran sin egen dør, før man feier foran andres». Så litt selvkritikk kan vel være på sin plass. Men tyskerne hadde jo ubuden trengt seg inn i landet for å feie bort og ordne opp i skjevhetene, som de sa. Noe som jeg mente tilkom oss selv å gjøre, hvis det trengtes.

På Torget traff jeg de andre kameratene mine igjen. De var blitt truffet av en bombekastergranat, så én var blitt såret av en splint i ryggen og sendt til sykehuset. Men det var visst ikke fare for livet.

Sammen gikk jeg og sjømannen forbi det tyske hakekorsflagget, som virket litt uvant og skremmende på oss. Vi måtte over broen som går over jernbanelinjen og binder de to bydelene Oskarsborg og Frydenlund sammen. Dette for bedre å få full oversikt over de tyske stillingene, og hva de foretok seg der. Stort sett var det likt overalt, soldatene spiste og nøt i overmonn alt godt som om det ikke hadde vært noe vanlig kost for dem hjemme i Tyskland, hvor kanskje det meste var blitt lagret med henblikk på krig. Derfor sto mange av de i kø utenfor toalettene, hvit i ansiktet og holdt seg på magen mens de tålmodig ventet på tur. Det var rent nifst å se, men vi måtte bare bite tennene sammen.

Da vi hadde fått kjøpt oss tobakk og noe annet småtterier, gikk vi tilbake til Fossestua.

Det som vi hadde fått se og høre i byen var nedslående, for tyskerne hadde overalt befestet seg godt og kamuflert seg med forsvinningsdrakter av hvite dynetrekk, som de hadde tatt fra husene. Det var nesten umulig og få øye på de borte i snefonnene, hvor de også hadde sine godt kamuflerte stillinger med store mengder ammunisjon. Dessuten hadde de installert vannavkjøling på noen av maskingeværene, så de ikke skulle risikere å skyte dem varme i tilfelle angrep.

Orneshaugen, som ligger østfor byen, var også blitt omgjort til en liten festning og utstyrt med folkets eiendeler. Men tyskerne var dessverre ikke de eneste som brøt seg inn i de tomme husene til dem som var evakuert bort fra byen, og tok dynetrekk, madrasser, spisebord og lenestoler for å sitte godt bak sine maskingevær.

Noen av tyskerne hadde alt skaffet seg damebekjentskap – de såkalte «tøser» – vidløftige kvinner som alltid en sjøfartsby fostrer ved sin omgang med sjøfolket.

De ble ved sin utilbørlige omgang med tyskerne, kalt for «tysk-tøser», så heller ikke gleden skulle de gå glipp av, så det ut for. Det virket som om krigen med ett slag hadde kløyd det norske folk i to, i en negativ og en positiv retning. Vi var tre stykker som bestemte oss for å forsøke å gå på ski over fjellet til Sverige, for derfra å komme oss over til de norske styrker som kjempet mot tyskerne ved Gratangen, nord for Narvik. Men snøen var dyp og løs, dessuten var terrenget svært vanskelig. Men det var også andre vansker som vi ikke hadde regnet med. For da vi var kommet vel opp på fjellet, kom det et lite fly som vi trodde var norsk. Men som det viste seg å være tyskere i, for da vi ikke rakk opp hånden og hilste, «Heil Hitler!» kom de i lav høyde over oss og skjøt så kulene hvinte om ørene. Heldigvis ble det bare et par hull i den ene skia.

Det at vi var sivile så det ikke ut for at de tok noe hensyn til. Så da de snudde og kom tilbake, var det ikke annet for oss å gjøre, hvis vi ikke ville bli skutt, enn å sette for fullt ned mot dalen. Dit torde de ikke komme, da ble flyene beskutt fra de mange allierte krigsskipene som patruljerte ute på fjorden, hvor særlig en polsk jager hadde satt seg i respekt hos tyskerne, for den skjøt mer enn villig på alle tenkelige mål og de hadde en forbausende god treffsikkerhet, noe som irriterte tyskerne mye. Derfor bombet de tyske flyene, som trolig også hadde sine baser på de igjenfrosne fjellvannene, til stadighet på de allierte krigsskipene som var meget vanskelig for dem å treffe. Mens vi ofte kunne se fly som falt ned etter å være truffet.

Men de var ikke så nøye med hvilke metoder som skulle brukes for å nå sine mål, og dermed få bort det som irriterte dem. Da det var sol og stille, og de ellers så oppmerksomme polakkene på de polske jagerne satt makelig på dekket og solte seg og trodde på fred og ingen fare, kom et lite fly ned langs fjellsiden mot dem, et fly som de trodde var norsk og derfor en av deres allierte som bare ville komme å hilse på dem. Derfor ble det ikke åpnet ild mot det. Men flyet slapp plutselig en bombe, som for meg så ut som den falt rett ned gjennom skorsteinen med et brak. Det polske krigsskipet krenget straks over til siden og sank, til stor jubel og glede for tyskerne, mens det lille flyet forsvant innover fjellet mot svenskegrensen hvor det kom fra.

Vi tok inn i ei lita hytte som lå lenger nede i dalen, hvor noen tyskere hadde brutt seg inn og satt og spilte kort. De måtte vi jage ut, og vi ble boende der i påvente av bedre forhold til å komme oss avgårde til Sverige. Det ble isteden enda mer vanskelig, så vi måtte isteden forsøke å komme oss ned for å finne noe å spise. Dessuten måtte vi ha ny forsyning med niste, hvis vi skulle forsøke å gå på nytt.

Vi tok skiene på beina og rant ned til Fossestua igjen. Men den var stengt og forlatt da ingen hadde tort å bli lenger der på grunn av den intense skytingen. Men vi var sultne som ulver og måtte ha noe å spise, så vi slo ut ei rute og krøp inn og ned i kjelleren, hvor det var tydelig å se at de som hadde vært her, hadde forlatt i all hast. For her var det mat i massevis, så ble vi enige om å koke oss en god kopp kaffe og steke oksekoteletter. Men engelskmennene skjøt så fra krigsskipene på de tyske stillingene at vi formelig mistet matlysten. Så da en granat slo inn gjennom veggen, fant vi ut at det var best å forlate med en gang, før huset ble skutt ned over hodet på oss.

Det var umulig å komme opp fjellet. Så vi bestemte oss for å avbryte planen og isteden søke inn til byen. Skytingen fortsatte like intenst, og huset til oberst Sundlo var truffet og gikk i luften med et flammende brak, som om det var fullt av krutt.

Turen til byen gikk bra, men da jeg skulle forbi telegrafan, suste en bombekastergranat forbi hodet mitt og traff muren så stein og stålsplinter føk forbi ørene. Jeg begynte å tro at den granaten som skulle treffe meg ikke var laget, og hadde lyst til å være litt overtroisk. Ved nærmere ettertanke fant jeg det best å søke dekning og sprang inn i et av de nærmeste betonghusene, som var kafé

Mimer. Der var jeg så heldig å treffe igjen det skipsmannskapet som jeg hadde vært sammen med i Fossestua, så jeg var velkommen som familiemedlem i den fra før store og allsidige familien, som hadde fått en ganske kraftig tilslutning, men hvor alle hadde det ganske bra.

Alle var svært opptatt av det som var hendt, men felles for dem var den oppfatning – at det økonomiske systemet i Europa ikke kunne tåle slike store materielle ødeleggelser og at krigen derfor ikke ville vare lengre en høyst noen uker – eller kanskje måneder – før den var slutt.

Skipskokken sto for matlagingen – og delte ut strengt tilpassede rasjoner. Det eneste som det var blitt fritt for, var poteter, noe som ble forsøkt erstattet med grønnerter, som det var nok av.

Men jeg hadde aldri vært noe særlig begeistret for erter, så jeg savnet poteter, og gledet meg til å få bite i en god potet – om ikke så altfor lenge.

På Mimer var det en mann fra Telegrafverket som drev med illegalt arbeide. Da han fikk vite at jeg kom fra panserskipet «Norge», fortalte han at telegrafbestyreren i Narvik ble vekket tidlig om morgenen 9. april, for personlig å ta imot et telegram fra Regjeringen, og med ordre fra Regjeringen – om at han personlig skulle bringe telegrammet ombord til sjefen på panserskipet «Norge» – hurtigst mulig.

Særlig pussig syntes vi det var – at det så viktige telegammet hadde passert *mine* hender. Samtidig fortalte han at tollerne som ble sendt ombord i det tyske hvalkokeriet «Jan Wellem» for å kontrollere lasten ble holdt igjen ombord, trolig for ikke å rope at lasten besto av tyske soldater.

Blant den store og allsidige sammensatte familien, var det også noen soldater fra den norske avdelingen som var forlagt til Narvik for å gjøre alt klart til forsvar av byen, om noe skulle hende, som gjorde det nødvendig. En av dem fortalte det nesten utrolige. De fikk ordre, av sin offiser, om å støpe noen betong-fundament – med bolter i – for å skru fast de lette norske luftskyts-kanonene. Til det fikk de utlevert et nøyaktig mål å støpe etter. Men det viste seg – da de skulle sette opp kanonene og skru de fast til betong-fundamentene, stemte ikke boltene til hullene – og kanonene ble transportert til Bolags-verkstedet og boret nye hull.

Samtidig fikk de beskjed om at det var oppdaget en mekanisk feil ved geværene deres, og at de omgående skulle sendes inn til våpenarsenalet i Bjerkvik til reparasjon. Samtidig fikk flere av soldatene permisjon – med den begrunnelse, at det var ingen hensikt å ha dem i forlegningen uten gevær. Et merkelig sammentreff som gjorde at de var *uten gevær – når de mest trengte det*.

Da tyskerne kom 9. april, fikk de istedenfor ordre om å skyte – ordre om å forlate kanonene, og overgi seg på grunn av underbemanning.

Men før de forlot – skrudde de på eget initiativ løs siktet og sluttstykket. Men det merkeligste hendte – da tyskerne kom på land – skrudde de bare løs – og vippet vekk de norske kanonene, og plasserte sine egne kanoner på betongfundamentene og skrudde fast – noe som viste seg å være blitt støpt *etter mål til de tyske kanoner*, så den vrede soldaten, og betegnet det som en *ren sabotasje, landsvik og foræderi* mot folk, by og land, og var ikke nådig i sin kritikk av oberst Konrad Sundlo, som var ansvarlig for forsvaret av Narvik.

Narvik skal gjenerobres

Det ble en hektisk tid, det var mange ting å gjøre i en besatt by. Alt hva tyskerne foretok seg, skulle nøye overvåkes. Det som var av betydning skulle rapporteres til krigsskipene som hadde å tilintetgjøre de tyske stillingene for å lette den forestående landgangene når byen skulle befries. Men dessverre viste det seg, altfor ofte, at tyskerne var flyttet ut og til andre steder før det ble skutt fra de allierte krigsskipene, noe som resulterte i flere kjedelige og betenkte situasjoner. Det så ut som tyskerne luktet når det var fare på ferde – og fikk varsel via, for oss, ukjente omveier.

Oppe på kvisten var det et lite takvindu der man kunne se det meste av byen. En kveld stakk jeg opp dit for å se hvor langt tyskerne var kommet med en kanon som de rigget til på en jernbanevogn nede på Bolaget. Det var portforbud om kvelden og natten og derfor livsfarlig å kikke ut av et vindu. Da jeg forsiktig kikket ut, så jeg et lysglimt fra en liten kanon på Frydenlund, den andre siden av byen, og en granat plystret rett forbi nesen min, så jeg formelig kjente kruttlukten av den, for så å slå ned i gaten ovenfor med et smell. Dessverre gjorde den stor skade, og da den tyske vakten kom inn og ville vite hvem det var som så ut av kvistvinduet, skjønte jeg at den absolutt største forsiktighet var nødvendig.

Tyskerne forsto nå at det ville bli helt håpløst for dem å beholde byen, slik som norske soldater sammen med de britiske, og franske fremmedlegionærer presset på nord for Narvik, til tross for sin dårlige utrustning i det ulendte fjellområdet, hvor transporten for det meste foregikk med hester og esel, som gjerne gikk hurtigere bakover enn framover.

Tyskerne fikk via Sverige, sprengningsekspertene sine direkte fra Tyskland og hit for å sprengne Jernbanens verksteder og alt av betydning på Bolaget. Langt utover kveldene kunne vi høre smell og drønn så husene i byen ristet, og se ildsøyler og varme stå himmelhøyt. Vi måtte da ha vinduer og dører, åpne så de ikke skulle springe i stykker av lufttrykket.

Det var trist å måtte se at alt som menneskene i mange år under hardt slit og nøysomhet har bygget opp, bli sprengt i stykker og lagt i grus på noen dager. Så det var mange tårer i øyekroken på de som så sine trygge og kjære arbeidsplasser bli ødelagt så brutalt og meningsløst.

Men tyskerne var som sagt nærmest *desperate*. Alt skulle med tysk grundighet sprenges og legges i grus.

Langs jernbanelinjen skulle kontakt og høyspentmastene sprenges. Og mange tyske soldater ble skutt av mitraljøsosalvene fra de engelske krigsskipene som patruljerte helt opp under land i forsøk på å hindre de store ødeleggelser. Men de arrogante og karrieresyke tyske underoffiserene var hensynsløse, og nye fortvilte soldater som både ba og protesterte mot det håpløse, ble kommandert frem til det lå flere døde og sårede som i smerte jamret og skrek ved mastefoten.

Det så ut for oss som om offiserene av en eller annen grunn ville benytte anledningen til å kvitte seg med uønskede opponenter imot deres system. Så det var mange som måtte lide Urias skjebne, under Davids ånd.

Eller kanskje bare et stort nok antall døde soldater kunne overbevise de høyere tyske offiserene når et oppdrag skulle kunne oppgies som håpløst.

Men en dag var den ventede allierte landgangen et faktum. Tidlig om morgenen 28. mai ble vi vekket av en intens kanonade og maskingeværknitring, for granatene suste med smell og brak mot byen. Folk var livende redd for hva som kunne hende. Noen løp i dekning ned i kjellerne, andre sprang inn i fjellet gjennom en tunnel hvor de trodde det var sikrest å være.

En gammel svensk-norsk bolagsarbeider sprang for livet, hesblesende og ropte: «Jævlar aname, min malmtunga sjel, tror jag inte dom jævla grabbarna er blivit helt tokige som återsender malmet på dette settet!» og spyttet snus mot granatene som suset forbi, trakk den svarte, gamle rallarhatten godt nedover ørene mens han sprang mot tunnellåpningen og inn i fjellet og i sikkerhet.

Den svenske jernmalmen var jo ikke bare blitt sjelen til Narvik by, men også dens innbyggere, enten de var norske eller svenske.

Tyskerne hadde satt seg fast i jernbane-tunnelen og sperret all ferdsel til Fagernes og Beisfjord, men da denne franske tanksen kom og kjørte inn i tunnelåpningen ble tyskerne hurtig og effektivt nedkjempet. Tanksen står ved Narvik krigsmuseum.

En ensom gammel dame som var syk, hadde vondt i beina og måtte støtte seg til en stav, ba meg hjelpe seg, hun torde ikke være i hjemmet sitt og ville inn i fjellet. Da jeg hjalp henne inn tunnelåpningen, sa hun med gråten i halsen: Det er for galt at man gjennom et langt liv har vært med på skape en sivilisasjon med en åndsretning som gjør oss livende redd så vi ikke tør bo i hjemmene våre, men må flykte inn i jorden for å berge livet. Det er som å bli begravet før man er død. Hadde jeg bare vært ung og god i beina, kunne jeg løpt hurtigere, og ikke bare vært til plage for andre som nå.

Jeg likte ikke hennes filosofiske refleksjoner, for jeg visste de ville siden ofte dukke fram i min bevissthet, når jeg minst ante og ville det, og tvinge meg til å tenke gjennom så mangt om igjen.

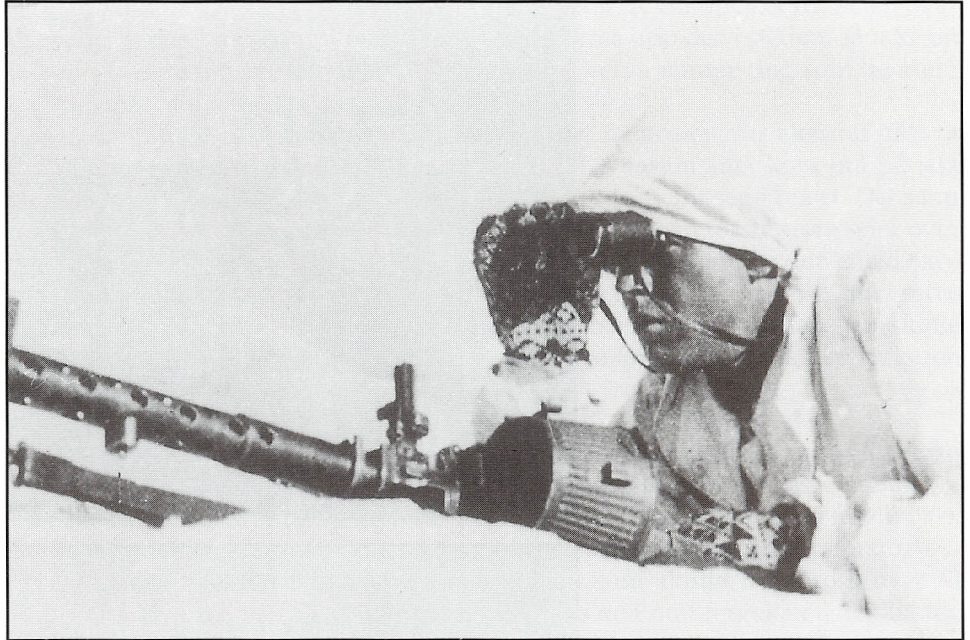
Men det var så mye rart folk kan tenke og si når de var skremt og sammenstuet i en kald, fuktig og mørk tunnel hvor alt må foregå. Ungene skriker, de som er unge prøver å elske i en krok borte ved fjellveggen, mens de gamle reflekterer over livet, uten at de alltid er klar over hvor mye det er i det de tenker og sier, og at de fort vil glemme det under andre forhold.

De tunge drønnene fra bombene og granatene føltes verre inne i fjellet, så jeg ville ut. Der var det i hvertfall lyst og jeg kunne se hva som foregikk.

Ute på fjorden var det nå en hel armada av skøyter og båter, lastet med allierte soldater, som stevnet mot land. Mens de ble dekket av de engelske krigsskipene som hamret uavbrutt mot de tyske stillingene ved og omkring Orneshaugen, som etter all sannsynlighet var valgt som landgangssted.

Det så ut som hele haugen levde i ild og røyk, og ble så pulverisert at det ikke kunne være én levende tysker igjen der. Men da tok jeg feil, for det utviklet seg til en heftig kamp da de norske soldatene og franske legionærene stormet i land, en kamp som nær hadde endt med at de var blitt jagd tilbake på sjøen. Men med en innbitt kampvilje fikk de fotfeste på land, og nå ble tyskerne nedkjempet og jaget på flukt ut av byen og inn mot Beisfjord, hvor de fortsatt prøvde å bite seg fast.

Men de franske legionærene som hadde med seg noen hendige små tanks satte etter dem for å hjelpe de franske og polske troppene som kjempet en desperat kamp ved Håkvik. Tyskerne, som nå delvis brukte norske uniformer for å villede, skapte stor frykt hos franskmennene og polakkene. De var livende redd for å bli tatt til fange, fordi de så altfor godt visste hvordan «herrefolket» hadde gått fram under overfallene på landene deres.

Norsk soldat (skarpskytter) på vakt i sneen mot tyskerne.

Fra et tysk fly som var skutt ned, tok de flygerne til fange. Det var gripende å se hvordan de unge guttene la seg ned på kne og kysset de jernbeslåtte støvlene med knepte hender og bad for sitt kjære, unge liv. Men for de som hadde som parole: En død tysker er borte for *alltid*, mens den tysker som får leve, *han kommer igjen*, var ikke mulighetene for å berge livet særlig store.

Narvik var befridd og vi var igjen frie, og de norske gutta kunne ta seg en velfortjent pause. Mange av de som hadde vært evakuert, vendte nå tilbake til byen og sine hjem hvor det utrolige møtte dem. Husene sto åpne etter tyskerne som hadde bodd der, og leilighetene deres var mer eller mindre ribbet for møbler og inventar. Noe fant de igjen i de forlatte tyske stillingene, men meste parten var og ble borte.

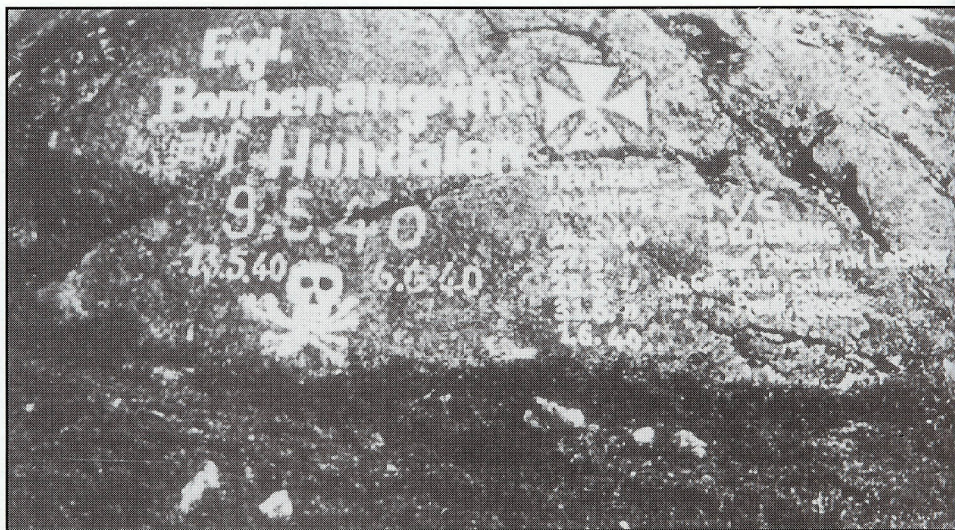
De lette etter sine kjære

Alle som hadde vært ombord i panserskipene «Norge» og «Eidsvold» fikk ordre om å stille opp i skolegården på Frydenlund, hvor listen over de overlevende, de som hadde falt og de som var blitt begravet, ble sjekket opp av en offiser. Slik ble jeg strøket fra den listen over de som var blitt begravet og ført opp blant de overlevende og innrullert til tjeneste på nytt.

Utenfor skolegården sto mange sørgende foreldre, hustruer og barn som håpet på og få se sine kjære, eller vite om deres skjebne. Det viste seg at 276 av mine kamerater var gått til bunns, én var blitt drept og flere hardt såret etter at vi var kommet i land.

Det ble også bestemt at vi skulle overflyttes til Ramsund festning, og at vi skulle gjøre oss klar og reise på kort varsel. Jeg var såvidt kommet tilbake til Mimer og begynt pakkingen av mine sparsomme eiendeler, da en ung sørgende mor med et lite barn på armen kom og spurte etter meg. Hun hadde fått vite av en offiser at hennes mann var blant de fra panserskipet «Norge» som falt og var blitt gravlagt på kirkegården.

Det fant hun besynderlig og uforståelig at de begravde mannen hennes uten at familien, som var i byen, ble underrettet. Offiseren hadde så bedt henne oppsøke meg, som mulighets var den *eneste* som visste noe mere om mannens skjebne, da vi var sammen ved samme kanon ombord i panserskipet. Jeg kunne bare si at det siste jeg så til Sømnes, var da han sprang overbord da panserskipet

*På fjellet ved Hundalen stasjon på
Ofotbanen førte tyskerne regnskap
over sine falne.*

De norske soldater gjør seg klar til å jage tyskerne ut av Narvik.

Narvik by i flammer etter tysk bombardemang.

sank. Men den tanken streifet meg at når navnet mitt var strøket fra listen over det antall som var gravlagt, måtte jo en annen føres opp der i steden, så ikke ett tall ble stående ukjent uten navn til. Men det er vel så mange ting som hender i en krig uten at noen riktig vet *hvorfor*.

Den gråtende og fortvilte moren med barnet på armen var akkurat gått ut døren, da to franske legionærer av ubestemmelig nasjonalitet kom inn på jakt etter tyskere som muligens kunne ha søkt tilflukt og gjemt seg i huset. Det så ut for at de også hadde tatt seg en riktig gledens fest over sin første store seier over tyskerne, og befrielsen av Narvik by. Det stinket rom av dem, og den ene diskuterte ivrig og fortalte at de skulle kjempe og drepe tyskere til han fikk tak i selve Djevelen, Adolf Hitler. Han demonstrerte med bajonetten hvordan han skulle skjære hodet av han og sa: En død tysker er borte for alltid, mens den tyskeren som blir tatt og får leve, *han* kommer igjen!

Jeg syntes han var besatt av kong Herodes ånd, som lot de mange guttebarn drepes for å få tak i det ene. Det var for meg ubegripelig at så mange uskyldige mennesker måtte drepes, så mye sorg og store ødeleggelser til for å få tak i *den ene mannen Hitler*. Her måtte det sikkert være noe som jeg ikke riktig forsto.

Da vi om kvelden fikk varsel om at båten som skulle frakte oss over til Ramsund, lå ved kaaien og ventet, gikk jeg straks ned mot fergekaaien. Jeg hadde jo både under sjøslaget og mitt nære opphold ved frontlinjen sett, hørt og lagt merke til så mye som jeg før ikke ante noe om, og derfor var meget spent på hvordan det ville gå når jeg atter skulle settes inn i kampen mot tyskerne.

Nede ved kaaien var det trist å se alle de døde legionærene som var falt i kampen om Narvik, og som lå plassert på militær geledd langs veikanten. Jakkeermene var bundet over ansiktet så det ikke skulle sees, eller bli oppspist av fluene som var levnet til i solvarmen. Bare de blankslitte jernpluggene under støvlene skinte i kveldssolen. Deres lange marsj og kamp for vår frihet i et fremmed land var slutt. Det rev i nesen en blanding av lik, krutt og rom, noe som kanskje hadde vært årsak til en for tidlig død.

Mens jeg sto og så på det for meg ubegripelige, kom ferga fra Øyjord og la til kaaien. På land kom en bonde kjørende med et stort lass poteter. Jeg syntes det var leit og måtte reise fra byen uten å få smake på dem.

Lasset var tungt så hesten måtte spenne i alt den klarte for og få det opp den bratte landgangen. Men så blendet et fryktelig smell, og røyk, poteter og kjøttstykker suste og haglet ned over oss. Hesten hadde trådt på en landmine som tyskerne hadde plassert under siste planke på landgangen slik at den ikke var blitt funnet og uskadeliggjort. Nå lå potetene og biter av den flotte hesten som slet så tungt, slengt omkring. Det dampet av det varme blodet og kjøttet, mens hodet til hesten lå ved siden av de døde legionærene og grein anklagende mot oss. Men heldigvis fikk ingen mennesker annen skade enn at vi var blitt oversprøytet med blod, og jeg fikk et blått øye og noen kuler i hodet etter potetene.

Det ble av en eller annen grunn ingen reise den dagen. Men en dag senere mens vi sto og ventet på ordre til å gå ombord i en motorbåt som skulle gå til Ramsund, hørte vi en så voldsom flydur at luften formelig dirret. Og vi fikk nå se en hel armada med tyske bombefly komme inn Ofotfjorden på tur mot Narvik, hvor den tømte sin fryktelige last med spreng- og brannbomber som på et øyeblikk forvandlet byen til et ildhav som fortærte, brente og ødela alt – til byen lignet en askehaug – hvor også menneskene ble svart av kull og aske, og bar preg av å være fra sydligere himmelstrøk. Til slutt sto bare de tomme murene igjen og minnet oss om tyskernes barbariske fremferd mot menneskene og den livsfriske malmbyen, hvor de hadde hentet så meget av jernmalmen for å kunne lage krigsmateriell av. Etterpå gikk vi ombord i motorbåten som stevnet ut fjorden med kurs mot et noe forhåpentlig mer fredelig sted. Bak oss skjulte røyk og damp det som tyskerne hadde forvandlet til en spøkelsesby. Men da skipperen fryktet for at de tyske flyene kunne komme og beskytte båten, måtte vi gå under dekk alle mann der vi satt i ro til båten la til kaaien i Ramsund. Der gikk

Tysk jernkors fikk sin plass på norsk trekors.

Tysk gravstøtte med ørn og jernkors på.

Brannbombene regnet ned over byen (Narvik) fra det tyske flyet.

Kr. 5.-
 No 2921 M
 NARVIK DISTRIKT 000005 KRODÖRE
 Norges Statsbaner, Narvik Distrikt
 erkjenner å skyldes innehaveren av denne anvisning
 — Kroner fem —
 som utgjør opptjent arbeidslønn eller godtgjørelse
 for annen yttelse.
 Narvik den 30. April 1940.

Nødpenger utstedt av Statsbanene.

I den hertatte byen tok tyskerne her
 de større bedrifter måtte lage sine

Sivilbeskyttelsen og kommunen under krigstiden
 ? 1303 B
 Kr. 10.-
 Luossavaara-Kiirunavaara Aktiebolag.
 erkjenner å skyldes innehaveren av denne anvisning
 — Kroner ti —
 som utgjør opptjent arbeidslønn eller godtgjørelse
 for annen yttelse.
 Narvik den 11. mai 1940.
 LUOSSAVAARA-KIIRUNAVAARA AKTIEBOLAG
 KONTORET I NARVIK
 Nødpenger utstedt av Bolaget.

Flere slags nødpenger ble utstedt under krigen i
 Narvik 1940.

I den hertatte byen tok tyskerne
 hand om pengene så de største
 bedrifter måtte lage sine egne
 penger.

vi i land og innkvarterte oss i de mange husene som sto tomme og bare ventet
 på å bli bebodd av mennesker, for musene som uforstyrret hadde holdt til der,
 pilte inn i sine hull og gjemte seg. Bare lorten lå igjen etter dem og måtte feies
 bort, og den ramme, innestengte luften måtte luftes ut før vi kunne trives der.

Vi fikk vite at det meste av Sør-Norge var tatt av tyskerne. Kongen og
 Regjeringen var kommet nordover og var et sted i Troms. Men selv om tyskerne
 var blitt slått tilbake i Narvik-området, var den militære stilling som helhet håp-
 løs for oss.

Jeg og noen av de andre guttene ble forflyttet til et lite vakthus som lå oppe i
 et dalsøkk for seg selv. Vi skulle passe på at tyskerne ikke usett skulle slippe
 ned fallskjermssoldater, som dermed kunne overrumple oss på marinestasjonen.

På vakt mot tyskerne

Jeg skulle ha første nattevakt og tok med mat, gevær og ammunisjon i ryggsek-
 ken og ga meg i vei oppetter dalen til en høyde med god utsikt, hvor det var
 sprengt ut i fjellet for et kanonfort, men her var av en eller annen grunn ikke satt
 opp noen kanoner, noe som etter min ringe forstand forundret meg. For med en
 slik strategisk utsikt over fjorden ville en kanon her kunne ha forhindret de tys-
 ke krigsskipene i å komme inn til Narvik.

Men det som undret meg mest, var noen tyske militæreffekter som lå hen-
 slengt og vitnet om at de hadde hatt rasteplass her. Jeg var jo sivilkledt og derfor
 følte jeg meg som en ubeskyttet sivilist på vakt og lurte på hvordan det ville gå
 om tyskerne kom. Men jeg glemte det snart, for det var en slik herlig vårveld
 først i juni. Våren var kommet for alvor og den var særlig hektisk etter den
 lange og snøtunge vinteren. Alt var så skjønt der jeg i den lyse natten sto på en

Narvik en utbrent by etter tysk bombardemang.

Et smil i alt det triste som krigen førte med seg.

Bare røykpipene stakk opp fra de tomme murene og viste hvor høgt husene hadde vært.

høyde og så utover vårt kjære fedreland, hvor den speilblanke fjorden lå med sine vik og sund, der hvor fjell, holmer og skjær under midnattsolen speilet seg i det sølvblanke vannet, som bare ble kruset av trærne som duppet etter føde.

Fra stranden og oppetter liene til de ennå snødekte fjellene som ruvet så hvite og majestetiske mot den blå himmelen, var mark og skog blitt grønne og det anget av grønt løv og blomster, så jeg ble ør og betatt av beundring. Og de vakreste lyder og toner hørtes fra dyrene og alle trekkfuglene som jublet sin livsglede ut til oss over atter å være kommet tilbake til de lyse og varme sommernetter og rugeplassene sine her nord.

Men blant alt dette skjønn hørt fjern drønn inne fra Bjørnfjell, der hvor far, mens jeg var liten, sto på vakt ved Norges grense under den første verdenskrigen, og der hvor jeg visste at general Fleischer med de norske styrkene kjempet en forbitret kamp, og var visstnok de første som klarte å slå den tyske vermak tilbake.

Det ser ut for at vi mennesker holdes av en usynlig makt innenfor en sirkel hvor *ingen* klarer, eller får lov til å bryte ut. For noe galt må det være med oss mennesker, noe som vi ikke riktig forstår eller *ser* klart nok. For hit kunne jo tyskerne som andre komme på fredelig vis så ofte de måtte ønske – for å se og oppleve alt dette forunderlige og skjønn ved en vår i Norge. Ja, vi ville til og med ta imot dem med åpne armer og gi dem vår beste service – så langt det var mulig for oss – slik en av Norges store og avholdte sønner, Fridtjof Nansen, hadde gjort etter den første verdenskrigen. Da bl.a. flere tusen foreldreløse, utsultne og hjemløse tyske barn, de såkalte Berliner- og Wienerbarn ble tatt til Norge – skaffet nye hjem og «pleieforeldre» som ga dem mat og klær, og gledet seg over deres vekst og trivsel, og ga dem en god og lykkelig barndom som om de var deres egne.

De tyske barna frydet seg over å kunne lære det norske språket, deres dialekt, og det norske folks måte å tenke på – og landet for øvrig.

Men når de som belønning

kom hit som tyver om natten, overfalt og hærsette landet vårt, skulle de i allfall fortsatt finne *meg* våken på nattevakt, for jeg ville ikke sove når Norges skjebne sto foran sin aller største avgjørelse.

Det var så mange ting jeg måtte se og beundre der jeg i mine beste ungdomsår kanskje sto på den siste nattevakt som en fri nordmann i et fritt Norge.

Slike skjønn minner fra sitt land kan bli gode å ha om det skulle komme harde og vonde tider for oss, og da vil jeg ikke bare se og minnes det som er stort og mektig, men også det som for oss synes smått og uanseelig, men som er stort i seg selv. Jeg la meg ned på marken, løftet på mose og lyng, for under der yret det av de merkeligste insekter og kryp, noen vaklet omkring på ustødige ben, andre prøvde å slå med vingene for liksom å våkne til liv etter den lange og mørke vinterdvalen. Ja, alt og alle strevde med å våkne opp mot lys og større bevissthet. En firfirsle ble skremt og la sky på sprang og gjemte seg under en rått stubbe. Det som kanskje engang hadde vært stort, var blitt lite under jordens vekslende klima gjennom tusener av år. Det var som om jeg kunne legge meg ned på kne å be jorden om tilgivelse for at vi mennesker var til – og gjorde så mye galt.

Det var så mye å se, så mange tanker og ting som kommer for den en som sto våken og oppmerksom på vakt. Det så ut for at all den skytingen og uroen inne på fjellet hadde skremt både fugler og dyr hit, for borte ved en fjellhammer lekte en hel flokk revet. Det var imponerende å se hvor lette og grasiøse de var i sin fredelige lek. Mens jeg sto og beundret dem, fikk jeg se noe så sjeldent som ei gaupe komme mot meg med ei rype i kjeften. Jeg løftet geværet for å skyte, da det så ut for at den ville springe i meg. Men på ca. 80 meters avstand bøyde den av og jeg var glad over å slippe og skyte et sånt sjeldent rovdyr, som hadde sitt

Folket satt oppgitt blant ruinene.
Ødeleggelsene var total.

Det brant over alt, og røyken la seg
som et kølende teppe over byen.

tilhold inne på fjellene, mens jeg sto på vakt mot et både større og farligere rovdyr, tyskerne, som heldigvis ikke kom. Rolig og stolt gikk gaupa forbi, bare så på meg, og nikket som om den bare ville vise for en fin steik den hadde fanget, eller som takk for at den fikk gå forbi i fred.

Man sto ikke ensom på vakt i et land som Norge, og jeg var bare glad for å slippe og skyte da det å drepe aldri har vært noen glede for meg. Men jeg håpet at tyskerne ville forstå at vårt land og frihet er for oss noe så stort og dyrebart at vi aldri ville gi opp å kjempe for det.

Men en nattvakt tar jo også slutt. Da jeg fikk avløsning, bega jeg meg på tur ned mot den trange og ulendte dalen hvor jeg taff en bonde som ikke hadde fått sove i det fine været, og derfor hadde tatt seg en tur i fjellet for å se etter noen av sauene sine, som hadde stukket av. Jeg kom i snakk med bonden, som fortalte om krigen – og det som hendte om morgnen 9. april – da tyskerne kom i land i Ramsund for å ta «festningen». Tyskerne vasset i dyp snø opp etter fjellsiden for å ta en festning som ikke var der.

Da de ikke fant noen festning – vekket de bonden. To tyske offiserer gikk inn og spurte hvor festningen var. Bonden svarte, at det var ingen festning her! Jo, sa tyskerne, og brettet ut et kart på kjøkkenbordet – og pekte på det, og sa bryskt: «Her er inntegnet en festning med kanoner på kartet vårt, og du må vise oss hvor den er!» «Nei», sa bonden, som sant var. Her er ingen festning med kanoner. For de store kanonene var blitt sendt for å utbedre noen mindre feil ved løpet, og lå trolig lagret på en kai i Bergen, sa han for å overbevise de to tyskerne – som opptrådte mer og mer truende.

Da tyskerne ble overbevist om at det ikke var noen festning – utbrøt den ene av tyskerne: «Min Gud!!! Vi er gått i en felle!» og løp ut døren – og ned til skipene – og kjørte for full fart inn fjorden til Narvik. Og siden har vi ikke sette noen tyskere her, så vi har hatt det forholdsvis rolig, sa bonden og gikk videre.

Når jeg tenkte på den ublide medfarten som tyskerne fikk, var jeg bare glad for at det ikke var noen store kanoner her som tyskerne kunne ha tatt og brukt mot de engelske krigsskipene og forhindret de i å komme inn og tilintetgjort alle de tyske krigsskipene og stillingene.

Det er aldri så galt at det ikke er godt for noe, som ordtaket sier. For kanskje bidro denne kanonløse festningen til et av tyskernes største nederlag, og katastrofe for sin krigsflåte.

Da jeg kom ned til forlegning, fikk vi beskjed om at det var vår siste vakt. Da sverget jeg på at dette skulle ikke være den siste nattvakten. Jeg ville stå både dag og natt på vakt til Norge var selvstendig og fritt igjen.

Det hersket en dyster oppbruddsstemning. Offiserene var rådville og rastløse, papirer og alt av betydning ble brent, for det ryktes om en forestående norsk kapitulasjon. Så vi fikk beskjed om å ta åtte dagers permisjon og reise hjem.

Da en båt skulle gå nordover til Tromsø, sa jeg farvel til mine kamerater og gikk ombord. Det var fortsatt stille og godt vær, så de satte meg i land på Skjelnes, et sted ytterst i Lavangen, for ikke å tape for mye tid ved å gå helt inn i fjorden.

Overtro fra gammel tid

Det var blitt natt, og jeg syntes å ha slik god tid til å gå den én mil lange veien hjem. I tillegg var det jo også en slik fin vår-natt. Jeg ville nyte den fredfulle stillheten og roen som jeg syntes å trenge så sår, etter det jeg hadde opplevd. Dessuten vandret jeg jo på min barndoms sti – her hvor jeg som gutt hjalp far og mor, badet ved stranden, lekte i skog og mark, inntil far kjøpte en noe større gård – en av de mange som i de harde tretti-åra kom under auksjonshammeren, og ble solgt da den tidligere eieren ikke maktet å sitte med den. Vi flyttet herfra fordi far syntes jorda var for karrig og tungvint å drive. Men for meg var jo dette den tryggeste og skjønneste plassen på jorden, hvor vi som barn hadde hatt

Lite kunne gjøres – flammene var voldsomme.

Soldater og sivile søkte ly i skogen.

Det var stillhet over ruinene. De fleste hadde forlatt byen.

en sorgløs og lykkelig barndomstid – sammen med far og mor. Hit vår gamle bestemor (mormor) så ofte kom – tok oss barn på fanget og fortalte oss eventyr og mange historier fra gammel tid, om de fattige og arme mennesker som hadde forbrutt seg mot de «jernbeslåtte» straffelover. Den nådeløse rettergangen – som dømte de til henging eller halshugging, og overlot dem til rakkeren (bøddelen) – en ubarmhertiget knekt som ofte knuste armer og ben, og brente de arme mennesker med gloende jern og la dem på stegle før skarpretteren hengte eller med en øks gjorde dem ett hode kortere. Slike fikk ikke hvile i innviet jord.

Det var de rike som laget lovene for å beskytte *seg, sitt og sine*. Noe som ofte gikk hardt ut over de fattige – som ikke eide noe.

For mindre forseelser ble mange dømt til gapestokken, eller overlatt til sluteren (betjent) som pisket dem offentlig og ble hudsstrøket. Det het «kagstrygning» og var den største skam som kunne vederfares noe menneske. Det var fæle greier – som det heldigvis var lenge siden det var brukt i Norge.

Bestemor hadde en god hukommelse – var meget flink til å fortelle om same-
ne som jo tilhørte urbefolkningen her, mennesker som den barske naturen selv hadde formet utseende på, tanker og tro, som i mange henseende ikke skilte seg vesentlig fra vår. Om samer som i sin overtro, laget og trodde på sine mange merkelige «guder». Stallo og Saivo var guder som samene både fryktet, elsket og ofret til. Om «Noaide» (samen) som kunne spå, og under ekstase få forbindelse og snakke med de allmektige gudene, gane (sette ond på mennesker og dyr), men også helbrede – noe de måtte betale dyrt for. Så Noaide var en mektig mann – som ble fryktet og elsket for sin klokskap og ofte satt til å preke for folket og vokte deres guder «Stallo og Saivo».

Det å spå, fikk etter hvert også stor innflytelse og anerkjennelse hos hele folket. Så mange benyttet seg av «spåkoner» når de ville vinne innflytelse hos folket, nå gjerrige mål, eller bekjempe en motstander.

Bestemor fortalte også om bufolket – om deres ærlige arbeide og kamp under jakt og fiske på land og sjø, i nyere tid, hvor bestefar og mange andre omkom på sjøen under arbeid og slit for å skaffe føde til seg og sine. Og om varg og bjørn som slo ned og drepte bufe for gjeter-gutten (jenta), så det ofte ble sult og stor nød for mange når prest (kirken) og fut tok resten som skatt. De skulle jo ha sitt, og helst leve godt – *uten* å arbeide. Prestene og leser-predikantene er bare den gamle «Noaide» iført ny forklledning – som med *nye metoder* trenger dypere inn i menneskesjelen – for at de fortsatt skal kunne ha makt og myndighet til å herske og utnytte folket – til sitt og myndighetenes forgodtbefinnende, sa hun, og ville så gjerne at hennes etterkommere ikke skulle leve i mørke og uvitenhet.

Lite ble skrevet, så de mange små og store hendelser ble bare muntlig overlevert – fra den ene generasjonen til den andre.

Jeg var jo heldig som var oppkalt etter bestemor (eller besta, som vi sa), derfor fikk jeg alltid sitte på fanget hennes når hun fortalte. Det var så rart med «namnebanet», som de sa, det sto alltid deres hjerte nærmest. Bestemor svarte alltid tålmodig på alle våre spørsmål – om slekten og hvem vi var oppkalt etter. *Så vi var aldri i tvil om hvor vi kom fra, hvem vi var og hvor vi tilhørte.* Vi barn fikk stor respekt og beundring for den som vi var oppkalt etter, og som det ble sagt at vi ofte lignet både i sinn og skinn. Ja, selv fadderne kunne vil bli like. Noe som også forpliktet faddrene til å vise en respektabel og oppdragendeandel. Vi følte oss alltid velkommen, trygge og lykkelige som barn, som ville gjøre *alt* for å være lydige og oppføre oss pent, så vi ikke kastet skam over våre foreldre og de vi var oppkalt etter. Bestemor hadde et viktig budskap til barnebarna: Du skal hedre din far og mor og det skal gå deg vel og du skal lenge leve i landet, og var nærmest en garanti for at *da skulle det gå bra.*

Men det var også et krav til de som skulle bli oppkalt at de oppførte seg som skikkelige og lovlydige borgere, ellers ble de ikke oppkalt, og det var det få som ikke ville bli. Så de fleste gjorde alt som sto i deres makt for å vise en hederlig

Jernbaneverkstedet ble sprengt av tyskerne før de allierte kastet dem ut og gjenerobret byen.

vandel. Det hele var som en innebygget mekanisme i samfunnet, som virket oppdragende på alle. Derfor hadde politi og lensmenn lite å gjøre.

Bestemor fortalte at med skolegang var det dårlig på hennes tid, men et minstekrav måtte de kunne, ellers ble de verken konfirmert eller gift, og det å ikke bli gift, ble ofte et liv **på legd**, og det var det jo ingen som ville – så alle gjorde sitt beste for å lære mest mulig.

Det er i grunnen en underlig følelse man får ved et møte med sitt barndomshjem, så jeg gikk langsomt, så på alt som var som da jeg var liten gutt, og alt som var blitt forandret med årene, og satte meg ned der stuen vår en gang sto og tenkte på hvordan det ville gå med landet, folket og meg selv. Hvis vi måtte kapitulere, var jeg redd for at det atter skulle bli en lang natt over Norge, som under dansketiden. Ennå spøkte futer og prester i folkets erindring. Men det var kanskje best at jeg ikke visste hva jeg måtte gjennomgå, for da ville gleden over å være i live og på tur hjem, være ødelagt.

Jeg kjente jo ennå så lite til nazismen og dens innflytelse og virkning på det tyske folket. Men når jeg tenkte på det som jeg alt hadde opplevd og sett, på den unge soldaten som ropte «Heil Hitler!» like til han døde, da skjønte jeg at av dem kan man vente seg litt av hvert. For krigen gir jo okkupantene en viss rett til å styre og bestemme over dets hårtatte folk etter eget forgodtbefinnende.

Men hvis tyskerne skulle trampe ned vår frihet og kultur, håpet jeg at Norges kvinner og menn måtte holde sammen og fremfor alt *aldri gi opp kampen* og håpet om at Norge atter skal bli fritt og vårt. Slik gikk jeg og syslet med mine egne tanker til det ble morgen og far og mor var stått opp. Da jeg kom hjem, var som rimelig gleden stor over at jeg var blitt reddet og var kommet tilbake igjen. De hadde jo bare hatt et lite håp om å få se meg igjen i live.

Mens vi drakk en sterk og deilig morgenkaffe, fortalte jeg om sjøslaget og det som jeg hadde opplevd, og far fortalte om de tyske flyene som fløy fram og tilbake langs den før så fredelige bygda og terroriserte folket ved å skyte på hus, mennesker og alt som rørte seg, så de vettskremt måtte flykte på skogen, gjemme seg bak steiner, inne i stikkrenner, gamle og syke måtte søke tilflukt nede i kjellere for å berge livet. Og det gikk utrolig bra, bare én sau inne i fjøset var blitt truffet av ei kule og lå død i båsen da mor kom for å gi den mat.

Men en dag ble et tyske fly skutt ned og måtte nødlande et sted inne på fjellet. Slik som tyskerne hadde oppført seg, var folk blitt livredde – torde ikke sove om natten av frykt for at tyskerne hadde overlevd nedskytingen og da skulle komme ned til bygda mens folk lå og sov. Så far hadde funnet fram et gammelt hagle-gevær og gått opp på fjellet for å rekognosere – eller avvæpne de barbariske flygerne – om det skulle bli nødvendig. Da far hadde fortalt om det som hadde hendt – reiste han seg raskt opp fra kaffebordet og sa: Jeg håper at dere gutter verner om landet så vi ikke kommer under fremmed åk (tydelig med uni-onstiden i tankene).

Siden viste det seg at den tyske flygeren var oppfostret i Norge – ikke langt unna – og var således lommekjent i de bygder han så ubarmhertig hadde terrorisert.

Norge kapitulerer

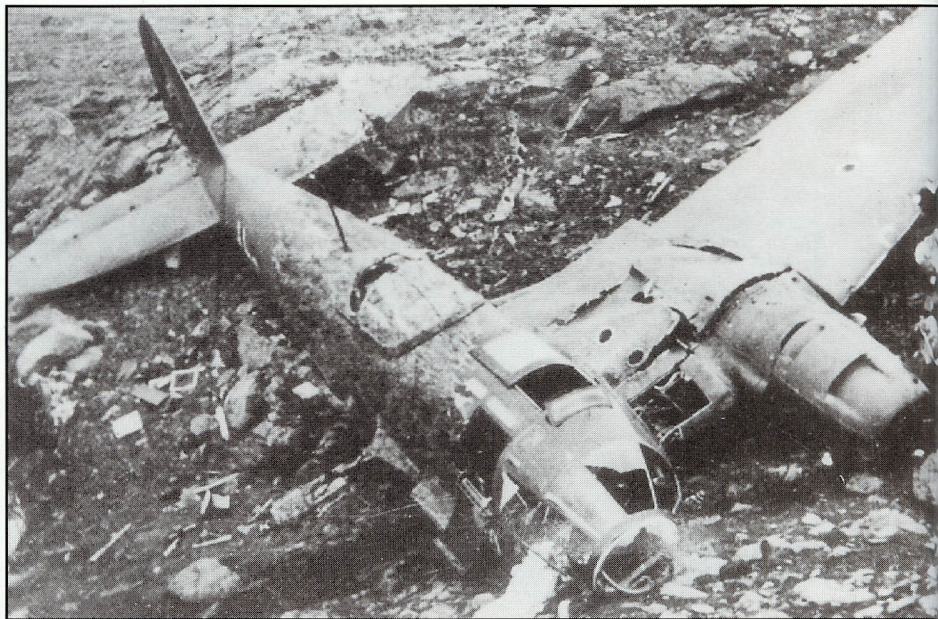
Men så en dag får vi høre den ene nedslående meldingen etter den andre. Biskop Berggrav hadde sammen med tyskerne vært oppe i Nordmarka og gjennom roper oppfordret de norske guttene som lå i stilling der til å legge ned våpnene og overgi seg til tyskerne. Jeg var jo klar over at hvis det var tilfelle, så ville han, selv om han var biskop, få seg et alvorlig oppgjør sammen med de andre som svek sitt land da det mest gjaldt. Så jeg var mildt sagt rasende. Men det var de som under sitt ufrivillige opphold i de mørke potetkjellerne, mens de tyske flyene raste over hustakene og skjøt på alt og alle, i sin redsel hadde lest både sitt Fadervår og de ti budene med en alvorlig tanke, og derfor mente at biskopen ikke kunne svike sin Gud ved å la folk upåaktet drepe hverandre i en krig som bare var Djevelens verk, og derfor ikke kunne forstå at forstandige mennesker kunne finne på en slik redselsfull galskap.

Så kom meldingen om at Norge hadde kapitulert, overmakten var for stor. Midt i all denne forvirrende håpløsheten fikk vi også vite at engelskmennene og de franske legionærene i all hast hadde forlatt Norge, bare noen håndvåpen, spaserstokker og utslitte, skinnmagre esler var blitt igjen etter dem. Tyske soldater som var tatt til fange, ble sluppet fri.

Dessuten hadde Kongen og den norske regjeringen forlatt Norge og blitt med over til England, og skulle styre landet derfra, og fortsette kampen mot tyskerne. Noe som jeg var redd for ville bli vanskelig, da Norge etter Grunnloven bare kan styres fra norsk jord. De hadde også fått med seg gullet fra Norges Bank. Det var blitt fraktet nordover, rett forbi nesen på tyskerne.

Jeg følte meg i hvert fall fattig uten konge, regjering og gull, og kanskje ville tyskerne én dag også ta friheten fra oss, og da ville vi være ribbet for alt av verdi, trodde jeg, og satt lenge og sturet. Pengene mine lå jo på havets bunn ombord i panserskipet, og alt håp syntes å være borte. Mor måtte ha forstått at jeg holdt på å synke ned i håpløshet, for hun begynte å synge «Løft ditt hode du raske gutt, selv om et håp eller to er brutt. Snart glimter et nytt i ditt øye, straks det får glans fra det høye», mens hun syslet med sitt borte ved ovnen.

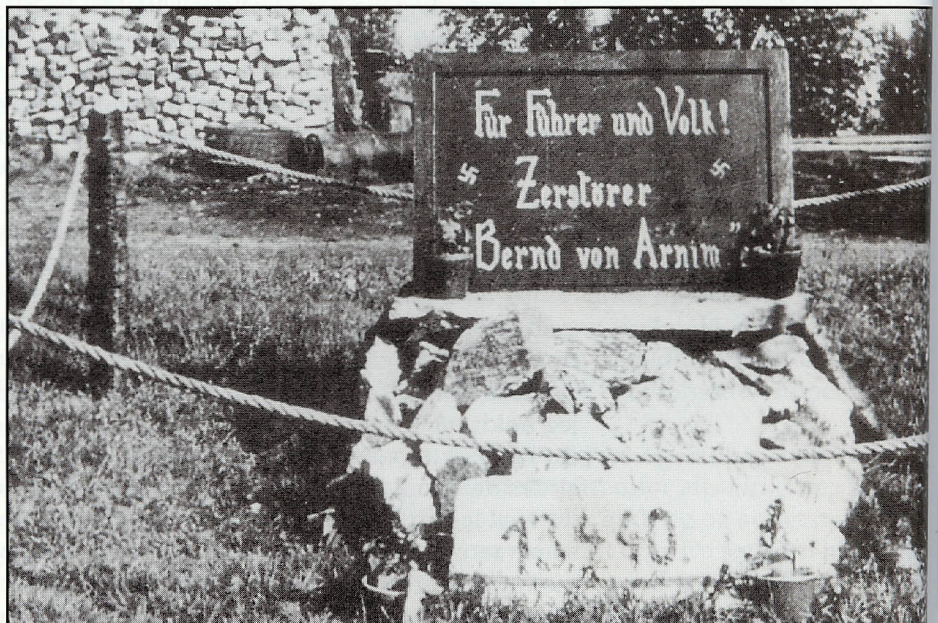
Nei! Jeg ville ikke sitte og sture, jeg hadde tross alt en stor rikdom i meg selv som var ung, frisk og sterk, så jeg reiste meg opp, tok klærne på og gikk ut i visshet om at det måtte finnes *andre* verdier enn gull og sølv. Ute hadde det klarnet opp, solen skinte fra en klar og blå himmel. Lavangen-fjorden lå igjen

Nedskutt tysk fly.

De fikk sitt trekors. På rekke og rad lå tyske graver i de norske skoger ved Narvik.

som et kjempestort speil, der den høye Reitetinden med sin snedekte topp, skinte som sølv i solen og speilet seg i det klare vannet. Å, når jeg så marken som skinte som gull av smørblomst og knappsolei forsto jeg at det *virkelige* gull og sølv var blitt igjen. Og de som hadde grunn til å føle seg fattige og mismodige, var de som var nødt til å forlate Norge med alt dette ekte og skjønne, selv hvor mye gull de måtte ha med seg over havet.

Da jeg hadde vært i ro hjemme noen dager, fikk jeg lyst til å ta meg en tur opp til fjells – gå innover Grasdalen, Bukkedalen, og opp til Læigastind, Storbalak, Nevertinden og Bjørnfjell for å se der kampene hadde rast. Der hvor jeg visste at de norske styrkene under general Fleischers ledelse hadde kjempet en forbitret og heltmodig kamp for å slå det tyske overfallet tilbake, og dermed hadde vist verden at tyskerne ikke var uslåelige.

Det var på mange måter et trist syn som møtte meg – der inne mellom fjellene, som bar bud om den lønn krigen gir de som sliter og kjemper i forreste linje. På en høyde lå det flere døde hester – spredt utover etter et tysk bombeangrep. I den varme vårluften var det kommet gass i vommene, så hestene så ut som oppblåste ballonger som holdt på å sprenges.

Det stank vondt av råte og det summet av fluer og åtselbiller, som krøp inn og ut på de døde hestekadavrene. En av hestene var blitt truffet av en bombe som hadde gått tvers i gjennom vomma uten å sprenges. Bomben var en av de såkalte «blindgjengerne» som jeg hadde inntrykk av fantes mange av blant de torpedoer, granater og bomber som tyskerne brukte mot Norge. Dessuten lå det store mengder med ammunisjon, håndgranater, geværer, telt, ski og en hel del annet militærutstyr henslengt, eller igjenglemt og bar bud om en hurtig oppløsning av kampen.

Langs kamplinjen lå de tyske gravene gjemt inne mellom bjerkeskog og kratt, med et enkelt trekors, hvor de falnes hjelmer hang med et lite rundt hull i etter en geværkule fra de norske skarpskytterne, som med sin treffsikkerhet hadde satt seg i behørig respekt både hos de døde og levende tyskerne.

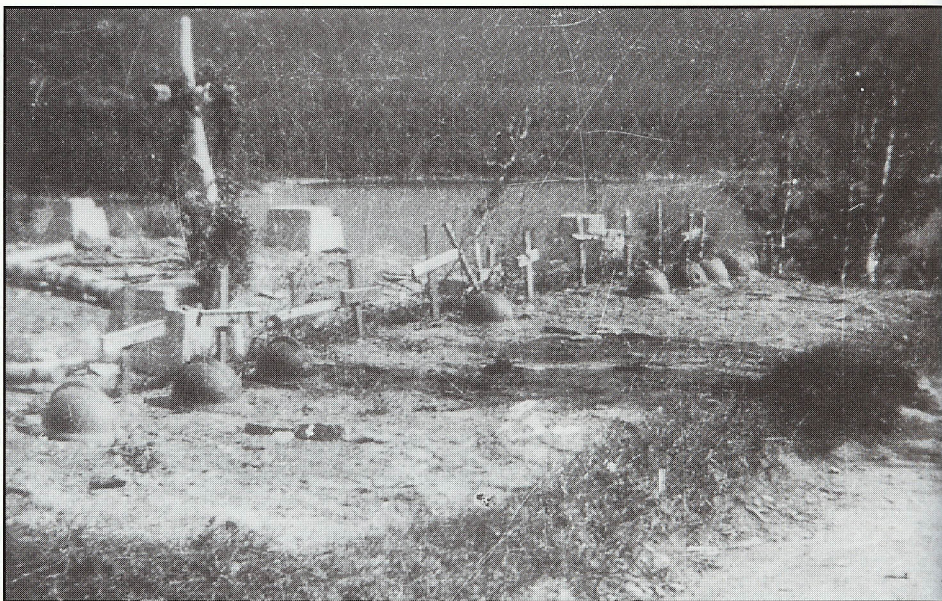
På fjellet hadde tyskerne ført regnskap over sine falne. Der hvor tyskerne hadde hatt bedre tid, var det malt jernkors og dødningemerke på selve fjellet, eller reist en støtte med en stenplate og det tyske jernkorset på over de falne tyskeres graven. Særlig var skarpskytternes blikk og kule rettet mot de tyskerne som før krigen hadde vandret fritt omkring i de norske fjellene, og de som var blitt oppfostret her i landet, og nå kom tilbake som soldater og gikk foran de andre som kjentmenn.

Men de norske skarpskytterne var ikke bare farlige for tyskerne, det fikk en norsk soldat erfare – da han vendte tilbake etter endt patruljeoppdrag. Langs de tyske stillingene ble han på lang avstand skutt, da de trodde han var tysker.

Det ble fortalt om mange sørgelige og tragiske hendelser under krigens første fase her i landet, hendelser som ble små og hurtig glemt i sammenligning med krigens mange store tragedier.

På en av gravene lå det en liten blomsterbukett med de skjønneste røde jonsokblomster, hvitveis og blåklokker. Markblomster som den gamle bonden hadde plukket fra sin jord og lagt på graven til sin tyske pleiesønn – en av de mange tyske «Berliner – Wienerbarn» som var blitt foreldreløse under den første verdenskrigen, og kom til Norge. Derfor hadde den gamle bonden – av barmhjertighet – tatt og fostret han opp som sin egen, til han var blitt voksen gutt og reist tilbake til Tyskland.

Han var nå kommet til Norge som kjentmann for en tysk militærpatrulje som hadde gått over fjellet og kommet fram til hans hjembygd. Men da han så igjen sitt barndomshjem, og skjønte at han ikke var velkommen, satt han revolveren sin for pannen og skjøt seg. Men ennå var ikke alle som var skutt, blitt funnet og begravd. Oppe i Nevertinden lå en død soldat, han var blitt glemt og

Mange fant sin grav i Norges jord i aprildagene 1940. Den tause hjelmen sa så lite.

Soldatene tørket sine klær i ruinene.

Nedskutt tysk fly i fjellet.

lå halvt oppreist bak en sten og stirret med tomme øyne ned gjennom den vakre Bukkedalen, mens de store makkfluene – i tusentall – summet overalt, var livet opp i den varme vårsolen, og skrikende ravner som syntes å trives bedre jo mer det luktet av krutt, blod og råttent kjøtt.

Innerst i Grasdalen, ved Storebalak, traff jeg to damer som kom traskende med telt, ski og et tysk maskingevær – som de trodde var en strikkemaskin, og hver sin tyske skaft-håndgranat som de hadde funnet – og mente den kunne brukes til osteklubbe – til å kna i mysostgryten med.

Da jeg gjorde dem oppmerksomme på at det var noen livsfarlige våpen som de hadde funnet og bar på, sa den ene damen: «Men det står jo skrevet at våpnene skal gjøres om til hakker og vingårdskniver. Og mente at med litt omarbeid måtte det gå an å få maskingevær til å bli en strikkemaskin – som hun kunne bruke til å strikke seg gensere og strømper med, og ville liksom ikke gi slipp på noe av sitt krigsbytte. Det å ha en nyttig og praktisk innstilling til bruk av ting, er jo en god dyd. Men når den blir blandet med uvitenhet – kan den være *livsfarlig*. Så jeg håpet bare at det gikk bra, og at de ikke ufrivillig skadet seg selv og andre.

Møte med fortiden

Den første tiden etter at jeg kom hjem, gikk jeg ofte lange fotturer i fjellet langs de åpne og velbrukte dyretråkkene etter de mange hestene, kyrne og sauene som beitet der på det saftige fjellgresset. Særlig tankevekkende var et opphold ved den gamle offersteinen, hvor mennesker i gammel tid hadde sin «Stallo», en menneskelignende Gud – laget av tre, som de ofret reinsdyrene sine til – i nød og ufredsår, med bønn om hjelp, når fut og lensmann skulle ha sin skatt, som ofte kunne være for stor når varg og uår hadde tatt sitt, og intet ble igjen til å leve av. Når intet hjalp – var det dem som i sin vrede gikk til håndgripelighet for å fjerne «Stallo» som hedenskap og overtro. Men «Stallo» hadde nok sin største makt i den gift den var innsmyrt med. En gift som merket dem med byller og sår – som hadde vanhelliget dem, så de måtte gå til «Noaide», mannen med åndsmakt og kunnskap, og bekjenne all sin brøde – for å bli kurert for sine lidelser. For den som hadde tilført «Stallo» stor makt – hentet selv makt derfra – ved også å lage det som kunne kurere (helbrede) den som hadde forbrutt seg. Så folket, i all sin uvitenhet, trodde som sikkert at «Noaide» var en hellig trollmann som kunne gande – sette ond på mennesker og dyr. Men at han også kunne helbrede – og spå en lys og stor fremtid for den som ville hjelpe – når de mest primitive grunnkrefter kom i fare. Derfor nøt «Noaide» alltid stor makt til å holde folket nede i angst og uvitenhet – for å kunne få dem til å utføre *alt* han måtte ønske, uten at de tenkte på at det var galt.

Men det var ikke bare sånt fra gammel tid man kunne se, for i skjul under berg og bak store steiner hadde folk søkt tilflukt under det tyske overfallet i apri-dagene. I skogene hadde de bygget jordgammer hvor de gjemte seg, og skalv i angst for de tyske bombeflyene som fløy over bygda og skjøt vilt på alt som rørte seg, så folk var blitt vettskremte. De var ikke vant til at noen drev jakt – og skjøt på mennesker for å drepe dem.

Det var ingen forskjell på fattig og rik, så det hendte mange pussige ting når *alle* skulle berge livet. Under en stein hadde ei fattig samekone søkt ly for kule-regnet fra det tyske flyet – da en mann kom og trengte seg inn under den samme steinen. Det var trangt om plassen, og da konen så at det var selveste presten som lå ved hennes side, sa hun: «Det blei nu ei trasig tid, men det er *likt for alle*».

Den rene og friske luften i fjellet var helsebot både for legeme og sjel, og der-til kunne man her ennå fritt synge «Vår Konge» – og nasjonalsangen.

Norge hadde lagt ned våpnene og var nå okkupert av tyskerne. Det ryktes om noen uklare kapitulasjonsbetingelser som skulle være inngått mellom general Ruge, fylkesmann Gabrielsen og den tyske general Dietl, særlig når det

Mager og utsultet streifet eslene (muldyrene) omkring i skogen etter at de franske legionære hadde forlatt Narvik.

Store og omfattende skader ble gjort på malmtransportanlegget i Narvik under krigen.

Narvik havn – en stor skips- kirkegård.

gjaldt de norske bataljoner i Øst-Finnmark om at de fortsatt skulle stå på vakt ved den russiske grensen i nord, var noe uklar. Vi har jo alltid vært skremt med at russerne en dag ville komme og ta oss. Men at de norske soldatene i et okkupert Norge skulle behøve å stå vakt for å *beskytte tyskerne*, syntes jeg hørtes noe usannsynlig og mistenkelig ut. Dessuten var jeg usikker på hva tyskerne ville gjøre med oss som hadde gjort aktiv motstand mot dem. Derfor ville jeg avvente og se tiden an til ryktene hadde lagt seg, eller blitt mere avklart. Jeg ble derfor enig med far at jeg skulle være hjemme og hjelpe til med arbeidet på marken. Det var en herlig følelse å trå på den velgjødsla jorda. - Jeg kunne faktisk kjenne meitemarken leve under skosålene. Men så var jo dyremøkka «bondens gull» som ble tatt godt vare på – og blandet med tørt torvstrø og spredd utover jordet for å bygge opp et godt jordsmonn som kunne gi gode og store avlinger. En fryd for øynene var det å se det frodige gresset og blomster hvor det vrimlet av insekter og travle humler på jakt etter honning.

I trær og tuer hvor de mange trekkfuglene hvert år hadde hatt sitt rede, siden jeg var liten, var alt på plass. Uhindret av krig og uro sang de og jublet av glede og takknemlighet til den som arbeidet med jorda og la alt så vel til rette for dem. Over det hele seilte hauken med vaktssomme øyne, om en høne eller to skulle forville seg for langt bort fra fjøset. Å leve med i dette var noe som måtte skape en stor og edel sjel i disse småbrukerne og fiskerne som var noen stolte og arbeidsomme mennesker, som høstet alt som var gress for å fylle låve og fjøs der det var en ære at ingen bås sto tom, uten dyr. Det var også en stor ære når det kom fremmede på besøk, å vise dem det velfylte fjøset. Og var det en tom bås, måtte årsaken til det nøye forklares. Men det var nesten umulig å få solgt noe, så kontanter til å betale banklån og nykjøp, måtte hentes fra fisket. Utenfor stranden lå de mange velholdte fiskebåtene som et adelsmerke som innbød til ærbødighet, og respekt for disse allsidige og selvstendige menneskene.

Først nå forsto jeg for et *rikt og meningsfylt liv* disse menneskene hadde, tross dårlige og vanskelige tider, som ikke kunne være deres feil.

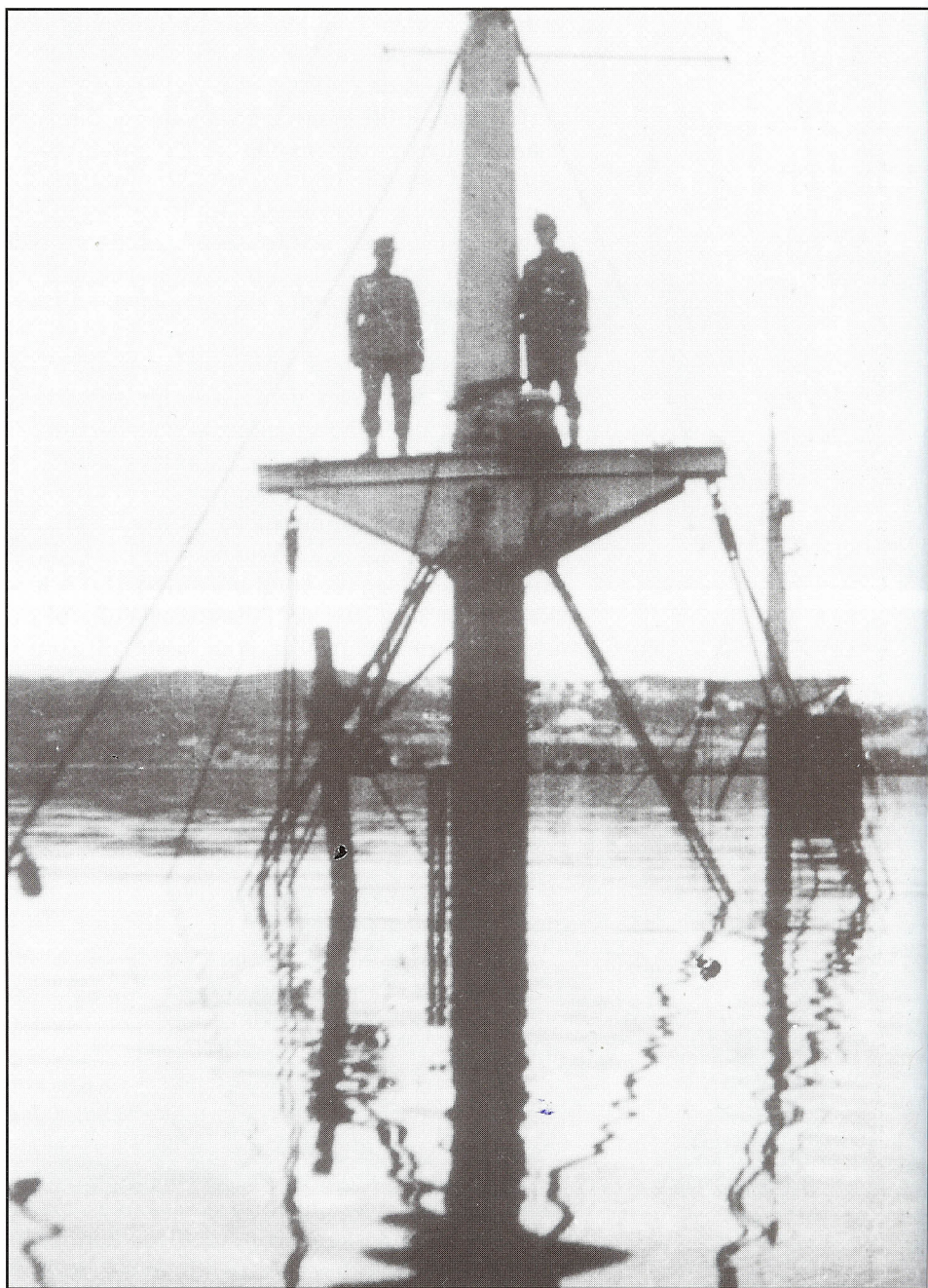
Verst var de harde trettiåra for de unge – de som ingenting eide, var uten arbeide og håp for fremtiden, og måtte stadig spenne inn livreima, og se på at det var nok av alt – men ikke for dem. Så mange syntes ikke lenger å ha noe fedreland.

Krigen – og det tyske overfallet – hadde kommet så brått og brutalt på oss. Derfor falt det meg naturlig å tenke tilbake. For det er vel historien som i stor grad har formet menneskenes tanker og skjebne, så vi derved bedre kunne forstå oss selv og andre, og det som hendte. Noe som ikke kan bli mindre viktig i fremtiden, når nyere historie skal skrives. Da er det viktig å kjenne disse harde og trauste menneskene, som med frie hender kunne bygge sin egen gård – forme sitt tun – slik deres skapende evner, kultur og kunstneriske sans tilsa. Det kunne gi inspirasjon til arbeidsglede og trivsel til kommende slekter og generasjoner, slik deres fars hus en gang hadde gitt dem, og som hadde betydd så mye for dem.

Og var det noe som ikke svarte til deres forventninger, så klandret de ingen myndighet – men tok *selv* det hele og fulle ansvaret.

Det harde livet hadde lært dem at alle barna skulle ha med seg «heimannagave» når de flyttet ut for å skape sitt eget hjem, som oftest var et bureisningsbruk. Gaven var som oftest ei ku, eller en stol, ei seng, et bilde, eller en annen ting som de var særlig glad i – og som kunne være et pust fra barndomshjemmet – som ga de styrke, pågangsmot, trygghet og ro i sitt nye hjem om det skulle komme vanskelige tider. Derfor var de glad i sitt hjem og sitt land – og ville forsvare det med sitt liv – om det ble nødvendig.

Det var ellers stort sett ro og harmoni på landsbygdene, hvor hver var opp-tatt – og hadde nok med sitt. Så noen form for underholdning – med besøk av fremmede, – var det langt mellom. Den eneste store avvekslingen var når «kramkaren» kom med kofferten full av knapper og blonder, og de såkalte «skjærslipeperne» med sitt slipeapparat. Det var som et pust fra en rikere verden.

Tyskerne triumferer over sitt verk.

Noen av dem var russiske handelsmenn og godseiere (rikmenn) som hadde flyktet unna den russiske revolusjonen. De fleste av flyktningene var blitt statsløse og benyttet det såkalte «Nansenpass», et sesam som åpnet landegrenser for dem i store deler av verden og gjorde det mulig å reise fra land til land uten at de dermed mistet retten til å vende tilbake til det opprinnelige tilfluktsland. Det gjorde det mulig og gå fra gård til gård – fra dør til dør for å livberge seg – i fremmede land.

De hadde som oftest et oppnavn (dekknavn) så få visste hva de egentlig het. Ingen visste helt sikkert hvem de var, hvor de kom fra og hvor de gikk hen, – bare at de var noen vandrende skjærslipere som kom, slipte, og fortalte sin historie om bolsjevismen, – og gikk. De visste og kunne meget, var flinke til å slippe barberkniver og sakser og å få gamle klokke til å gå. Så når saksen ikke lenger ville klippe vadmestøy og barberkniven ikke lenger skar skjegget – verken ved flo eller fjæra sjø – men rev og slet så blodet piplet frem på kinn og hake, og humøret til husbonden ble deretter, *da* ventet hele familien på skjærsliperens ankomst.

Fars gård lå ytterst i bygda og det var langt til neste, så det hendte ofte at de fikk overnatte hos oss – noe vi barn gledet oss over, for de kunne fortelle så meget – og lese både aftenbønn og Fadervåret på russisk til oss, noe som imponerte hele familien, men mest undret jeg – hvor lærd og klok den Gud måtte være som kunne *forstå* det.

De fleste var intelligente og lærde menn – som kunne gi bonden gode råd om gårdsarbeid, gi medisin til syke dyr, så de var alltid hjertelig velkommen og fikk som oftest gratis mat og hus for natten. Dessuten kunne de spå i hender, kaffegrut og kort, og fortelle historier, – om «spøkelser» og sine merkeligste hendelser. Noe som slo godt an i det norske folket, som ikke var så rent lite overtroisk på den tid.

Men særlig flinke og interessante var de – når de på sitt gebrokne norsk fortalte fra det store, og for oss nordmenn, ukjente Russland. Om sin storhetstid der, da de som rike og mektige godseiere under tsartiden, med ubegrensede rettigheter til å drive handel med utlandet (kjøpe fisk i Finnmark), og uinnskrenket makt og myndighet over sine arbeidere og undersåtter. Det var for dem en herlig og lykkelig tid – som varte til den røde garde av bolsjevikene – en vill og høyst usivilisert horde av arbeidere som gjorde opprør mot det bestående samfunn – med en blodig revolusjon – som jaget dem i landflyktighet, bort fra sitt land, hjem, kone og barn.

Noen hadde med seg et brev som var stemplet av landets myndigheter og inneholdt en troverdig beskrivelse som skulle bekrefte bolsjevikenes brutale overgrep og grusomheter mot hele tsarfamilien, mot deres egen familie, slekt og venner – som enten var drept eller sendt til Sibir for å sone lange fengselsstraffer i de mange slaveleirer der. Noe som gjorde at mange fikk medlidenhet og syntes synd på de store godseierne, mens få tenkte på de undertrykte arbeiderne.

De russiske flyktningene hadde en fantastisk evne til å fortelle, og skremte folket – med at den «røde garde» også en dag ville komme og ta *vårt* land fra oss. Det virket så skremmende at mange så rødt og syner selv på høylys dag og derfor syntes det var tryggest for dem å stå ved vegkanten med lua i hånden – når prest og øvrighet gikk forbi.

De eldste, som trodde mest på det, skremte sine barn med at den fæle russen kommer og tar dere, – som i sin tur fortsatte å skremme *sine* barn, så de ble aldri glemte, for de fleste hadde jo ingen motforestillinger. Det som skjærsliperne fortalte dem, gikk formelig rett inn i blodet og ble derfor *nærmest arvelig* – uten at noen var helt klar over det. Man kan vel si at de gjorde sitt fedreland en stor bjørnetjeneste, noe som vel også ble skjebnesvangert for mange russere.

Men de var ikke bare flinke til å fortelle, de kunne også føre sine meninger i penn, og få andre til å tale sin sak.

Men i et samfunn er det alltid noen som både ser, hører, føler og tenker mere enn de andre gjør.

I første rekke var det gamle fangstmennene som hadde drevet selfangst i Kvitsjøen sammen med russerne, og de gamle fiskerne som i gammel tid drev fiske i Finnmark og hadde solgt fisk til de russiske oppkjøperne – i bytte med mel, sirup, tjære og never – som var det vanlige under den såkalte Pomorhandelen med de russiske skipene. Da kom også bønder seilende til Finnmark med sine handelsfartøy – når våren kom og de russiske havner igjen ble isfrie. Det meste var varer som kom fra de store russiske skogene og Ukraina – Europas kornkammer – som mange hadde ønsket seg til i uårstider.

Ombord i russiske fartøy hadde de norske fiskerne sett hvordan tsartidens arbeidsgivere behandlet sine arbeidere med slag – spark og grove skjellsord mot de som ikke eide noe – var deres livegne – og gikk for det meste kledd i sekk og filler og knapt rådde over sitt eget liv.

For den minste forseelse, eller ulydighet, ble arbeiderne bundet til stormasten – og pisket – uten tanke for hvordan den arme kroppen så ut under fillene, etter en slik umenneskelig behandling. Den ferdighet disse godseierne svingte pisken med, bar bud om årelang trening.

Det var fæle ting å se på, og at hals- og håndsrett ennå ble benyttet. Det var lenge siden nordmenn ble slik behandlet i Norge, så de gamle fiskerne var av den mening at en revolusjon fra de undertrykte russiske arbeiderne *måtte komme*, før eller senere. De omstreifende russiske skjærsliperne (godseierne) var selv skyld i sin skjebne.

Dertil mente de gamle fiskerne å vite at både den russiske Tsar, og de store godseierne (bøndene) som hadde drevet pomorhandel med Norge, hadde plassert store pengebeløp i hele Europa. Så disse «skjærsliperne» er ikke så fattige som de lar folk få inntrykk av.

De som kjente bedre til forholdene i tsartidens Russland, kunne fortelle at den rike adelen som sidestilte arbeiderne med dyrene, både så dem elske og gjøre sitt fornødne.

Dessuten hadde russerne aldri tatt eller gjort oss nordmenn noe, så de ville ikke uten videre tro på skjærsliperens skremselshistorier. Men for oss unggutter som satt med spisse ører og lyttet til de gamles tale – ble det nok i stor grad bestemmende for vår holdning.

Tyskerne hadde det mer enn travelt med så hurtig som mulig å få bygget brakker for soldatene og staller til de mange hestene som de hadde med seg fra Tyskland og de andre landene som de hadde okkupert. Bunkerser, kanonstillinger, bomberom og flyplasser skulle bygges, og til alt dette trengte de arbeidskraft, og oppfordret derfor alle til å ta arbeide, så unødige og strengere restriksjoner kunne unngås. Men det å få folk til å ta arbeide forvolte ikke den norsk-opprettede arbeidsformidlingen store problemer. For var det noe vi virkelig hadde savnet, var det lønnsomt arbeide. Derfor reiste så å si alle mann av huse og tok seg tyskarbeide. Og det var godt å se hvor det å få arbeide og tjene penger skapte *samhold og harmoni* i familier der hvor far og sønner faktisk har slitt i hver sin ende av krona.

Nå la de sammen og prøvde å få kjøpe tilbake sine barndomshjem som var blitt solgt på tvangsauksjon eller på anne måte *for å* berge livet til kjerringer og unger. Det skapte et *samhold* som jeg syntes at Storting og Regjering hadde gjort en stor feil ved ikke å ha maktet å skape. Men de har vel gjort så godt de kunne vil jeg tro, så for meg var det nå viktigst å utnytte dette samholdet til motstand mot tyskerne.

Men for å gjøre det, måtte man ha grundig kjennskap til det som *hadde* vært.

Med dårlig betaling og stor arbeidsledighet ble kjøpekraften hos forbrukeren (arbeiderne som jo var den store kundekrets) borte. Det ble ingen avsetning for jordbruks- og industrivarer. Varene hopet seg opp på lager. Det ble økonomisk krise og kamp mot produksjon og varer, som jo var det første sikre tegn på at en krig var forestående.

Det var lite vi så til tyskerne hjemme på gården, for bygda lå litt avsides til. Men en dag kom de brølende med en stor lastebil og ville kjøpe landmannsprodukter. Bøndene som nå øynet en mulighet for å berge gården sin unna auksjonshammeren, solgte villig av sin overflod. For var det noe som de ikke var bortskjemt med, var det at noen kom og ville kjøpe hos dem. En koffert full av penger hadde de med seg og kjøpte poteter, kjøtt, smør og egg. Ja, til og med gamle høner fikk de solgt. Og tyskeren, som var en underoffiser, betalte godt med helt nye norske pengesedler og var i et riktig godt humør mens han fortalte at han hadde kjempet inne ved Bjørnfjell og var blitt tatt til fange av de tapre nordmenn, men var sluppet fri etter at Norge kapitulerte. Særlig respekt, sa han, hadde de for de livsfarlige norske skarpskytterne, som tvang dem til å krype i terrenget selv om avstanden var over tusen meter. Det luktet ikke så rent lite av tysk skryt og forhåpninger, et ille varsel om at vi måtte være på vakt at ikke det måtte skje den norske ungdom.

Jeg spurte så tyskeren, hvor de hadde fått alle de norske pengene fra. Det er mer enn nok av penger i bankene, sa tyskeren, for Kongen og den norske regjering hadde låst dem inn der for at arbeidere, bønder og fiskere ikke skulle få tak

i dem! Men nå var det slutt på vanstyret i Norge, for de var nå blitt jagd ut av landet og kommer aldri mer til å sette sine føtter på norsk jord igjen! Jeg kjente jeg ble het av sinne, og sa: «Når det gjelder å kritisere Kongen og Regjeringen, så tilkommer det oss nordmenn å gjøre, og ikke de som med makt har tvunget seg inn i landet vårt». Men det skulle jeg ikke ha sagt, for tyskeren, som hadde vært både blid og hyggelig, ble rasende. Han fór opp som troll av elske. Viftet med en pekefinger – som var kuttet av ved første ledd – fremfor nesen min og skrek: «Du skulle ha vært skutt, forflukte kommunistsvin, men pass meg opp! Pass meg opp!», freste han opp i ansiktet mitt så det kjentes ut som regn. Det kan passere for denne gangen. Men neste gang jeg ikke passet kjeften min, skulle *han* sørge for at jeg ble arrestert.

Han syntes visst å ha gjort slik god handel at det kunne gå for denne gangen. Jeg ble både redd og ergerlig over at sinnet mitt skulle løpe over slik at det var nære på at jeg hadde blitt arrestert, for *det* var jeg redd for. Men en ting hadde jeg lært og blitt klar over: Vi var ikke lenger herre i vårt eget hus og kunne si det som vi mente var riktig. Men at vi nå bare måtte bite sinnet i og slå til når det passet oss, og ikke når det passet tyskerne. Jeg måtte tenke på legionæren som sa at den tyskeren som de tok til fange og lot leve, *han* kom igjen.

Det ble etter hvert lite av landmannsprodukter som nå ble budt frem i byene slik som før. Men i stedet kom folk fra byen ut på landsbygdene. Aldri før har vel bonden visst at de hadde så mange slektninger, og kjente og gode venner i byen som nå. De kom med ryggsekker og spann og ville så gjerne kjøpe kjøtt, smør, ost og egg. Særlig viktig var det å få melk til barn og syke. Var de så heldig å få med seg en liten grisunge i sekken, selv om det ble mye griseskrik og grynting, var villagrisen sikret, og dermed flesk og skinke på julebordet.

Det var ikke bare landmannsprodukter som nå var blitt en sterk ettertraktet vare. Også fisk var blitt særdeles viktig i det norske folks husholdning, for å kunne overleve i en vanskelig tid.

Men det var ikke mange fiskere som våget å gå langt til havs – ut til de store og fiskerike banker. Dertil var det en for stor risiko i krigstid. De allierte likte ikke at nordmenn fisket til tyskerne. Dessuten fryktet de at det kunne være nazister ombord som rapporterte til tyskerne det som de måtte se av allierte konvoier og nattlige raid mot norskekysten.

Tyskerne, på sin side, var redd for at de norske fiskerne skulle stikke over til England med sine fiskebåter, og dermed viktige opplysninger om tyskerne i Norge. Så det hendte at fredelige fiskebåter ble angrepet av både allierte og tyske fly, ubåter og krigsskip.

Noen kom seg til lands i en istykkerskutt og synkeferdig båt – med døde og sårede ombord. Andre ble igjen der ute, og folk fant bare istykkerknuste fiskebåter som rekte på land, og lå i fjæra, uten tegn til mennesker ombord.

Bare registreringsnummeret på båten viste hvem den hadde tilhørt. Blant dem var m/s «Lykken». Hvor det var blitt av skipper og eier Norman Nilsen fra Skjelfjord, var bare en av de mange uløste gåter som måtte vente til krigen var slutt. Det var en av de mange tragedier som rammet fiskerne og deres familier. Men så lenge ingen visste noe sikkert – håpte de at fiskerne var blitt tatt ombord på de allierte krigsskipene og at de skulle få se sine kjære igjen når krigen var slutt.

Men heldigvis ble det et meget rikt fiske av sild og torsk inne i fjordene, noe som ofte har reddet oss nordmenn – fra sult og nød – i ufredsår.

Mange nordmenn som før i sin fattigdom og bitre nød hadde vært nødt til å blande ut margarinen med melk for å drøye den, mens engelskmennene stekte sin flyndre og kokte sin fisk i billig (subsidiert) norsk smør, kjøpte nå smør og smurte godt på brødet til seg selv og sin familie.

Mange bønder hadde ikke glemt den tiden da de gikk fra hus til hus, gate opp og gate ned i byen med en stor barneflokk etter seg som ropte velbrukte skjellsord etter dem uten å få solgt noen av sine produkter. Til slutt måtte de ta

alt med seg hjem, eller var nødt til å gå til nærmeste revegård og stampe kjøtt-skroten som hadde surnet under den langvarige transporten på bondens nakke. På den måten fikk han til billett og kom seg hjem igjen. Når de ga uttrykk for sin forbitrelse over den tiden, kunne man ikke bortforklare det faktum som bare de hadde så altfor godt kjennskap til. Men be de innse at folk i byen nok ville kjøpe mer, men manglet penger, de også, samt at alle var i samme synkende båt, så by og land måtte gå hand i hand og hjelpe hverandre i kampen med å få vår Konge og Regjering tilbake. Tross alt vardet vi nordmenn som skulle leve sammen til slutt og styre i et fritt Norge.

Jeg anså at å motarbeide den motsetningen var meget viktig, hvis det ikke skulle oppstå en alvorlig knekk i den ryggraden som skulle holde oss sammen og gi styrke i vår kamp mot de tyske undertrykkerne. Jeg syntes det gikk godt, for var det noe bøndene likte, var det at folk fra byen kom og ville kjøpe, og likte deres produkter som de stelte med slik kjærlig omsorg. Så de aller fleste vendte tilbake til byen med en velfyllt ryggsekk og melkespann, og gjerne ei koking med fersk fisk og lever.

Det var nå blitt klart for meg at krigen kom til å vare lenge og måtte innstille meg på det. Da jeg under sjøslaget hadde mistet alle pengene, måtte jeg også se meg om etter arbeid for å tjene meg noen nye kroner igjen, for uten penger gikk det ikke i lengden. Men å arbeide direkte for tyskerne, hadde jeg liten lyst til. Dessuten hadde jeg jo ingen verktøy, og ikke kunne jeg noe håndverk skikkelig. Men av far fikk jeg låne en spade, og syklet en dag ut på høsten til veioppsynsmannen for å høre etter arbeid.

Det fikk jeg med én gang, så det var bare for meg å sykle videre til Bardufoss, for der skulle det bygges en ny vei over Rustahøgda, ovenfor den gamle norske flyplassen, som bare var en gresslette som tyskerne nå skulle bygge ut til en stor flyplass med betongdekke og hangarer for flyene. Det er for øvrig en gammel veiplan, sa oppsynsmannen, men vi kunne jo aldri få penger til å bygge denne veien. Men *nå* når det er krig, ser det ut for at det er nok av penger, så det blir vel til at det blir *tyskerne som får æren* for at veien endelig ble bygget. Når det er fred, synes myndighetene at det er nok å fortelle oss hvor mange millioner mennesker som kunne ha fått sin egen villa og bil for den enorme pengesummen som den første verdenskrigen kostet, men lite og intet ble gjort før nå, når en ny krig er brutt ut.

Men det ser ut som at det økonomiske systemet er som skreddersydd for krig, sa han, og var så passende irritert og misfornøyd med et slikt system.

Veioppsynsmannen satte så opp tre arbeidslag som fikk hver sin akkord for at vi også skulle kunne tjene godt og få veien som det hastet med, ferdig.

Jeg arbeidet i det ene arbeidslaget og syntes det var trivelig å kunne få arbeide på land som veiarbeider og tjene godt for første gang. Men når jeg tenkte meg om, hadde jeg en sommer før krigen arbeidet i noen uker på en skogsvei for to kroner og femti øre om dagen i betaling, og som i sin helhet gikk som avbetaling på min fars skatt, så det ble lite til klær og fornøyer for en ungdom. Det var som om selve samfunnstreet (samfunnet) holdt på å visne bort når bønder, fiskere og arbeiderne, som jo er treets røtter og skulle gi det liv og vekst ikke var i stand til å kjøpe eller betale sin gjeld, så ikke bare de, men også banker og kjøpmenn gikk konkurs på løpende bånd.

Men så hadde vi som tjente lite, den muligheten at vi kunne gå til en jødeforretning å beklage vår mangel på penger og prute på prisen. På den måten kunne vi få kjøpe dress og sko for halve prisen.

Så de gjorde, i høyeste grad, en slags livsnødvendig form for sosial utjevning, noe som mange var jødene meget takknemlige for. Ja, til og med den som ikke eide penger, kunne som den første kunde på en mandag få noe helt gratis. For ifølge jødernes tro - lot de aldri ukens første kunde gå tomhendt ut, for da ble hele ukens handel dårlig.

Men nå kunne det ha vært riktig bra å arbeide og tjene penger, hvis det ikke var for alle de tyske soldatene som marsjerte, trampet og sang «Gegen England», hele dagen. En sang som skulle inspirere og motivere dem foran en forestående invasjon på de britiske øyer. Jeg kunne aldri venne meg til å bli fortrolig med å høre på slik galskap.

Dessuten bestemte tyskerne at vi også skulle innsprøytes med vaksine mot tyfus, kopper, stivkrampe og Gud vet hva, så vi gikk bare og hanglet i flere dager.

Noen av de tyske soldatene hadde innskripsjonen, «Gud med oss», på sitt bandolær. Det var vel også noe som skulle gi dem den tro at alt hva de gjorde, så var Gud *med* dem. Jeg syntes at var det noen som Gud måtte være med å hjelpe, så måtte det være oss som jo var blitt overfalt. Det vil si hvis han var med og deltok i denne blodige krigen, noe som jeg sterkt betvilte. Men hvis ikke, kommer det ikke av at han ikke har vært innkalt med rop og bønner om hjelp og velsignelse av krigen, dens våpen og metoder. For *alle* ville jo som sagt vinne.

Det ble nå etter hvert et yrende liv av arbeidere som kom hit for og arbeide, de fleste delte seg i passende arbeidslag, den som var svak eller hadde et eller annet handikap, satte de til formann (bas) for å skaffe arbeidsoppdrag for tyskerne, føre timene og ordne med å få betalingen hos tyskerne.

Noen av de mest initiativrike startet sin egen entreprenørvirksomhet – og satte opp tysk-brakker i stor stil. For den slags virksomhet fikk de den odiose benevnelse «brakkebaroner», og bremset på virksomheten til de mest ærgjerrige i «Økonomisk-landssvik», og kunne vente seg et alvorlig oppgjør når krigen var slutt. Andre tok mer tilfeldig arbeid nede på flyplassen, hvor det så ut som en murtue med de mange arbeidere. På en måte syntes jeg det var svært interessant å kunne gå rundt og snakke med dem, og mye kunne det være å lære her for en interressert iakttaker, så mange slags arbeid som ble utført.

Tyskerne hadde slike store og moderne gravemaskiner, som vi trodde ikke fantes. Særlig imponerte ble vi over de mange store «Klockner Diesel»-lastebilene, som sikkert sto høyt på ønskelisten til mang en norsk sjåfør når krigen var slutt.

Hus var det svært vanskelig med, så vi var noen arbeidere som måtte bo i en gammel sommerfjøs oppe ved skogkanten på gården Rustad, som ligger like ovenfor den gamle flyplassen med en glimrende utsikt over området. Vi hadde det stort sett bra så lenge det var sommer og varmt i været. Like bortenfor der vi bodde, var et arbeidslag igang med å sette opp ei stor brakke som skulle brukes til stall for de mange hestene som tyskerne hadde rekvirert fra bøndene eller tatt med seg hit fra de andre landene som de hadde okkupert. Særlig imponerende var ridehestene og de store hollandske bryggehester, som trengte stor plass. I det arbeidslaget fikk jeg se at en av arbeiderne sto med en stein i handa som han med stor iver slo inn spiker med. Det så så komisk ut at jeg måtte gå bort og hilse på han og spurte i en spøkefull tone: «Kan De si meg, unge mann, om det er vi nordmenn som er kommet fra steinalderen, eller er det steinalderen som nå er kommet til oss?» «Det vet ikke jeg!» sa han, og virket litt irritert. Men vi er seks mann i arbeidslaget og vi har bare tre hamre og to sager som vi deles om å bruke. Men når de fikk lønning, da skulle han kjøpe seg både hammer og sag.

Før tyskerne kom var det håpløst å tjene så mange kroner at man fikk råd til og kjøpe seg verktøy, for ikke å snakke om arbeide så man kunne lære seg et håndverk. Enda våre stortingsrepresentanter reiste rundt foran hvert valg og talte om hvor mye arbeid vi skulle få bare de ble valgt inn på Stortinget. Men når vi valgte dem og de *kom* dit, var det som om de mistet både munn og mæle og avgikk ved en stille død, og vi hørte ikke mer om arbeidet og bedre avsetning for landbruksproduktene, men bare hvor karrig og fattig vårt land var. De sa at jeg skulle prøve det tankeeksperiment. om hver ca. fire millioner mennesker i andre land (som er folketallet i Norge), hadde det som vi. En av verdens største skipsflåter, et av verdens største sild og torske-fiskeri og deltok som et av

de fremste land med hval og selfangst. Dessuten har vi et betydelig skogbruk, jordbruk, bergverk og industri, for ikke å glemme de enorme ressurser av vannfall som kan bygges ut og gi elektrisk kraft og dermed åpne uanede muligheter. Men isteden for å bygge og utnytte alle disse ressurser og muligheter, måtte våre lærde menn reise *ut* av landet for å kunne få arbeid og dra nytte av sine kunnskaper, mens vi andre som ble igjen måtte bare gå og slenge uten å få noe å gjøre. Faktum er at alle som fødes i et sånt rikt land som Norge, er født millionærer hvis det ble styrt riktig og skal måles i penger.

Men nå skriker de over radioen fra London hvor mye bedre det skal bli om de bare kunne få komme tilbake til Norge igjen. Han håpet bare at de ble såpass lenge der borte at de fikk tid til å tenke over alt som de lovet og ikke holdt; sa mannen og var riktig oppbrakt og taletrengt. Det var en noe uventet salve, så jeg måtte bare ta meg tid til å høre på, for det var jo unektelig meget sant i det mannen sa, men skjønte at det var meget viktig å få slike stortalere vippet over på den riktige siden slik at de ikke ble «stripet», som vi sa, og bare talte til tyskerne og nazistenes fordel.

Da jeg endelig slapp til ordet, var jeg ikke mindre taletrengt av å høre på, og sa at de vel både trodde og mente det oppriktig alvorlig at bare de kom inn på Stortinget, skulle de klare å få orden på saker og ting som var skakt og skjevt i samfunnet. Men *der* møtte de sikkert på større vanskeligheter og utspekulerte knep enn de på forhånd visste om, og som vi heller ikke vet noe om. Men de er jo valgt på lovlig vis av det norske folk, og således representerer de jo bare gjennomsnittet av velgermassen, så de er vel ingen overmennesker som vi kan forlange så veldig mye av. For menneskene er jo oppdratt til, og liker å dikte liv og makt i bilder, penger og døde ting.

Vi har i grunnen alle lekt som barna med konjunkturer, dyrtid og en krone som vekselvis var normal og unormal og dermed ble den borte og forhindret oss i å kunne kjøpe de varer som vi trengte fra den overproduksjonen som vi selv har vært med og skapt. Derfor er vi alle ansvarlig for at en masse mennesker går og sulter midt i all overfloden. Så du har så rett, så rett i det du sier, mann. Men vi blir sikkert også enige om at vi er blitt overfalt av tyskerne.

Mat og klær blir tildelt oss i små rasjoner på kort og merker, ja, til og med tobakk og brennevin får vi bare kjøpe på kort, men når den dagen kommer at det ikke finnes mere varer å få kjøpt på disse kortene, hva så? Jeg mintes da jeg var liten og vår gamle bestemor tok oss på fanget og ikke bare fortalte om deres plager og kamp mot rovdyrene jerv, gaupe, ulv og bjørn som herjet blant buféer i gammel tid. Men også om kirken som med sine prester ikke bare tømte folkets sjel for deres gamle (hedenske) tro, men også deres pengebok ble ofte tømt til siste skilling, mens presten samtidig fylte sjelen med usikkerhet og frykt for de mest utspekulerte og grusomme trulser om lidelser (tortur) og evig pine i Helvetes skjærsild.

En frykt som gjorde at mange bønder som ikke hadde nok penger, ga sin jord til kirken for et avlatsbrev med forsikring om at «når pengene i kisten klinger, straks sjelen ut av skjærsilden springer», og deres sønner ble husmenn og slaver under de store kirkegodsene. De som ikke ville bøye seg, men protesterte, havnet på slaveri under fremmed åk.

De gamle grøsset ved tanken, når de hørte ordet slaveri. Særlig slaveriet i København hvor de sa at de ikke la loven imellom slagene på de fattige og utarmede nordmenn som på en eller annen måte hadde satt seg opp mot kirken, den danske futen og den urettferdige loven.

De gamle hadde både tid og en egen evne til å fortelle historier på noe som sterkt bidro til min nasjonale holdning. Å, du må ikke tro at vi får slutte og arbeide for tyskerne når den tid kommer da det er fritt for varer å få kjøpt og pengene ikke lenger har den samme interesse for oss, som nå. Nei, da må vi alle dele slavens kår, bare arbeide og tie. Hvis vi klager, blir vi sendt på slaveri i de tyske konsentrasjonsleirer. Så, min kjære venn la oss arbeide sammen om å få

vår Konge og Regjeringen-Nygaardsvold tilbake! For bare med dem får vi frihet og muligheter til å bestemme *selv* hvordan vi skal ha det i vårt kjære Fedreland, og syntes at jeg pliktet å være litt ekstra vennlig når så mye sto på spill. Ja, du har vel rett, sa mannen, og så på meg med granskende øyne. Men jeg var så glad over at også jeg en gang kunne få være med å arbeide og tjene penger at jeg ikke har tenkt over hvordan det kan komme til å ende til slutt, før nå.

Vi to ble riktige gode venner, og jeg fikk vite at han het Olsen og var et sted fra Nordland. Etter at vi skiltes var det oppmuntrende å høre at han var blitt en god nordmann og en ivrig motstander av tyskerne.

Det var vel unektelig noe i det mannen sa, for det var noe uvant for mange at alle kunne få arbeide. Så hvis krigen skulle være velsignet for noe godt, så måtte det være det at alle kunne få tjene penger og kjøpe de tingene som de alltid hadde manglet og som forretningene var fulle av. I grunnen var det ikke så rart at mange så på tyskerne som de som kom og reddet dem fra sult og nød, og ga en fortjent vekker til et samfunn som holdt på å visne. For det var utvilsomt mange som hadde det vanskelig. Jeg satte derfor mye inn på å få de til å vise en god nasjonal holdning. Det merkelige var – at det var ikke de som virkelig var fattig som ble stor-nazister og frontkjempere, men snarere de som hadde både arbeide og sto seg relativt godt, før tyskerne kom.

Det var som om røttene (arbeiderne) til det visne samfunnstreet igjen fikk næring og ga liv til treets blad, blomster og krone (topp) når arbeiderne nå betalte sin gamle forfalne gjeld til bank, kommune og kjøpmenn.

Kjøpmennene gned seg tilfreds i hendene over å kunne få solgt sine gamle varer, både over og under disk (på svartebørsen) til gode priser og dermed fikk tømt sine overfylte lagre av mer eller mindre ukurante ting som hadde hopet seg opp siden forrige verdenskrig.

Da fattigdommens tyranni herjet som verst over landet – i de såkalte harde tretti-åra – tilsatte, som oftest, kommunene fattigtilsynsmenn som selv var bra økonomisk stilt, og helst ikke hadde noen nær familie som trengte av fattigkassen, som en garanti for at det ikke skulle bli for store uttellingene av kommunkassen. Det var mange mødre som måtte gråte sin bitre nød når de kom og ba om noen kilo grovt mel og et lite spann med sirup, for å berge livet til barna sine. Det var virkelig ondt for dem som var fattig i de såkalte «harde tretti-åra». Det var en utrolig nedvurdering og klassifisering av mennesker. Best syntes dette seg i kirken, ved konfirmasjon, hvor de som var fattigst og minst ansett, samene, ble plassert nederst på kirkegulvet av presten, mens de mer velholdne og ansette ble plassert øverst ved koret. Noen av de rike hadde til og med sitt eget galleri å sitte på.

En eldre onkel fortalte at når en av de fattige døde og måtte begraves på fattigkassens regning, ble det brukt tynne bord til kiste, for å spare noen øre. Den knakk sammen når den første skuffel mold ble kasta ned på den – og den døde lå med bart ansikt og «så» anklagende opp fra graven, til stor fortvilelse for de pårørende. Så den som har sett det – han vet hva det snakkes om – når det snakkes om de *harde* tretti-åra.

De som ville spare sine pårørende for en slik fortvilelse, kjøpte seg ei ordentlig kiste når de hadde penger, og hengte den opp under nausttaket – i påvente av at noe uforutsett kunne hende.

Noe bedre stilt var de som arbeidet ved Jernbanen og Bolaget. De fikk gratis kiste av bedriften, som arbeidskameratene laget, og var atskillig mer solid.

Alt dette ble gjort for å spare penger og materiell, selv om materiallagrene lå høye som hus over alt på sagbrukene. Samtidig ble korn, erter, kaffe og sukker i tonnevis kastet på sjøen, eller brent, for å holde prisene oppe. Ingeniører arbeidet med å konstruere maskiner til skipene slik at de kunne fyre med korn fra lasten for å spare kull. Dette var folk fullstendig klar over, så det nyttet ikke å bortforklare det som en usann historie. Derfor var det veldig vanskelig, ja nærmest håpløst å drive propaganda for denne galskapen, som hadde vært som en

svøpe mot folket og som i et normalt samfunn ville vært bannlyst. Men dette var noe som man helst burde ha glemt nå, selv om det var meget viktig å vite for å forstå de som vi snakket med og ville ha på den riktige siden, og for å unngå unødige store diskusjoner som kunne være farlige.

Noen organisert motstand mot tyskerne var ennå ikke kommet i stand, for alt måtte taes fra grunnen av, folket hadde i lang tid – gjennom skrift og tale – fra myndigheter og andre – blitt fortalt at det var fra øst, Russland, og den gudløse kommunismen at et overfall på Norge og det norske folk ville komme. Dette hadde liksom gått helt inn i sjela på dem. Mange hadde vanskelig for å forstå hva som egentlig sto på spill for oss, og at mens vi sto vendt mot øst – på vakt, så hadde tyskerne (nazimenn) krøpet opp bak ryggen vår og overfalt vårt land. Noen forsto det aldri og gikk inn i tysk tjeneste, meldte seg inn i NS og gikk sammen med tyskerne – mot øst.

Jeg kunne jo på en måte forstå dem, for det var vel ikke riktig bare *deres* feil?

Det var jo, som sagt, ennå ikke noen organisert motstand, så jeg måtte bare forsøke å gjøre det jeg selv mente var nødvendig i kampen for å få tilbake de (vår myndighet) som var i England, for de hadde vel nå lært at det var meget viktig å se seg tilbake.

Tyskerne var og ble, for meg, et fremmedelement som vi måtte bli kvitt. Vel ville Kongen og Regjeringen-Nygaardsvold, sammen med våre allierte, *selv* kjempe for å komme hjem til Norge. Men de skulle jo også være velkommen – og det var det vi som var hjemme som måtte kjempe for.

Quislingene satte jo alt inn på at de som var flyktet ut av landet, ikke skulle komme tilbake og gjenoppta sitt virke. Det var også mange gode nordmenn som var mektig vred over at Kongen og Regjeringen flyktet fra landet når de kom i vanskeligheter og overlot folket til tyskerne. En vrede som jeg ikke kunne dele med dem, så det var veldig vanskelig å arbeide mellom to slike ytterpunkter.

Slik gikk stort sett den første tiden for meg. Jeg arbeidet litt og gikk ellers omkring på de forskjellige arbeidsplasser og snakket med arbeiderne og ellers folk jeg traff, prøvde å få kontakter og lære mest mulig av alt jeg så, og det var ikke lite både av godt og ondt så meget allsidig arbeide som ble utført her av både fag- og ufaglærte arbeidere. Det var f.eks. ikke uvanlig å se at av to som møysommelig hadde murt ei røykpipe, satt den ene på taket og holdt den så den ikke skulle falle ned, mens kameraten var inne hos tyskerne og fikk betalingen, som var det viktigste.

Ingen nordmann fikk beholde sin radio

Men så kom det ordre fra tyskerne og Quisling at alle radioapparatene skulle inndras og oppbevares til krigen var slutt. Det norske folk skulle ikke få høre mere på løgnpropaganda fra London, som bare forpestet oss, sa de. Bare nazistene fikk tillatelse til å beholde sine apparater. Men var det noe som passet dårlig for oss nordmenn, og som ble sterkt mislikt, så var det å måtte levere fra seg radioen som var kjøpt og betalt så dyrt av dem, og ensidig bli diktert av tyskerne og nazistene i fellesskap hva vi skulle få høre, lese og tro. Derfor var det mange som i ergrelse bandt et tau rundt radioene og dro den etter seg til oppbevaringsstedet. For skulle den inndras, så skulle den dras så lamper og inventar skranglet løst om hverandre inne i kassen! Andre igjen grov ned radioen – eller gjemte den bort på annet vis for å kunne bruke den illegalt siden.

Det måtte vel være noe av det dumme tyskerne og nazistene – kunne finne på, for det å bli holdt uvitende om alt det som foregikk ute i verden akkurat da, var som å bli satt tilbake til steinalderen, mente de fleste. Så først etter at mange hadde mistet radioen, ble det fart i det illegale arbeidet, og uttallige ble nå de historier og fortellinger som gikk fra mann til mann under høytidelige forsikringer om at de var sanne, for de var nettopp kommet fra London.

De aller fleste ville gjerne ha noe riktig illegalt og interessant å fortelle, så for oss ble det mye lettere å arbeide med og spre nyheter, selv om det ofte var vanskelig å kjenne dem igjen etter en tid på rundgang fra mann til mann. Men til gjengjeld ga de oss en pekepinn på hvor langt vi kunne gå med vår illegale propaganda. For det er vel noe i det gamle ordtaket «Som du tenker – blir din skjebne». For alt kommer i retur, og i så måte er tanken ingen unntak - om sirkelen blir liten eller stor.

Jeg møtte en motstandsmann

På en av mine turer traff jeg en gutt som var ute i stort sett samme oppdrag som jeg. Han var nok litt yngre enn meg, middels høy, tynn og spenstig, med store, pene tenner og dype smilehull i kinnene, et kjennetegn som syntes å plage han.

Vi ble fort venner og han fortalte at han het Nils, noe som jeg senere ble klar over var et dekknavn, og ikke hans riktige navn, så jeg tiltalte han bare for telegrafisten. Noe han ikke mislikte. Hvor han bodde eller var fra, ble jeg aldri helt klar over. Men han hadde tilhold i noe som jeg tror var en gammel sommerfjøs eller nedlagt smie som lå borte ved skogkanten på en av gårdene. Der hadde han gjemt en radio, så vi hadde ferske nyheter fra London til enhver tid. Men Nils kunne være borte lange stunder av gangen. Hvorhen spurte jeg aldri om da jeg forstod han holdt på med litt av hvert illegalt arbeide som var farlig om tyskerne fikk snusen i det. Da kunne det være best å vite minst mulig.

En dag da jeg uforvarende kom inn i smien, som jeg helst likte å kalle vårt tilholdssted, fikk jeg se at det var gravd et hull ned i jordgulvet med ei luke til å legge over, og som til vanlig var tildekket med mold.

Da Nils skjønte at jeg hadde sett det, sa han: Du må lære deg de første bud i illegalt arbeide, som er: Se, uten å ha sett! Høre, uten å ha hørt! Og gjøre noe uten å ha gjort det! Og fremfor alt være tett og ikke sprekke, men si minst mulig om så selve Fanden (tyskerne) skulle ta de!

Jeg likte ikke den måten Nils snakket på, selv om han ellers var en frisk og modig gutt, følte jeg en viss mistanke. Jeg var kanskje litt for mistenksom og kritisk av natur, men skjønte jo også at det ikke bare var nok å kjempe for å få tyskerne ut, og vår Konge, Nygaardsvold og Regjeringen hjem igjen. De skulle jo, som sagt, også være velkommen. Så en viss risiko måtte man ta, og noen måtte man da samarbeide med og stole på, selv om jeg ikke hadde noen erfaring med å drive propaganda og illegalt arbeide i et besatt land. Så da Nils ba meg å stå vakt og se etter om tyskerne kom mens han «slo på nøkkelen» litt, ba jeg om at han ikke måtte rote meg bort i noe farlig, og ville helst være litt forsiktig. Nei! frykt ikke du, for jeg tør ikke selv gjøre noe farlig. Men det er jo bra å ha en som man kan samarbeid med og stole på, selv om det bare er småting man holder på med, sa Nils spøkefullt, med et smil som gjorde de dype smilehullene enda dypere.

Det ble nå i hvertfall til det at jeg var oftere borte i smia og hørte på nyheter fra London, eller sto vakt så ikke tyskerne eller andre kom og tok oss på fersk gjerning. For med den voldsomme arbeidsaktiviteten var man aldri sikker på hvor de stakk spaden i bakken og begynte å grave skyttergraver, kanonstillinger og store hull for bunkerser støpt i armert betong. Ja, til og med på selve fjellet Rundhaug satte de i gang arbeid med å sprengte bort den øverste toppen for å gi plass til en flyplass for de små tyske jagerflyene. Så hele landskapet ble formelig forandret fra måned til måned. Og alt gjorde tyskerne uten å spørre *noen* om tillatelse, noe som både imponerte og skremte oss som ikke var vant til slik selvtekt.

Dette fenomenet opptok meg meget. Vi prøvde å få klarhet i hva som egentlig var forskjellen mellom oss i motstandsbevegelsen – og de nordmenn som var nazister (quislinger), og kom frem til at vi så på tyskerne, de som overfalt – kneblet folket, og hærsatte (okkuperte) landet vårt, som vår fiende. Mens nazister

(quislinger) var de som lot tyskerne peke ut som deres fiendefolk som ikke hadde krummet ett hår på deres hode – men som selv kjempet for å befri sitt *eget* og *vårt* land, fra tysk okkupasjon. Men det måtte jo bare bli en overfladisk oppfatning av et fenomen som trolig hadde en langt dypere årsak.

Det var meget viktig å ha ferske nyheter å fortelle arbeiderne. Man fikk da liksom bedre kontakt og tillit. Dessuten var det viktig å gi dem håp og tro på at tyskerne snart var slått og freden var like om hjørnet. Det reduserte arbeidsytelsen og kvaliteten på arbeidet for tyskerne betraktelig.

I en hestestall i fjøset på en av gårdene bodde et arbeidslag som jeg ofte besøkte for å høre nytt om arbeidet nede på selve flyplassen som jeg manglet adgangspass til. De fortalte at det var så mange menn som arbeidet der at de ikke behøvde å arbeide i det hele tatt. Så de møtte bare opp om morgenen til arbeidet på flyplassen hvor de fikk navnene sine notert av en tysk arbeidsleder, gikk så hjem til hestestallen og spilte kort.

Når det ble kveld og arbeidstiden gikk mot slutt, møtte de bare opp på nytt for kontroll hos tyskeren. De gikk så og meldte seg for arbeidet på nattskift med tømmerhogst i skogen for så å gå hjem for og sove. Dermed kunne de hente lønning på to plasser uten å ha arbeidet på noen av disse. De klarte i tillegg de kunststykket å få betalt for langt flere timer enn det var i døgnnet.

Borte i en krok av fjøset satt en mann og stablet sine penger omhyggelig ned i en skoeske. Hva han het, og hvor han var fra, spurte jeg ikke om, da de fleste under disse usikre forhold ville være mest mulig anonyme. Om så de et navn var det bare for å dekke seg, noe som man måtte respektere.

Jeg spurte han hva han skulle gjøre med så mye penger når det var sagt fra London at de var verdiløse. De ville ikke engang gjelde som betaling på banklån og annen gjeld – så disse pengene er jo egentlig helt verdiløse og kan bare brukes til å tørke seg i ræva med – når krigen er slutt. Mannen bare så på meg og smilte mens han sa: «De kan vel drive propaganda der borte også. Men jeg har ikke arbeidet så tungt for dem – så jeg kan jo i hvert fall ha pengene til et *minne* og vite at også jeg en gang fikk arbeide og kunne tjene penger i Norge.

Og en ting er nå sikkert – at den som har mest av dem – han kan tørke seg lengst. Skal pengene etter krigen bli til det som de egentlig *burde* være, blir det jo å dekapitalisere og lage et klasseløst og selvvirksomt samfunn som den merkelige mannen, Brochmann, blant annet sa da han var på Stortinget. *Han* som nå når tyskerne kom, inndro sin avis «Samfunnsliv» og gikk i dekning på en liten fjellgård. Å, ikke tror jeg at quislingene og tysktøsene blir snauklipt og sendt til Bjørnøya, som de sier fra London. Og at de tyskerne som nå blir gravlagt på kirkegårdene våre, skal bort for å gi plass til de frihetskjemperne som falt i Norge. For hvis de ikke har forandret seg betraktelig der borte, skal både Brochmann og dere jøssinger som driver med propaganda for dem, bare passe dere selv, så dere ikke blir sendt til Bjørnøya når de kommer tilbake og har etablert seg på nytt igjen etter sitt gamle mønster», sa han og fortsatte med å legge ned i skoesken.

Dette var harde bud, men noe som vi bare måtte ta med en klype salt, selv om mange ting som ble sagt ikke bare anså oss til ettertanke på den tiden som var gått, men ga også et usikkert og dystert bilde for fremtiden, som mange ganger kunne ta både håpet og motet fra oss. Vi var i tillegg nødt til å tenke på den risikoen det var å spille med slike åpne kort som vi gjorde.

Den tidligere stortingsmannen Brochmann var med sin særegne og uredde måte å skrive og tale på, en garanti for at vi hadde et virkelig demokrati. Derfor stoppet han utgivelsen av sin avis «Samfunnsliv» 9. april 1940. Dette var trolig for at den under tysk okkupasjon ikke skulle bli belastet med å trykke tysk propaganda, forordninger og påbud – men ubelastet gjenoppta sin utgivelse når krigen var slutt, og skrive fritt slik han var vant til.

Når det var lønningsdag, som like snart kunne være mandag som fredag, kom en tysker med pengene i en koffert, og alle arbeiderne stilte da opp i kø og fikk sin ukelønn. De som var freidige nok og stilte seg opp to ganger i køen, kunne på denne måten få *to* lønninger, mens de som var bort, ble fri. For når kofferten var tom, var det ikke mere penger å få **den** uken.

Det var mye rot og vilkårlighet til å begynne med da all arbeidskraft skulle utnyttes effektivt og ikke sløses bort i administrasjon. Men det ga resultater, tross alle svakheter, selv om det ofte kunne resultere i krangel og uenighet, noe som det så ut for å være tyskerne hensikt. Men stort sett gikk det rolig for seg. De fleste så det komiske i dette og syntes vel at det hele var som et lotteri hvor noen fikk mye penger for lite arbeide, mens andre kunne bli fri for mye og hardt arbeide. Men selv hvor lite alle sa at de arbeidet, var det utrolig hvor mye som likevel ble gjort når bare den store massen av arbeidere fikk slippe til. Nede på flyplassen var det som i en maurtue, hvor flyplass og hangarer, til vår ergrelse, ble større for hver dag som gikk.

Det administrative arbeidet ble etter hvert mer og mer overtatt av nordmenn, så mye av den vilkårligheten som tyskerne brukte kom nå bort. Men om det ble noe bedre kan jo diskuteres, for det var nå flere som benyttet anledningen til å bruke såkalte «blindmenn». Det vil si: de førte opp på sin arbeidsliste navn som var oppdiktet, eller navnet til en som de visste ikke var på tyskarbeide, men hjemme. Dermed kunne de beholde vedkommendes lønning selv, eller dele den på arbeidslaget. Alt ettersom, for å få mest mulig med penger utbetalt fra tyskerne, og størst mulig fortjeneste.

Pengene ble brukt til å kjøpe alt som det ennå var mulig for dem å få tak i. Det kunne være alt fra det minste verktøy til piano, pelskåpe og nye tenner til en tannløs kjerring (som trengte det), eller dyre smykker til kjæresten – med håp om at hun skulle holde seg borte fra tyskerne. For hvem ønsket å få en tyskunge inn i den øvrige familien og fø på i denne vanskelige tiden. Tyskerne la seg tidlig ut etter norske kvinner. Særlig de tyskerne som alt var gift. De var de mest erfarne og utspekulerte, og innbilte kvinnene at de var store godseiere eller rike forretningsmenn, advokater, leger og professorer. Få eller ingen sa at de «bare» var vanlige arbeidere. Så både gifte og ugifte så nå en stor mulighet – og drømte om å bli en fin frue. Særlig la tyskerne sin elsk på de som var ung og uerfarne – for å gi dem en grundig opplæring i den seksuelle samlivskunst, noe som de syntes å ha savnet hos sin tyske hustru. Så det var mange norske kvinner som fikk tilfredstilt sitt behov.

Men det var noen som aldri fikk nok, og med dem nyttet det nesten ingenting. Mye rart kan hende når noen prøvde seg på å avsløre kjæresten sin. Slik som gutten gjorde. Han hadde hørt et rykte, og hadde selv en mistanke om at kjæresten han skulle gifte seg med, ikke var til å stole på – i så måte. Men jenta var listig, så noen klarhet i det var det vanskelig for gutten å få. Det plaget han mye, for han visste om flere kjerringer som hadde besøk av tyskere når mannen var på arbeide. Og slik ville han ikke ha det. Han tok seg derfor fri fra tyskarbeide for ved selvsyn å få klarhet i det som tynget hans unge hjerte så voldsomt.

Han satte seg på lur på et høyt berg som lå like oppe i skogkanten – med god utsikt over huset der jenta han elsket så høyt bodde, for å se hva hun foretok seg.

Det var ikke fritt for at han skammet seg over å sitte slik og spionere på sin forlovede. Hun var jo så pen og uskyldig og han gledet seg stort til de skulle gifte seg. Det var jo under det samme berget at de to møttes da de måtte søke tilflukt og gjemme for de tyske bombeflyene, som i april-dagene 1940 fløy over bygda og skjøt på *alt* og *alle*. Det hadde da, tross alt, vært en lykkelig stund da de to lovet hverandre evig troskap. Med follede hender ba de Fadervåret sammen for ikke å bli truffet av flyets maskingeværkuler. Derfor var stedet, under berget, blitt hellig for han.

Men å passe på den høna som ville verpe borte, har alltid vært en vanskelig oppgave som krevde stor tålmodighet. Jenta var redd for at det pene håret hennes skulle bli klippet av, og at hun skulle bli sendt til Bjørnøya som tysktøs når krigen var slutt. Hun skulle jo gifte seg med sin norske kjæreste, så ingen måtte se at hun hadde hemmelige stevne- møter med en tysk soldat.

Forskrekket ble gutten da han oppdaget at kjæresten hans og en tysk soldat kom listende opp mot skogen og la seg under berget han satt på.

Gutten trodde nesten ikke sine egne øyne, og ville med selvsyn se hva de to foretok seg, og listet seg forsiktig helt frem på bergkanten for bedre å kunne se. Og da han med egne øyne så de ligge å gjøre det som han mente hørte bryllupsnatten til – og som han selv hadde gledet seg så stort til – blei han så forbannet at han i vilt sanseløst raseri rev løs en stor mosetorv fra berget, og kastet den med stor kraft ned på tyskerens nakne bak, så mold og mose føyk. Han ville straffe henne for sin troløshet ved å gi dem et trykk som de sent skulle glemme. Det kom et fryktelig vræl fra de to. De skreik så grusomt at han ble redd for å ha skadet dem livstruende. Men han ville fanden ikke bli far til en tyskunge, den saken var sikker.

Gutten blei redd og la på vill flukt innover fjellet for å komme seg i sikkerhet. For ble han tatt for en slik ugjerning, kunne han risikere å måtte bøte med livet. Det fryktelige vrælet hadde formelig satt seg fast i ørene og fulgte med han hele veien, der han flyktet mot svenskegrensen, løp slalåm med bøyd rygg bak busker og kratt for å unngå og få følge av ei tysk geværkule (prosjektil), ønsket han at Bjørnøya hadde ligget på 90 grader nord (Nordpolen). Så uforberedt som han var til å forlate sitt fedreland, var Sverige et kjærkommet tilfluktsted for dem som kom i vanskeligheter. Mange jenter tenkte med gru på å bli snauklipt uten hår på hodet og et liv på den øde og gølge Bjørnøya oppe i Nordishavet, og lot en romanse med tyske soldater være.

Flere av de såkalte «tysktøser» tjente nå store penger på sitt tyskarbeide. Pengene kom jo lettvinnt og ble for det mest brukt til å kjøpe nye klær, pelskåper og kosmetikk som forsvant hurtig fra kjøpmannens hyller, for nå hadde de penger og råd. Det hendte også at selv tilårskomne gifte kjerringer pudret og malte seg så «overdrevent» at de ikke kjente seg selv igjen i speilet (det ansiktsbildet som var så «karakteristisk», og fristet mange til å kalle «tyskhore») og vendte seg mot mannen og fortalte hvor gammel og stygg han var som alltid så ut slik som han var skapt.

Da hadde de en tysker i tankene, og var et varsko til mannen om å holde seg på «matten» og tie, hvis han ikke ville komme i en tysk konsentrasjonsleir.

Det ble nok «duket» for mangt ett oppgjør på «kammerset» under krigen. Oppgjør som vel de fleste valgte å vente med til krigen var slutt – og statsminister Nygaardsvold hadde opprettet mere trygge forhold.

Den overdrevne bruken av kosmetikk og pelskåper var blitt symbolet på tysktøser, noe som de såkalte «fine fruer» mislikte, da pelskåpen hadde vært deres privilegerte statussymbol. De hengte den derfor bort i protest og ville ikke bruken den nå når pelskåpen så å si var blitt allemannseie. Det var en krenkelse mot deres statussymbol som besteborgere i landet.

Det som ergret mange nordmenn, var at det ofte var de pene og livsglade kvinner, de med stort forråd av kjærlige ord og vennlighet, som både *ville* og *kunne* elske, som ble de verste tysktøser.

Man kunne bare konstatere at krigen har rokket ved samfunnets og den enkeltes tilvante former. Til glede for noen og til ergrelse for andre. Noe som kunne få skjebnesvangre følger, både for dem der ute (i London) og her hjemme. Men kanskje aller best etter at krigen er over, hvis vi ikke klarer å styre den mest mulig riktige retning, og hindre «quislingene» i å belaste dem der ute så mye at de får folkets støtte til å plassere *sine* menn i deres sted. Men da må krigen snart bli slutt.

Tyskerne innførte nå forhåndstrekk av skatt, så pengene strømmet inn i de slunkne kommunekasser fra både kjente og ukjente (blindmenn) skattytere. Så også *der* ble det velstand.

Men med tyskernes og nazistenes nyordning fulgte mange slags forordninger, bestemmelser og påbud som var klare brudd på Norges Grunnlov, og dermed gjorde de som bifalt og støttet disse, til landssvikere og forædere.

Noen av disse bestemmelsene var både brutale, harde og uakseptable for en fri nordmann, mens andre var både praktiske og nyttige. Tyskerne gjeninnførte sommertiden med å stille klokken en time frem, for bedre å nyte den lyse tiden. Men mange unnlot å etterkomme dette påbudet i protest siden det ikke var bestemt av Norges lovlige myndighet. Så når man kom inn i et hus og så at klokken gikk en time for sent, kunne man være sikker på at det var pålitelige og gode «jössinger» som bodde der. Quisling og tyskernes mange lover, påbud, forbud og forordninger, som ikke hadde rot eller utspring i det norske folk, var den mest effektive måten å innføre et diktatur på. For uansett hva folk gjorde, brøt de en eller flere av disse lovene og gjorde seg berettiget til arrestasjon og straff.

Folk ble tvangssendt

En dag fikk vi høre at det var kommet mange unge menn hit fra Oslo. De var blitt plukket opp fra gata, og tvangssendt nordover for å arbeide for tyskerne på flyplassen. Ryktene fortalte også at de hadde gått arbeidsledige i mange år og sultet. Det var visst ikke mors beste barn, da de kunne være både hissige til å spille kort og glad i dram, som kunne variere fra hjemmebrent til nafta og politur. For det brennevinet som man fikk kjøpe på rasjoneringskort, ble for de fleste altfor lite. Så jeg og Nils ble enige om å gå ned på plassen sent en kveld for å se og høre hva slags karer det kunne være, og om det var mulig å etablere brukbare kontakter.

Og som sagt, flere av dem satt ute sammen med andre arbeidere, i den lyse og varme sommernatten og spilte kort (poker) om penger. Noe som grep mer og mer om seg på grunn av den uvante store fortjenesten. Store pengebeløp, konas pelskåpe og skjøte på gård og grunn kunne skifte flere eiere i løpet av en natt, for mange av de som var kommet nordover hadde stor trening og ferdighet i spill. Men blant de mange ting som nå var blitt forbudt av tyskerne – var frimureri og kortspill om penger og store verdier. Når den nye dagen kom og brennevinsrusen og spillelysten hadde gitt seg, fant som oftest penger og tingene veien tilbake til sin opprinnelige eier, uten at det utløste noen alvorlige episoder. Noe av tyskernes forbud hadde vel sin beriktelgelse.

Mange av de nyankomne var særlig høyrøstet og tilsynelatende i godt humør og så ut for å trives i sine nye og utfrivillige omgivelser. En av dem sa at han aldri før hadde tenkt seg til at det kunne være så trivelig og skjønt oppe i Nord-Norge, hvor man kan fiske i elven under fossen, og så lyst hele døgnet. Vi vet nesten ikke når det er natt og når det er dag, så vi er blitt rent fortulla slik, og er for det meste våken og oppe hele døgnet. Det er som om vi plutselig har fått et nytt fedreland som vi er glad i, med nok av arbeide og god betaling, sa han, med et fornøyd smil, og spent ut livreima som var blitt for trang etter at han hadde spist seg mett for første gang på mange år.

Borte under en stor furu lå en som tydelig hadde tatt for meget av det sterke og sov. Han var som de fleste av de som var tvangssendt hit meget sjuskete kledt. Med sundslitte sokker og store hull under de forlengst utgåtte skoene, var det tydelig å se at de hadde gått lenge på gaten uten arbeide i hovedstaden. Så de syntes vel at deres ankomst hit, opp til midnattsolens land måtte feires med en riktig dram, men det var et trist syn å se han ligge slik. Ansiktet hans var dekket av blodfylte mygg, og inn og ut munn og nese krøp makkfluene uhindret.

Slik går det, sa Nils, og pekte på han. Makkfluene vil spise opp de som bare vil arbeide for tyskerne. Jeg kunne ikke riktig like Nils for den måten han snakket og var på, så før jeg gikk videre, måtte jeg jage bort myggene og makkfluene fra ansiktet. Jeg tok så jakken min og la over han, for den kunne jeg jo hente siden.

Da jeg noen dager senere kom for å hente jakken, hadde han alt bygget seg et lite «kontor» som bare var vel én gang én meter, men godt fastspikret til det store furutreet så ikke noen skulle kunne skyve det over ende, eller dra det bort siden det var så lite og lett. Det var ei luke i den ene veggen til å ekspedere gjennom. Innenfor den var det en skriveklaff, hvor en tom sigarkasse var plassert for å oppbevare pengene i. Da han så jeg kom, stakk han hodet ut av luken og spurte om jeg ville ha arbeide. Nei, jeg skulle bare se om jeg kunne finne igjen jakken min, svarte jeg. Ja, den har jeg hengende her, sa han og ga meg den, med et smil i det forstukne ansiktet. Var det du som var så snill og omtensksom og la den over meg, så den helsikes mygga og makkflua ikke spiste meg helt opp, må du bare komme hit hvis du vil ha arbeide. Og som takk skal du få være arbeidsbas og tjene godt med penger, for vi har så mye som skal gjøres. Det skal bygges en stor brakkeleir for arbeiderne så de ikke må ligge ute i telt når det blir vinter. Og så skal vi bygge et stort kantinehus med kjøkken, hvor arbeiderne kan få kjøpt seg middagsmat og sitte inne og spise.

Ja, han skulle nok få skikk på alt dette bare det var nok arbeidsfolk å få tak i, sa han, og romsterte inne i det altfor trange kontoret for en mann med så store planer. Det så ut som en lenge fortrenkt arbeidslust endelig skulle få utfolde seg.

Ennå har jeg arbeide, men når det er slutt og jeg trenger mer penger for å kjøpe min rasjon, kan det jo hende at jeg kommer hit, sa jeg, og tok jakken min og gikk.

Middelaldermørke over landet

Tiden gikk og den lyse sommeren var snart forbi. Og på en måte var det bra, for når det ble mørkt, var det ikke så lett for tyskerne å følge med når man gikk rundt og snuste etter hva de foretok seg. Dette gjorde vi for bedre å kunne danne oss et bilde av hva som egentlig foregikk, og samtidig fortelle nyheter og prat litt (propaganda) med folket.

Men det var ikke bare mørketiden som kom, men også tyskernes sanne ansikt kom mer og mer frem – etter hvert som tiden gikk.

I aviser og på plakater og oppslag sto det skrevet med fete typer: «Arrestert blir den som forlater arbeidet uten tillatelse (sluttattest). Arrestert blir den som gjør forsøk på flukt – ut av landet. Skutt blir den som gjør seg skyldig i sabotasje og propaganda rettet mot den tyske Wermakt, likeså den eller de som samarbeider og har gitt bistand til spioner og sabotører, skjuler og gir mat og veiledning til rømte krigsfanger.»

Derimot lovte tyskerne store belønninger til den som ga opplysninger som førte til at disse ble tatt. Det var et tilbud som lett kunne friste svake sjeler til lettjente penger.

Det var «jernbeslåtte» lover, forordninger og påbud som tyskerne og deres «knekter» (nazister) presenterte. Et uhyggelig gufs fra den mørke middelalderen, da hals- og håndsrett rådet i landet og rakkeren (bøddelen) var fullt beskjeftiget med å «lemleste» folk (knuse armer og bein, lagt på «steile», hengt eller halshogd) når de hadde forbrutt seg grovt mot loven og var dømt. For mindre forseelser fikk de «kagstrykning» (satt i gapestokk, pisket offentlig, hudstrøket og brent med gloende jern). Det var store lidelser og en skam for folket å bli behandlet på det viset.

Mange nordmenn var allerede blitt arrestert av tyskerne, og noen av de var skutt. Prester og lærere som ikke ville preke eller undervise i samsvar med nazistenes nyordninger, ble enten arrestert eller fratatt lønnen. Så folk gikk rundt med lister og samlet inn penger, kjøtt, smør og egg m.m. hos bøndene. Og det var de som mente at prestene levde bedre *nå* enn om de fikk sin lønn.

Det var påbud og straff for alt, slik man forestilte seg en politistat, og diktatur blir bygget opp for å ta all frihet og rett fra et folk – til selv å bestemme over sin skjebne.

Det var trist å lese dette, for vi var jo ikke vant med slikt, og var derfor virkelig ikke i stand til fullt ut å forstå *hvor* alvorlig det virkelig var. Noe som jeg siden bittært fikk erfare.

Nils var borte igjen, så da var det litt roligere. Jeg fikk ikke så mange store og små oppdrag å utføre for han, så jeg kunne nå bedre arbeide etter eget ønske. For det å drive med sabotasje ved å ha stålsplinter, blykuler, sukker og sand i det tyske maskineriet tiltalte meg mindre, da jeg hadde for stor respekt for materielle verdier, og mente det var *menneskene* som var hjernen bak det hele, som det måtte være noe i veien med, og som jeg helst ville arbeide med, om det for oss skulle få en heldig utgang når krigen var over.

Da arbeidet på veien var slutt, gikk jeg tilbake til han i det lille kontoret under storfuruen for å få meg annet arbeide og dermed skaffe meg et gyldig adgangspass til hele flyplassområdet, som jeg trengte til min illegale virksomhet.

Jeg så jo med en gang at her måtte det være en riktig stor «brakke-baron» som hadde etablert seg – en mann som har gjort sin plikt til tyskerne – og vel så det. For der hvor det lille kontoret hans sto, var det nå satt opp en stor kontorbrakke, med et stort firmaskilt «FURUKNAPP» plassert over inngangsdøren. Inne satt det flere kontordamer travelt opptatt ved sine regne- og skrivemaskiner. Og han selv, som nå var i et meget flott antrekk, sto akkurat da jeg kom inn, i en telefonsamtale med Oslo, og hvor jeg hørte han si i en bestemt tone: Blir det ikke en snarlig ordning på dette, så skal jeg ta fly ned til Oslo og *hente* hele Forsyningsdirektoratet hit opp til Bardufoss flyplass! For det er *her* det foregår og hvor vi trenger det *nå*. Det er klart du skal få arbeide, sa han, da jeg spurte om det. Jeg har seks mann som du skal ha i laget og være bas for. Arbeidet blir å sprengte fjell og bygge en vei til et kantinehus for de tyske flygerne. Så ga han en av kontordamene sine beskjed om å skrive ut en passerseddel, gyldig over hele området, for meg. Det var jo det viktigste for meg når jeg skulle kartlegge de tyske stillingene, bemanning og vaktavløsning m.m., da vi ventet et alliert angrep mot flyplassen med det første. Dessuten ble det fortalt at tyskerne var i ferd med å sette opp en radar (et meget teknisk avansert apparat for peiling og avstandsmåling av fly). Derfor var det viktig å undersøke det nærmere, komme i kontakt med dem som arbeidet med det, og se hva som kunne gjøres for å hindre, eller sinke det.

Neste morgen møtte hele laget frem på arbeidsplassen, og det så ut for å være bare kjekke karer med en allsidig blanding av fiskere, bønder, skreddere og en reinsame. Ja, til og med en gammel sjømann som hadde seilt fra han var ung på alle verdens hav, og derfor hadde tatovert på brystet sitt ei flott seilskute m.m., som et minne fra en svunnen tid. Dessuten kunne han flere språk som jo kunne være viktig her hvor det etter hvert var kommet flere fremmedarbeidere. Så jeg lot han være arbeidsbas når jeg var borte for å ordne med de mange små ting i det store puslespillet for det felles mål å få Norge fritt, Kongen og Regjeringen hjem.

En dag jeg kom tilbake til arbeidsplassen, hørte jeg sjømannen rope, varsko her! De hadde truffet på en stor stein som måtte sprenges. Men istede for å bore et hull i den og stikke en dynamitt i, hadde sjømannen, som jo ikke var noen vant anleggsarbeider, lagt en haug med dynamitt på steinen og tent på. Lunta nå gikk av med et smell og lufttrykket ble så kraftig at noen tyskere som var i nærheten, ble slått overende av trykket. Men verst gikk det ut over en annen utlending som ble slått i svime av steinspruten. Da tyskerne kom seg opp på beina igjen, ble det en fryktelig ståhei. To tyskere sprang på sjømannen, tok han i nakken og skreik: Sabotasje, sabotasje! Du er arrestert, sa de, og begynte å dra han ned til arresten. Jeg gikk da bort til en tysk offiser som var kommet til og sa: Jeg hørte sjømannen rope «varsko her» og da må alle gå unna. For skal vi få flyplassen snart ferdig, må vi få arbeide i fred uten å bli arrestert.

Offiseren ga da ordre til de to tyskerne om å slippe sjømannen, som forklarte at han hadde ropt «varsko her» på sju språk, og at det ennå var en degos her som ikke forsto det, kunne ikke han være ansvarlig for. *Da* slapp tyskerne han med en gang. For var det noen de tyske soldatene var redd, så var det en høyere tysk offiser. Men hvit i ansiktet av redsel og sinne over å måtte gi slipp på sitt bytte; kom den ene og viftet meg opp i ansiktet, med en pekefinger som var kuttet av ved første ledd, og freste på sitt gebrokne norsk: Pass meg opp, du storsabotør, som skulle ha vært arrestert for lenge siden! Du ingenting arbeide, bare går omkring og prate engelsk propaganda. Men pass meg opp, vi har deg under oppsikt. Da vi etter alt oppstyret kom tilbake til arbeidsplassen, sa sjømannen: Nå var det nære på. Takk skal du ha for hjelpen, og tok meg i hånden. Ja, skal vi komme oss med livet i behold gjennom dette, må vi holde sammen og berge skinnet til hverandre så godt vi kan, sa jeg, og var glad for hver gang det gikk bra.

Men tyskerne begynte etter denne episoden å blande seg mer opp i alt som vi nå foretok oss i arbeidet, noe som irriterte oss meget.

Vi arbeidet jo i firma «FURUKNAPP» og ikke direkte under tyskerne, som jeg helst ville ha minst mulig befatning med. Så når de kom og blandet seg opp i vårt arbeide, ristet jeg bare dumt på hodet og sa, forstår ikke, forstår ikke hva du mener.

Det irriterte tyskerne, som brølte i sinne, du forstår, men du *vil* ikke forstå. Det var etter hvert blitt et klassisk uttrykk blant tyskerne – overfor oss nordmenn. (Du forstår, men du vil ikke forstå).

Ved et par høve sa en tysker at det var uriktig at samer skulle få like stor betaling for sitt arbeide som vi nordmenn, som var germanere, og tilføyet at fra nå av skulle de som var samer, ha én krone mindre for timen.

Da jeg svarte at også *de* måtte jo ha penger for å kjøpe seg den maten og de klærne som er å få på rasjoneringskortene for å kunne leve, ble tyskeren blodrød i ansiktet av sinne. Han sa: De *skal* ikke leve. Samer og jøder er ikke nordmenn og i Norge skal bare germanere bo hvor det er livsrom for tjuefem millioner mennesker, fem millioner nordmenn og tjue millioner tyskere. Og kanskje noen få samer på Finnmarksvidda, for å kunne skaffe oss godt reinkjøtt, føyde han til noe betenkt.

Nå var jo én krone mindre for timen ikke så mye, men det var jo et uhyggelig forvarsel om hva vi kunne vente oss i Norge, hvis tyskerne skulle vinne krigen.

Da jeg var inne på flyplassområdet for å sjekke opp noen kart og notater som jeg hadde laget, kom jeg i kontakt med det arbeidslaget som hadde fått i oppdrag av tyskerne å grave og støype det store betongfundamentet som radarapparatet skulle stå på. De kunne også fortelle at det arbeidet var høyst *hemmelig* og omgitt med stor kontroll av tyskerne, som sa at det ikke måtte komme så mye som en spiker av jern i betongfundamentet, da det ville forstyrre det meget følsomme apparatet. Derfor ble arbeiderne visitert av tyskerne når de gikk på jobb, så de ikke hadde noe jern med seg. Alt verktøy ble notert når de gikk til arbeidet, og kontrollert når de kom fra arbeidet for å forvisse seg om at ikke var blitt noe igjen i betongen, som skulle være særlig sterk.

Alle var enige om at alt måtte gjøres for å sabotere *det arbeidet* mest mulig slik at tyskerne ikke fikk plass til sitt radarapparat før våre allierte kom og bombet flyplassen. Da en av arbeiderne var villig til å samarbeide, foreslo jeg at vi skulle plassere en sprengladning midt i betongfundamentet, for så å sprengte stykker hele radarapparatet når det var kommet på plass. Men det nektet han bestemt av hensyn til sine arbeidskamerater. Vi ble enige om at vi heller skulle plassere jern i betongen og dermed forstyrre bruken av det følsomme apparatet.

Jern ble smuglet inn på mange ulike måter, bl.a. ved at det ble boret hull i et sleggeskaft, hvor det ble stukket inn en jernstang og satt en tretropp i hullet. Det var nærmest umulig å se dette for den som ikke visste om det. Slik ble flere jern

stenger smuglet inn og stukket i betongen, med det resultat at da tyskerne hadde montert opp sitt radarapparat og skulle prøve det, virket det ikke etter sin hensikt. Tyskerne var klar over at det var jern i nærheten, så området rundt fundamentet ble grundig rensert for den miste jernbit. Et lite betonghus som sto i nærheten, ble revet og alt armeringsjern fjernet. Men det samme var det samme, radaren *virket ikke*.

Tyskerne fikk da mistanke om at det var blitt gjort sabotasje. De ga arbeidslaget ordre om at de skulle slå fundamentet i stykker for å se om det var kommet jern i betongen og dermed få bevis for at de hadde gjort sabotasje. Den av arbeiderne som hadde tatt inn jern og lagt det i betongen, ble redd og gikk i dekning for ikke å bli tatt. De andre begynte motvillig å slå på betongen med slegger, men betongen var jo spesielt hard og vanskelig å få i stykker. Dessuten hadde de jo sin mistanke, og var redd for hva som ville skje om de fant jern. De ville bli tiltalt for sabotasje, så arbeidet gikk langsomt. Etter en hel ukes arbeide var bare et lite stykke slått løs av det store betongfundamentet. Tyskerne ble sint, stoppet arbeidet og jaget hele arbeidslaget bort fra plassen, og satt til annet arbeide. Tyskerne stolte ikke på dem. Et helt nytt arbeidslag ble tatt ut til å støpe et helt nytt fundament på en, for dem, bedre egnet plass. Da det hastet svært for tyskerne å få fundamentet ferdig og montert opp sitt radarapparat før de fikk besøk. Alle arbeidet, på hver sin måte, omkapp med tiden for å vinne denne blodige krigen.

Det hadde vært et hardt press på nervene. Jeg følte meg sliten og utrygg etter episodene med tyskerne. Så da jeg hadde sjekket opp kart og notater, bestemte jeg meg for å prøve alt for å komme meg bort derfra.

I en slik situasjon hendte det jo at man bebreidet seg selv fordi man ikke bare gjorde det vanskelig for seg selv, men også for andre, i stedet for å arbeide og tjene penger nå når parolen «Hele folket i arbeid» var blitt en realitet. Men da var det jo som oftest for sent og man satt igjen med den følelsen av at man var underlagt krefter man ikke kjente til, eller rådde med, ved å utsette seg selv og andre for den største fare.

Jeg oppsøkte da Nils, som var kommet tilbake, og fortalte han om episoden med tyskerne. Vi ble enige om at jeg måtte prøve å komme meg bort fra Bardufoss flyplass. For var en første kommet inn i tyskernes søkelys, kunne man aldri vite når de slo kloen i en. Det ville være farlig, mente Nils. Var det noe som jeg også var redd for, så var det å bli arrestert av tyskerne og miste min dyrebare frihet, som jeg satte mer og mer pris på. Men *hva* skulle jeg finne på for å komme meg herfra, og *hvor* skulle jeg reise? Å bare slutte uten videre var ikke lenger så enkelt. Men så kom jeg på det ryktet som gikk mann og mann imellom om at de allierte ville gjøre et raid til Lofoten med krigsskip under årets skreifiske. De skulle ødelegge mest mulig av fisken og levertranen som var blitt så viktig for tyskernes krigsindustri. Da ville det passe for meg å være der så jeg kunne bli med dem over til England. Der trengtes sikkert enda flere mann til marinen og hvor jeg en gang til kunne bli med i den aktive kampen mot tyskerne, i stedet for å gå her hjemme i Norge å drive propaganda og sabotasje, som bare ble mer og mer risikofyllt etter hvert som tiden gikk. Sammen med nazistene bygde tyskerne stadig ut sine festningsverk og jerngrep om land og folk.

Jeg hadde jo alltid vært en morgenfugl, som likte å være tidlig oppe og tidlig på arbeide. For det var om morgenen, syntes jeg, man best kunne se, oppdage og høre det som var mest av interesse for oss.

Jeg hadde en tid lagt merke til at to yngre tyske offiserer ofte møttes på et bestemt sted tidlig om morgenen. Der hadde de en lengre samtale før de skiltes. Det lå liksom i luften at det var noe spesielt med det de snakket om, som interesserte meg. Jeg lurte på hvordan jeg skulle få avlyttet hva de to egentlig snakket om, og klekket ut en plan.

Jeg plasserte verktøykassen min i nærheten av stedet. Møtte tidlig fram om morgenen, tok verktøyet ut av kassen, for at jeg skulle få plass og at det skulle se ut som om noen arbeidet ute i skogen. Krøp så selv opp i verktøykassen, la lokket på igjen og lå og ventet.

Etter en stund kom de to tyskerne, og stanset ved kassen. Det som jeg ikke hadde regnet med, var at de skulle sette seg direkte på kasselokket for å snakke sammen.

Jeg hørte til min overraskelse at de snakket flytende norsk, til og med på dialekt. Så skjønte jeg snart at de var to av de såkalte «Berliner-barn» som var blitt oppfostret i Norge, og hadde truffet hverandre på samme «bølgelengde».

Jeg oppfattet at de to var anti-nazister. Samtalen deres omfattet alt, fra det mest private, fra deres lykkelige barndom i Norge, til spionasje og hemmelige informasjoner. Dessuten høyst private vurderinger om årsaken til den tyske flåtes katastrofale nederlag ved Narvik, innerst i Ofotfjorden, i april-dagene 1940, og om de virkelige store og farlige ting i en krig.

Det meste var jo av interesse. Men det som jeg syntes var særlig interessant, var da den ene av dem fortalte at det var Hitler selv som hadde bestemt og gitt ordre til at det skulle plasseres noen av de største kanoner som tyskerne hadde, ved Harstad og på Tjeldøya. Det var for å hindre en gjentakelse fra april-dagene i 1940, da den engelske flåte gikk uhindret inn Ofotfjorden og senket så mange tyske krigsskip, og hadde skapt sånn stor bitterhet i den tyske marinen.

Jeg ble etter hvert klar over at det som de fortalte til hverandre, ikke var beregnet for andres ører. Ble jeg oppdaget, ble jeg skutt på stedet. Nyse ville jeg også, så det var en voldsom påkjenning, en risiko man bare tar *én gang* i livet. Så jeg lovet Gud at kom jeg usett fra det denne gangen, skulle det være både første og siste gang jeg gjorde sånt! Tiden føltes som en evighet, til tyskerne reiste seg opp fra kassen, skiltes og gikk videre, hver sin vei. Det gikk bra.

Jeg gikk så ned på kontoret og ba om å få sluttattest fordi jeg skulle reise til Lofotfisket. Nei, det kunne jeg ikke få av dem, for det var bare tyskerne som bestemte nå og kunne skrive ut sluttattesten til meg. Jeg måtte bare henvende meg til dem, sa han på kontoret, og var storsint for at jeg ikke ville arbeide lenger hos han. Isteden for å hjelpe meg ut av knipen, som jeg visste han kunne om han bare ville.

Da var det ingen annen råd for meg enn å gå til kontoret til tyskerne, selv hvor *liten* lyst jeg hadde til å tigge dem etter noe. Men det var jo håpløst å rømme derfra og over til Sverige nå, midt på hardeste vinteren, med snefokk i fjellene. Å slutte uten tillatelse var det samme som å bli arrestert. Jeg måtte bare bite i det sure eplet og ta mitt pass med og gå til det tyske plasskontoret og be om sluttattest, fordi jeg skulle reise til Lofoten på fiske. Nei, sa den blekfeite tyskeren på kontoret. Det kan du ikke få, du må være her og arbeide. Jeg måtte nå finne på en troverdig historie hvis det skulle lykkes for meg. Jeg fortalte at jeg skulle reise til Lofoten og fiske god fisk til de tyske soldatene, og levertran som Hitler kunne lage store bomber av og slippe i hodet på engelskmennene så alle blir helt kaputt. Ja, gut, gut! Det er ganske riktig, sa tyskeren, og var med ett blidt så det lyste over hele det feite ansiktet. Du er en prima kar. Men hvis du ikke kommer straks tilbake og arbeider når fisket er slutt, så kommer vi og henter deg med gevær. Det vil si, jeg kommer ikke, men en annen høflig mann kommer og henter deg, sa han på gebrokkent norsk, og skrev sluttattesten til meg. Glad som en linerle forlot jeg kontoret med attesten godt fastklemt i hånden, som om den var mere verd enn gull. Glad for at den primitive historien min ble god tatt slik at jeg kunne få komme bort herfra, fra tyskerne og alle disse små oppdragene av Nils som etter hvert ble større og farligere, uten at jeg kunne være helt tilfreds med resultatet. For selv om noe gikk i stykker og stanset, tilførte tyskerne bare enda mere nytt og bedre krigsmateriell hit. Det så ut som de bare hentet fra et utømmelig lager av alt mulig.

På Lofot-fiske

Da jeg fortalte Nils at alt nå var klart og at jeg skulle reise til Svolvær i Lofoten på fiskearbeide, sa han at det passet fint, så kunne jeg sjekke opp en tidligere kontakt og ta med et brev med en beskjed til en bestemt mann som han kjente der. Han kunne være vår kontaktmann i Svolvær, om det skulle bli bruk for det. Men da det var en tid siden han hadde hatt kontakt med mannen, måtte jeg være forsiktig og høre og se meg godt for. Det er jo så mange som allerede er blitt stripet og derfor ikke til å stole på. Hvis du oppdager det, må du brenne brevet, sa Nils, og var lei seg for at jeg skulle reise. Da jeg foreslo at vi måtte ha oss en riktig avskjedsfest før jeg dro, ble han straks i bedre humør. Men vi har jo ikke brennevin, bemerket Nils. Han svingte seg rundt, løftet den vestre foten høyt, slik han hadde for vane, og som gjorde han så lett kjennelig, når noe var vanskelig for han.

Ja, men det skal jeg forsøke og organisere, på den vanlige måten slik de andre gjør, sa jeg. Det var jo bare tyskerne som hadde brennevin. Tidlig om morgenen mens det ennå var mørkt, det regnet og var et ufyselig vær, tok jeg sykkelen min og syklet for å stjele dynamitt, tennknall og lunte, som jeg visste var blitt mangelvare. Dette var sprengstoff som tyskerne passet godt på, og det var vanskelig å få tak i for dem som trengte dette. Nøkler til dynamittkassen hadde jeg sikret meg, så det var bare å passe seg for tyskvakten. Det å bli tatt på fersk gjerning, for stjeling av sprengstoff var en meget farlig sak, hvis tyskerne oppdaget det.

Jeg ventet til tyskvakten fortsatte sin vaktrunde. Da åpnet jeg kassen, tok dynamitt, tennknall og lunte, lesset i full fart på sykkelen og kom meg vekk så fort som mulig. Selvfølgelig var jeg glad, som vanlig, når det gikk godt.

Det var ingen nå lenger som kalte dette eller så på det som å stjele, bare som en nødvendig form for organisering og bytting. Med dette på sykkelen syklet jeg til en bonde som holdt på med å grave og sprengte en fjøstomt på sitt bureisningsbruk. Hos han byttet jeg til meg smør og egg.

Dynamitten var jo, som sagt, mangelvare. Bonden, som var fri for sprengstoff, ble så glad at han trodde visst jeg var en «Guds engel» som kom til han i nødens stund. Jeg fikk mye smør og egg av bonden, som fortalte at dette skal bli en ny provins lagt til landet. Jeg kunne jo som så mange andre ha kjøpt meg en av de mange oppdyrkede gårder som ble solgt på tvangsauksjon, og spart meg for mye slit. Men disse gårdene er blitt så belastet med forbannelse og hat mot både den nye eieren og myndighetene som er årsak til at eieren måtte gå fra arv og slektsgården sin at ingenting vil trives og lykkes for en. En forbannelse som kanskje også er årsaken til at våre myndigheter nå er i landflyktighet. Han sa det med et ettertrykk som gjorde meg usikker, selv om jeg alt var blitt vant til å høre litt av hvert. Men da jeg skulle gå, gikk kona hans på stabburet og hentet et stort fenalår og ga meg. Jeg følte meg rent som en stor-hamstrer da jeg gikk, for det var jo så altfor mye for dynamitten, syntes jeg.

Både kona og mannen så ut for å ha arvet sine forfedres styrke og mot. Bureiserne som engang dro ut i villmarken, ryddet seg gård og bygget i nøy-somhet og slit. Et folk som ikke hadde angst eller var redd for noe, men gjerne tok opp kampen mot ville dyr og øvrigheter når det trengtes. Det gjorde de i den hellige forvissing om at bare den som ikke var avhengig av å gå til en annens bord for å spise seg mett, var en *virkelig* fri mann.

Smøret og fenalåret beholdt jeg selv, for det var for godt for tyskerne. Men eggene gikk jeg med til en tysker som var vakt på det tyske brennvinslageret og byttet til meg to flasker fransk druesprit. Dermed ble både bonden og vi hjulpet.

Etterpå hadde vi en riktig hyggelig avskjedsfest, og jeg lovet Nils å komme tilbake når Lofotfisket var slutt. Det at jeg hadde tenkt å dra med til England hvis raidet kom, synes jeg var for farlig, så det brydde jeg meg ikke om å si. Den farlige hemmeligheten holdt jeg for meg selv.

Vi sa adjø og på gjensyn til våren. Jeg reiste hjem for å ta meg litt igjen og ordne meg litt først. Det var ikke vits å tjene mere penger enn man brukte for å kjøpe den rasjonen som var på kortene. Det var sagt fra London at pengene

skulle bli verdiløse når de kom tilbake. Men noen hvile ble det ikke, for det brevet lå på meg som en mare. Det var viktig at mannen fikk det så snart som mulig, da det kunne bli til hjelp for å få tyskerne ut av Norge. Og jeg hadde lovet meg selv å ikke hvile før det var gjort.

Jeg tok med diverse kart og notater som jeg hadde gjort på Bardufoss, og gikk meg i vei. Men det å reise på sjøen i disse krig og ufredstider var jo forbundet med stor risiko og ikke så enkelt. Rutebåtene overholdt ikke lenger sine rutetider, da risikoen for å bli beskutt eller torpedert i senk var overhengende store nattemørket. Dessuten kunne de i mørket, lett forville seg inn i de mange tyske minefeltene langs kysten. Folk var veldig redde og nervøse, derfor lå rutebåtene ofte i ro den mørke natten og ventet på dagslyset, som ofte lot vente på seg vinterstid. De reisende satt tålmodig på de iskalde venterommene og ventet, ventet og ventet, for man kunne ingenting gjøre. Kom båten så kom den, kom den ikke så var det bare å fortsette og vente, og håpe, til den kom. Men noen ble jo borte og kom aldri, så bare den som var *nødt* til å reise, fant på det. Jeg var redd, så for det meste oppe på dekk og speidet. Hadde jo vært torpedert før og visste hvordan et opphold i den kalde sjøen føltes.

Etter flere slitsomme dager, og mye besvær, kom jeg endelig til Svolvær, og var så heldig å få meg husrom og arbeid på et fiskebruk. Jeg var spent da jeg dagen etter gikk for å oppsøke mannen som skulle bo et sted i Vågen. Det var tidlig på dagen, så da jeg kom inn satt mannens frue sammen med en tysker og drakk morgenkaffen. Det så ut som om de nettopp var hoppet frem av køya, og jeg kastet et hurtig blikk rundt i rommet hvor jeg så at klokka viste ni Sommertid, noe som ikke var det beste tegn. På en stol hang tyskerens jakke og bandolær med revolver. På stolsetet lå hans offiserslue med det ufysiske dødningshodet på, og grein så uhyggelig mot meg at jeg fryktet for å være havnet i en felle. Jeg var snar å si at jeg skulle bare høre om mannen i huset hadde husrom å leie ut til meg mens jeg rodde fisket. Mannen min er reist nordover til Tromsø og noe hus har vi ikke å leie ut, sa fruen tvert, og var antagelig sur over å bli forstyrret i kosen så tidlig på morgenen.

Jeg sa adjø og gikk hurtig ut, for dette luktet muggent. Det dødningsmerket i tyskluen minte meg om noe som var giftig og farlig å ha omgang med, og syntet det var underlig at noen ville gå med slikt på hodet.

Av en gutt, som også arbeidet på fiskebruket og hadde gode forbindelser i byen, fikk jeg vite at mannen jeg skulle opprette kontakt med, var blitt stormann og angiver. Det beste for meg var å holde meg lengst mulig borte fra det huset. Jeg brente brevet slik jeg hadde fått beskjed om av Nils, og var glad for at mannen ikke var hjemme når det var slik det sto til. Jeg ble mer og mer betenlig over at Nils kunne sende meg bort i et slikt nazibol, og begynte å få en mistenksom frykt. Kanskje var han en hensynsløs provokatør, skjønt jeg heller ikke kunne få *det* til å stemme. Men dette hadde skapt en følelse av at ikke alt var som det skulle være.

Det gikk også rykte her i fiskeværet om at engelskmennene ville komme til Lofoten under fisket. Så for meg var det bare å oppfordre og tilråde så mange som mulig til å bli med dem over når de kom. Jeg hadde jo hørt at det skulle opprettes en norsk marine der borte og til det trengtes det flere folk til å bemannet krigsskipene. Jeg fortsatte samtidig med å kartlegge de tyske stillingene og vaktposter her i havneområdet, for å ha det klart til de kom, selv om jeg var klar over at dette var en farlig kombinasjon, sammen med så åpenlyst å overtale folk til å reise ut av landet og over til England. Men noen måtte jo gjøre noe, så var det bare å håpe at det gikk snart og bra, og at når både de små og store ting ble lagt sammen, kunne det bidra til et heldig resultat.

Jeg skiftet arbeidet og tok meg flere turer ut med fiskerflåten for å kunne møte dem og være sikker på å bli med fra begynnelsen, om raidet kom.

Men tiden gikk, så mange fiskere ble utålmodige av å vente, og stirret forventningsfullt mot vest i håp om å se noe.

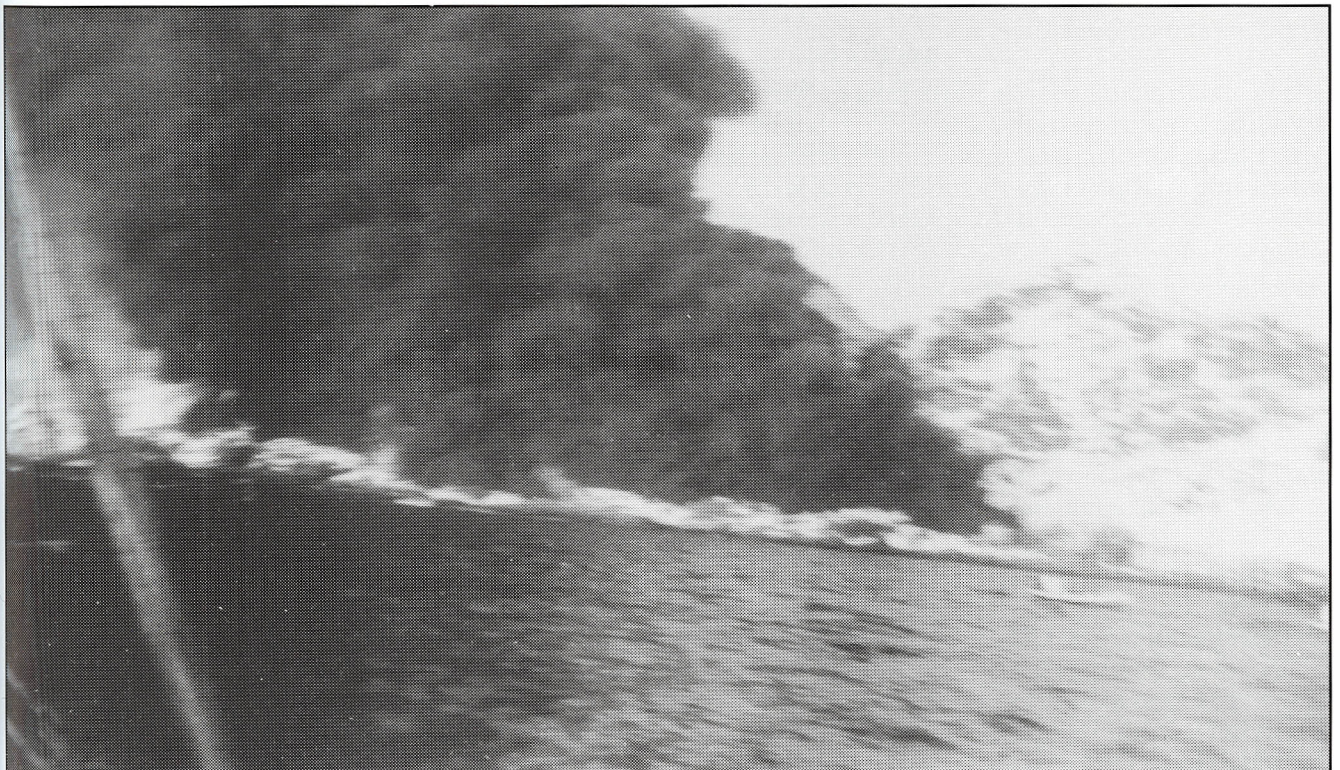
En dag fikk jeg av gutten på fiskebruket vite at noe var i gjære. Jeg hadde nok vært for ivrig og åpenhertig med min propagande. Det var best jeg gikk i dekning, sa han, hvis jeg ikke ville bli arrestert. Jeg var jo selv klar over mine mangelfulle kunnskaper i det jeg foretok meg. Særlig det at jeg ikke kunne tie mot det urettferdige tyske overfallet og knebling av det norske folket. Noe som var lett å komme de tyske tystere (quislinger) for øret, så jeg gikk i dekning med håp om at det allierte raidet snart ville komme. Men det ble vanskelig, og håpet forsvant mer og mer ettersom tiden gikk.

Da det for alvor begynte å brenne under beina mine, fant jeg det best å forsvinne herfra hurtigst mulig. Så en natt tok jeg mine saker med og reiste hjem. Med fortjenesten ble det en meget dårlig Lofot-tur for meg. Men det fikk man ikke ta så nøye nå når vårt fedreland var okkupert av tyskerne og krevet en innsats så det kunne bli fritt igjen. Det var vel nesten bare den som var vant med lite, og var villig til å gi avkall på den store fortjensten som kunne ofre seg for motstandsarbeidet, et tap som vel de fleste var sikker på at de engang skulle få dekket når krigen var slutt.

Alliert raid til Lofoten

Jeg var så vidt kommet hjem da raidet, som besto av engelske krigsskip bemannet med flere norske kommandosoldater, kom på besøk til flere fiskevær i Lofoten. De senket flere skip og skjøt flere oljetanker og trandamperier i brann. Dessuten overmannet de og tok flere stornazister og tyskere med seg som fanger. Men mange gode nordmenn hadde, som ventet, passet anledningen til frivillig å bli med over til England. For det var ikke lett å overholde den kongelige formaningen, om at ingen måtte gjøre noe som kunne gi tyskerne anledning til represalier mot det norske folk, når en slik kjærkommen anledning bød seg. Jeg var lei for å måtte gå glipp av den fine anledningen til å komme meg over til friheten. Men så hadde jeg det håp at stornazisten i Vågen var kommet hjem slik at de også fikk han med seg over. For jeg var både forbanna og klar over at de norske nazister som var lakeier for tyskerne, var de farligste. Vi kunne aldri vite sikkert *hvem* de var, og *hvor* de var.

Etter det engelske Lofoten-raidet. Oljetanker, fiskebruk og trandamperi – skutt i brann.

De drepte våre menn og brente våre hjem.

Da raidet var over og skipene var forvunnet vest i havet, hvor de kom fra, og de gjenværende nazister og tyskere kom seg etter sjokket, ble de nærmest hysteriske i sin villskap. De hadde ikke trodd at en slik aksjon var mulig for engelskmennene å gjennomføre så hurtig og effektivt. Men for oss jøssinger hadde raidet gitt nytt håp og tro på alliert seier. Flere gode nordmenn ble nå arrestert av Gestapo som gisler. Hus og hjem med alt innbo ble oversprøytet med bensin, sprengt og brent som represalier, der noen av familien var reist frivillig med over til England. Det var mange hjem som av tyskernes terror ble lagt i aske, og familiene kom i en fortvilt og sørgelig situasjon. Jeg kan ikke si annet enn at jeg følte medlidenhet og kjente en liten skyldfølelse. Men håpet at de ville klare det, og få erstatning og oppreising av nye hjem når krigen var slutt. Og at ildspåsetterne måtte betale.

Det ble tydeligere for oss å se og føle, hvordan vi mer og mer ble innfanget i tyskernes jerngrep, hvor vi for enhver pris skulle kues ned med vold og terror, inntil vi ikke torde annet enn å *akseptere* dem som herrefolket.

Det var mange som trodde at de allierte var kommet for å bli, og at i hvertfall Nord-Norge skulle bli befridd. Derfor var skuffelsen stor da de skjønte at det bare var et raid, og at de forsvant like fort som de kom, og at man derfor måtte innstille seg på å klare seg under en ennå lang okkupasjon.

Mange nordmenn dro med til England under Lofotraidet. Tyskerne rs epresalier var å brenne husene deres.

Folk gikk inn for matauk

Det ble nå satt i gang en landsomfattende kampanje for matauk, slik at vi kunne bli mest mulig selvforsynt, da all innførsel av mat til oss var for det meste stan- set som en følge av krigen. Vi måtte forberede oss på at den ville vare lenge ennå. Derfor bestemte jeg meg for å bli hjemme på gården en tid og hjelpe til med denne matauken, så man kunne ha noe og putte i munnen når sulten meld- te seg for alvor.

De gamle som hadde opplevd første verdenskrig, visste at bare den som hadde en liten jordflekk og ei ku eller to, klarte å holde hungeren borte fra sitt hus. De kunne derfor gi gode råd til folket.

Folk i byen fikk tildelt hver sin liten jordparsell hvor de kunne plante poteter og andre grønnsaker, hvis de ønsket det. I hver en hage og bakgård fantes det nå en håndfull jord der et eller annet ble plantet. Drivhusene ble brukt til å drive frem alle slags grønnsaker. Ja, til og med blomstene i vinduene ble byttet ut med tomatplanter og andre matnyttige vekster og krydder.

Alle som hadde plass og anledning til det, skulle ha høner og helst også en gris, som fikk det fine navnet «villagris» og ble alles kjæledegge. Gris og hønse- hus ble nå bygget overalt i byene hvor det var mulig. De såkalte «byhøner» skulle være «hvite italienere». Det er liksom en finere rasehøne som passet bed- re i det nye systemet. Det å ha gamle «spraglete» bastardhøner, ble sett på som en form for demonstrasjon mot nazismen.

Kaniner ble så å si alle barns hobby i byen og på landet for mest mulig å øke tilgangen på kjøtt. Så oppfordringen til matauk ble tatt høyst alvorlig. De mange dyrene ble også til stor glede og en meget god mentalhygiene. Særlig for de unge i byene i en så vanskelig tid.

Alle, både store og små, hjalp til med å skaffe fôr til dyrene, så nesten ikke ett grasstrå sto igjen ute på marken når vinteren kom.

«Villagrisen» ble for det meste foret med fisk og sild, så når det stektes flek- luktet det sild. Men ingen rynket lenger på nesen av den grunn, for alt smakte så godt nå.

Mel til å bake brød av ble det også lite av. Men bøndene sådde nå korn i sin karrige jord som viste seg å ikke være så karrig likevel, selv så langt mot nord.

Det var nesten utrolig hvor mye flittige og kjærlige hender klarte å vri ut av jorda, nå når det gjaldt å berge liv. Så man kan med rette bruke dikterens ord: «Det er sæde jord nok, bare vi har kjærlighet nok». Og ingen visste vel bedre en bonden selv, at som man sår skal man høste.

Gamle bortglemte handkvernstener ble nå atter funnet frem og tatt i bruk. Så man i mørke vinterkvelder kunne sitte på låven og i all hemmenlighet male seg mel av selvavlet korn så de kunne ha noe å gi til de som satt vanskeligst i det, og måtte gå i dekning. Men det var noe som tyskerne og nazistene ikke måtte få vite om, for da ble rasjoneringskortene på mel, smør og kjøtt inndratt. Gamle møller som ikke hadde vært i bruk siden tidligere ufredsår, ble nå feiet ren for muselort og satt i gang. Om dagen ble det malt korn legalt, til fordeling av forsyningsnemnden. Men om natten ble det også malt illegalt til folk som kom med en eller to sekker korn for å få seg litt ekstra mel i tillegg til den knappe rasjonen som ble tildelt på kort. Så arbeidsdagen for mølleren kunne bli både lang og tung. Men hva gjorde vel det når det ble både mat og penger av det?

For tyskerne, som ikke hadde ventet så lang og hard motstand av russerne på Øst-Fronten, ble det visst også lite om mat. De var stadig på leting etter å få kjøpe landmannsprodukter, så de kunne dukke opp hvor som helst og når som helst, når du minst ventet dem. Det kunne oppstå både pinlige og morsomme episoder. Som da jeg skulle hjelpe en av naboene med å slakte en stor okse som var unndratt registrering av forsyningsnemnden, og det var jo ulovlig.

Noe av kjøttet skulle brukes til å hjelpe noen fjerne slektninger i byen som hadde det vanskelig med lite mat, og hadde bedt om hjelp. Dessuten skulle han bytte til seg gårdsredskaper og andre ting som ikke lenger var å få kjøpt for penger, men som var nødvendig for å drive garden og overleve til krigen var slutt.

Jeg hadde aldri likt å være med på slakting, og ta livet av dyrene. Kunne ikke like den lyden når de begynte å rasle med økser kniver og blodkjørler, og alt det som måtte til. Slik var jeg en bløtfisk. Men nå da de fleste av guttene var ute på tyskarbeide og dette måtte gjøres i all hemmelighet, var jeg nødt til å hjelpe han.

Da vi var nesten ferdig med slaktingen kom to tyskere. De var som tyskere flest meget høflige, håndhilste på alle, både gamle og unge og spanderte bong-bong, et slags sukkertøy. Det var noe uvant for oss nordmenn, og tyskerne kunne ofte innhente sin tiltenkte sympati. Da tyskerne så den feite kjøttskrotten ble de vill av begeistring og ville kjøpe den. Men da bonden, som hadde andre planer, ikke ville selge den mot god betaling, var det slutt på høfligheten deres, og de ble både høyrøstede og truende. Å nekte, eller begynne å diskutere med dem da, var lite lønt, for da begynte de bare å klappe på revolveren sin. Det var ikke til å misforstå hvem som hadde makten og det siste ordet. Så nå var gode råd dyre om kjøttet skulle kunne berges.

Da var det at gammelkjerringa på gården usett klarte å ta munnen full av okseblod og begynte å hoste og harke så blodet sprutet omkring. Tyskerne ble storøyet og forferdet og spurte om den gamle damen var syk? Ja, sa jeg, hun er syk i brystet. Hun har gammelmanns-tæring, og pekte på brystet for at det ikke skulle misforstås. Da gjorde tyskerne helomvending og forsvant ut døren i full fart, som om selve fanden var i helene. Kjøttet var berga til de som så sårt trengte noe å spise. Det var utrolig hvor utspekulert og snartenkt de gamle var, når det gjaldt å lure tyskerne.

Om tyskerne også var blitt informert om at folket her led av tuberkulose før de ble sendt til Norge, og advart mot å utsette seg for å bli besmittet, siden de alltid reagerte så spontant når de hørte om at noen var syke av tuberkulose, det ble jeg aldri helt klar over.

Det var ikke noe rart at alle ville ha ferskt kjøtt, for ingen likte å spise den tyske kjøtthermetikken som var å få kjøpt på kort. Ryktet sa at det var menneskekjøtt som var hermetisert, og ble derfor kalt for «Dau mann i boks». Det var vel få som trodde på dette, men det ga jo ikke noen god appetitt akkurat.

Tobakk ble det også lite av. Det var bare herrefolket som hadde nok og kunne røyke sigarer. Da kunne det være mange røykhungrige som fulgte etter for å få ta i sigarstubben «sneipen» når den ble kastet. De som var blitt avhengig av tobakken og hadde respekt for seg seg, plantet nå selv tobakksplanter på en lun og solrik plass hvor det vokste godt. Disse ble særdeles omhyggelig stelt og høstet med andakt av husbonden selv. Godt tørket og preparert kunne den gi en bra stimulans, men en meget ille lukt. Så det var mang en respektabel mann som for husfredens skyld måtte søke tilflukt i en mørk og kald kjeller.

Der satt de på hoggestabben og prøvde å nyte sin hjemmeavlete tobakk, og derfra sendte gode tanker til Tiedeman og Landggaard, og de gode gamle dager da han trygt kunne sitte godstolen i stuen og nyte røyken. Mens han nå måtte sitte i kjelleren og fundere over livets mange uforståelige luner og gjenvordigheter. For selv da kunne det bli kontrovers med kjerringa som klaget over den ille røyklukten som trengte seg opp i leiligheten. Men det, som så mangt, måtte jo gå i en ufredstid.

Verre var det for de små spedbarna som måtte spise mat laget av det grove melet. Ingen salve eller pulver var å få kjøpt. Så det var bare B-såpen som kunne brukes. Men det ryktes at tyskerne laget B-såpen av menneskefett og leire. Derfor kviet mange seg for å vaske seg selv og barna med dem. Så det ble både mageknipe, sår rumpe med sviing og barnegråt som resulterte i mer enn en våkenatt for den som tok risikoen på familieførøkelse under en krig. Problemer var det nok av for alle. Men heldigvis var den selvavlede maten både sunn, næringsrik og god, med bruk av naturgjødsling og kompost. Så helsetilstanden får man si var meget god. Særlig tannrâte gikk tilbake. Og bra var det, for å komme til lege og tannleger nå var et problem. Og sykehusene var for det meste opptatt av tyskerne, så dit kom man nødig.

Bare når det sto om liv, så de fleste ble liggende hjemme. Men det var, som sagt, vanskelig å få tak i lege, så det hendte at tysk militærlege måtte tilkalles. Som oftes var de, heldigvis, meget hjelpsomme, og kom. Men det kunne by på ubehagelige overraskelser. Tyskerne hadde en noe spesiell humoristisk sans til å lage seg litt moro, der hvor norske nazister kunne være et høvelig objekt. De utstyrte dem med tysk legeuniform og sendte dem på sykebesøk i norske hjem. Det fikk en gift kvinne som skulle føde føle, og var nødt til å tilkalle en tysk lege. Da kvinnen gjenkjente «legen», som var en norsk ungdom fra nabobygden som var gått inn i Hirden, fikk hun nærmest sjokk, og jaget han ut av huset.

Det viste seg at «Hird»-ungdommen hadde fått tak i en tysk legeuniform og begitt seg på legebesøk. Så freksheten fra den kanten kjente nesten ingen grenser!

Det å drive med matauk, og klare seg seg, var jo i og for seg nødvendig for å overleve. Men fikk vi tyskerne ut og Norge fritt igjen med det? For når alt kom til alt, var det vel tyskerne som hadde størst hjelp av det? Det var spørsmål som opptok meg mye.

Da jeg fikk et tips om at Arbeidsformidlingen ville skrive meg ut til tyskarbeide, fordi tyskerne gikk så hardt på dem for å skaffe dem mere arbeidsfolk, ble jeg betenkt. For ikke å bli hentet med gevær av en høflig mann, som tyskeren sa, da jeg skulle reise til Lofoten på fiske, valgte jeg å reise. Da kunne jeg selv velge *hvor* jeg ville arbeide. Om tyskernes høflighet hadde jeg min største tvil. Dessuten ville jeg sjekke opp de kart og notater som jeg alt hadde, og helst ta nye. For det gikk ikke fortsatt an å oppfordre folk til å flykte over til Sverige uten at man visste at ruten som ble anbefalt, var helt sikker.

Jeg valgte derfor i første omgang å reise til Setermoen, som var vår gamle ekserserplass og lå dessuten mere laglig til for å finne en sikker rute for flukt over til Sverige. Da tyskerne stadig satte opp nye vaktposter og patruljer langs grensen, måtte de nøye sjekkes først. Dessuten var det nå bare på arbeid man kunne treffe, og få snakket med, den ungdom som ennå var igjen i Norge.

Da tyskerne hadde tatt Ukraina, Russlands kornkammer, var det mange som mente at slaget var tapt. Russerne ville simpelthen sulte ihjel hvis de ikke la ned våpnene. Men en trøst var det at president Roosevelt var oppmerksom på faren og hadde sagt at Josef Stalin måtte få all den hjelp og støtte han ba om. For tok Hitler Russland, tok han også resten av verden. Så det var svært alvorlig hva både verden og det enkelte mennesket sto overfor. Etter Rooseveltts henstilling var det flere særlig fra Finnmark, som flyktet til Russland og kom siden tilbake som partisaner – og påførte tyskerne store tap og fikk hjelp og støtte av kjente noe som kunne få katastrofale følger.

Her i Norge ble det en merkbar økning i tilleggstrasjoner etter hvert som tyskerne røvet fra de store matlagrene i Russland. De flest som tok seg arbeid, valgte å ta tungarbeid, for da fikk de ekstra kort på tilleggstrasjon på brød, smør, kjøtt, erter og flesk, og dessuten den beste fortjenesten. Dette var jo motsatt av hva vi var vant med fra tidligere, og ble selvfølgelig en mektig stimulans til å ta det tunge grovarbeidet for tyskerne. Selv om jeg nå var helt blakk etter den dårlige fortjenesten på Lofotfisket, og trengte penger, måtte jeg helst finne meg et arbeid hvor jeg mest mulig kunne gå fritt omkring for å orientere meg om forholdene. Så fikk det med fortjenesten bli som det ville. Derfor valgte jeg å arbeide i skogen med å skaffe tømmer som tyskerne brukte til å bygge bunkerser av.

Når fortjenesten ble dårlig, trøstet jeg meg med at det også ble lite med skattepenger fra meg i kommunekassen for nazistene å rutte med. Det kunne mange ganger være ei mager trøst, men helt i samsvar med de oppfordringer vi fikk fra London.

Det Hitler lovet ble gjort til skamme

På grunn av russernes effektive kamp, var Hitlers løfte til det tyske folk, om at den Røde hær skulle være slått og Russland okkupert innen tre uker, høyden tre måneder, gjort til skamme. Her var store ansamlinger av tyske soldater på tur nedover til fronten. De marsjerte, sang og viste en uvanlig iver etter å komme avsted. For om enn noe sent å innfri Der Führers løfte, vel uvitende om deres feilaktige åndsretning (dualisme) og hva en krig ved fronten var i praksis.

Det ble også her, bygget store brakkeleire og lagerbrakker til tyskerne. Festningsverk ble sprengt inn i fjell, bunkerser ble støpt og skyttergraver ble gravd overalt. Det var som om man kunne fortvile og gi opp. Men de krefter som hadde vendt Kongen ryggen og arbeider for å avsette både han og regjeringen Nygårdsvold i London, måtte ikke seire ved å få innpass hos det brede lag av folket.

Hitlers stedfortreder, Rudolf Hess, var kommet til England i den hensikt å søke forsoning, i en felles kamp mot Russland. Da han hadde mange personlige venner blant innflytelsesrike personer, kunne det mest utrolige skje, noe som hadde vakt bekymring og mistro blant de allierte.

Det er alltid vanskelig for et folk når fienden får tid til å bite seg fast, slik som tyskerne gjorde. Derfor bestemte vi «jøsinger» oss for å intensivere vårt illegale arbeid med å få flest mulig av ungdommen til å forlate tyskarbeidet og flykte over grensen til Sverige. Dermed håpet vi å gjøre det norske folk oppmerksom på at vår Konge og Regjering, sammen med de mange som var flyktet ut av landet, *ville* og *skulle* komme tilbake. Hva så? Dessuten arbeidet vi ut fra den lille militære teori at den kanonløse festningen er den sterkeste. Dessuten at den største og sterkeste festningen er den svakeste. Så var det bare å håpe, når den tid kom, at tyskerne ville bøye seg for overmakten. Ellers ville det bli et fryktelig blodbad om de skulle skytes ut av sine solide bunkerser og festningsverk. Hitler hadde jo sagt at der hvor den tyske soldat har satt sin fot, viker han ikke et skritt tilbake. Og statsminister Winston Churchill kunne bare love det britiske folk, blod, svette og tårer, så vi var jo klar over at kampen ville bli både lang og hard. Men seieren over Hitler (nazismens barbari) skulle bli vår belønning. Derfor mente jeg at det var meget viktig å få så mange ungdommer som mulig over til Sverige og England, for å gå aktivt inn i militæret.

Fluktrute til Sverige planlegges

Jeg fant ruten opp Salangsdalen til Bones, og videre over grensen til Sverige, sikker. Og mange var det som gikk den veien. Med god hjelp av modige grenseløser på Bones kom de i god behold over til friheten. De som ikke reiste videre til England, gikk inn i de norske polititroppene i Sverige.

I Salangsdalen holdt en entreprenør (bakkebaron) på med å sette opp brakker til tyskerne. Han hadde mange menn i sitt arbeide. Alle skulle jo ha arbeid selv om arbeidslysten hos noen bare var så som så.

Det hadde gått en kristenvekkelse over landet, som av og til kunne gi de meste komiske utslag. Entreprenøren var en dypt religiøs person. En av arbeiderne, som hadde særlig liten lyst til å arbeide, benyttet seg av dette. Han ga inntrykk av å være religiøs og satt derfor det meste av arbeidsdagen inne på entreprenørens kontor og snakket om religion.

Selv om entreprenørene passet på sine arbeidere, var det alltid en tysker som også holdt et øye med at alle arbeidet, og at arbeidsoppgavene ble utført. Så da arbeideren kom ut etter et lengre opphold på kontoret, spurte tyskeren hva han het. Arbeideren svarte, uten å nøle, at han het Satan. Han skjønte at tyskeren var ute etter han, og ville derfor ikke si sitt riktige navn. Tyskeren gikk så rett inn på kontoret til den religiøse entreprenøren og sa opphisset på sitt gebrokkene norsk: Neste gang Satan kommer inn på ditt kontor, så skal du jage han ut og arbeide! Å herregud, skal *den* karen også arbeide her? utbrøt entreprenøren og tvinnert nervøst hendene sine.

Da tømmeret som vi skulle skaffe uteble, ble tyskerne rasende og ville vite hva det kom av. Og hvor var det blitt av arbeidsfolket?

Det var vanskelig å gi en troverdig forklaring på det, da de fleste var flyktet til Sverige. Jeg måtte i all hast forlate arbeidsplassen for å komme meg unna flere inngående spørsmål og vanskelige forklaringer. Det kunne lett sette meg selv og andre i fare.

Det var en av de fine vårdager som man bare kan oppleve her i norden, og som kan, like hektisk og spontant som våren selv, få tankene til å rive seg løs og trenge inn i nye baner. Jeg slet meg frem på sykkel på den vårbløte og oppkjørte veien til Bardufoss, for å oppsøke Nils og konferere med han hva jeg skulle gjøre, og samtidig sjekke opp kart og notater som jeg hadde, og ta nye hvis det var mulig.

På Bardufoss var det nesten ikke til å kjenne seg igjen fra sist jeg var der. Det var også her blitt gravd, sprengt og støpt bomberom og bunkerser i hver en haug.

Det var ikke uvanlig at de som arbeidet på akkord, kunne tjene både tre og fem hundre kroner om dagen. Når det ikke lenger var større ting, som pelskåper og piano og få kjøpt, ble pengene brukt til å betale ut gammel gjeld på gårdsbruk, hus og båt. Store livspoliser ble også tegnet og innbetalt i sin helhet for å trygge både seg selv og familien.

Selv om det fra London ble sagt at sånt ikke ville bli godtatt, måtte jeg stille meg selv de spørsmål: Var jeg en stor tosk som hadde stelt meg slik at jeg ble jaget, og måtte flykte som en fredløs hund uten å kunne være med på de mulighetene. Hva ville jeg få igjen for det når krigen var slutt? Og hva ville de si om oss «jössinger» når Norges historie under krigen engang skulle skrives?

Den tyske okkupasjonen hadde nå vart i over to år. Der hvor den gamle gressbanen lå, og hvor en stor flokk sauer beitet for å holde gresset borte, og som bare ble jaget bort hver gang et lite fly en sjelden gang skulle starte eller lande, der var det nå støpt ferdig en lang og imponerende startbane av betong. Herfra kunne de tyske jagerne og store bombeflyene angripe og senke de allierte konvoiene som fraktet krigsmateriell til Russland for å hjelpe til med å demme opp mot det tyske presset.

Det ble fortalt at den norske handelsflåten gjorde en innsats i kampen mot tyskerne som kunne sidestilles med en hel divisjon ved fronten. Tapene var store, angst og lidelser nesten uutholdelige når vinterstormene raste som verst med snø og kulde over Nordishavet. Tyske fly og ubåter angrep ustanselig – så det ble ikke søvn å få på flere døgn.

Det ble av Kongen og Statsminister Nygaardsvold sagt mange rosende ord om den norske sjømannen for sin heltemodige innsats. Det ble høytidelig lovet av det ikke skulle gå upåaktet hen – når krigen var slutt.

Når jeg sto og så på alt som foregikk, kom uvilkårlig tanken på at noe måtte være galt. For når det var krig og alt av verdi hensynsløst ble knust, senket og mange mennesker drept eller ødelagt for resten av livet, *ble det arbeidet for alle*. Det ble bygd mye mer *nå* enn før krigen.

Hva det kostet var det ikke noe spørsmål om. Men når det var fred og alt skulle ligge bedre til rette for å bygge ut landet, da var det fritt for penger og lite arbeide. Alt stagnerte og ble så dyrt at mange mennesker formelig sultet i hjel midt opp i all overfloden av mat.

Det så ut som om krigen ga det eksisterende system den næringen det trengte – for å fungere. Eller var det systemet som ga krigen den næringen den trengte for å holde ut i måneder og år.

Finland som var gått med i krigen på tysk side – hadde hurtig tilegnet seg de samme ambisjoner. Der ble det snakket åpent om et Stor-Finland, som mot øst skulle rekke helt til Kvitsjøen. Hvor langt mot vest visste ingen. Men hva finnene forventet seg i et selskap med de tyske germanerne, var ikke godt å forstå?

Det var en stadig strøm nordover av tyske fly som var malt som hval, haien og andre rovfisker. Store lastebiler lastet med ammunisjon og kanoner på sleper. Tunge tanks som også var kamuflert med dyrets merke, malt som tigrer og andre rovdyr. Det hele virket som en endeløs karavane med ville dyr på tur til fronten. De kjørte seg ofte fast på de altfor smale og krokete veiene. Da kunne man bare høre brølene av tyskerne hvor de bante og svor. Hellige Jomfru-Maria, Krusefiks-Sakramente og verflokke Norwegen und der Mensch! som ikke hadde bygget bedre veier. Ja til og med ordet menneske ble flittig brukt som skjellsord. Så alle hindringene mot det bunnløse var brutt, og minnet om en kultur og åndsretning som var skremmende.

Store avdelinger med soldater som virket som en grå-grønn masse, ble ledsaget av feltprester, SD og SS-politi, som med giftmerke på luen inispiserte og overvåket soldatene som taktfast masjerte etter og sang, «Deutschland Deutschland über alles, über alles in der Welt...» mens den blankpussa spennet hvor det sto innskrevet «Gott mit uns» (Gud med oss) lyste på bandolærene deres. Det var den samme kultur som igjen var på vinding mot øst.

Blant dem kunne man også se tyskere med «Narvik-merke», et prenta skjold – festet til armen på uniformsjakken. Merket var stort og godt synlig på lang avstand, og avkrevede stor respekt og ga visse fordeler for den som bar det, blant hadde den menige soldat og offiser hilseprik, for det å ha deltatt i kampen om Narvik var av tyskerne sett på som en stor bragd som måtte vises respekt.

Blant de tyske troppene var det også østerrikere, som ved enhver anledning når de kom i kontakt med nordmenn – beklaget seg over at tyskerne satte dem mot sin vilje – i fremste kamplinje der striden var farligst. Dette førte til at mange nordmenn syntes synd på dem, fikk medlidenhet og sympati for alle soldater fra Østerrike. Særlig stor var sympatien blant de kvinner som gjerne ville ha et lite eventyr med en tysk soldat. Mange tyskere som oppdaget de mange fordeler som østerrikerne nøt, ga seg ut som østerrikere for å kunne nyte de samme godene. Man kunne få inntrykk av at alle tyske soldater var fra Østerrike. Men for oss i motstandsbevegelsen var det bare å arbeide for, og håpe på, at vi nordmenn ikke kom i den samme vanskelige situasjon som østerrikerne.

På Østfronten raste krigen videre med uforminsket styrke og brutalitet. Den russiske arbeideren som under tsartiden ikke hadde eiet noe – var etter revolusjonen plutselig blitt medeier i sitt store fedreland og derfor gjorde alt for å verge mot det tysk overfall. Stalin hadde sagt til sin datter Svetlana, da hun prøvde å samle seg materielle ting: « Det som du har er ikke bare ditt, for *allet* tilhører

folket». Det var kloke ord som gikk rett til hjertet på det tyske folk og ga dem tro på fremtiden. Dessuten hadde Stalin bestemt at i hvert hus skulle det være forråd av mat, korn, mel og andre matvarer, for minst ett års forbruk for det antall personer som bodde der fast. Det medførte at de kjempet innbitt og heltetmodig for å beholde sitt hjem og sitt matforråd som de var så avhengig av for å overleve.

Tilbake fra Øst-fronten kom tyskerne med mange fanger (russefanger), jugoslavere og serbere som de hadde tatt. Fangene ble stuert sammen i brakkeleire (fangeleire) som var omgitt med piggrådgerder, hvor de ble strengt bevoktet – fikk lite mat og klær og ble behandlet verre enn dyr. En slik behandling av mennesker virket meget sterkt på det norske folket. Mange fikk avsky for tyskerne.

Da fangene virket både intelligente, veldisiplinerte og vennlige vant de stor sympati og medlidenhet hos nordmennene. Det var mange som hjalp dem med mat og klær, selv om det var strengt forbudt og forbundet med stor risiko for å bli arrestert av tyskerne.

For å motvirke nordmennenes sympati for fangene, plukket tyskerne ut russefanger som hadde hatt koppen og var vansiret i ansiktet av dette, og de som var mindre pen – med særlige mongolske trekk. De kledde dem så i altfor store og dårlige klær for at de skulle virke mest mulig frastøtende. Det veluniformerte (germanske) Gestapo marsjerte så rundt med dem i byer og tettbebygde strøk for å vise dem frem, for dermed å skremme nordmennene med disse fryktelige kommunisthorder fra øst, som tyskerne sa de kjempet for å beskytte normennene mot. Disse horderne ville overfalle og ta Norge hvis ikke flere nordmenn meldte seg frivillig for å hjelpe Tyskland med å tilintetgjøre dem.

Det at de russiske kommunistene skulle komme og ta oss var en gammel trusselhistorie fortalt av de russiske «skjærslipere», en myte som de fleste ikke lenger trodde noe på. Russland var blitt en av våre viktigste allierte i kampen for å jage tyskerne ut av landet. Det var en myte som tyskerne og de norske nazistene nå med alle midler prøvde å vekke til nytt liv, ved å fortelle hvor viktig det var for russerne å ta Norge og dermed skaffe seg isfrie havner som de trengte til sin flåte. Dette mente tyskerne at hver forstandig nordmann måtte forstå. Og det var bare med tysk hjelp at det kunne forhindres.

Den tyske nazi-propaganda «forgiftet» også mange nordmenn, og gjorde motstandsarbeidet farlig og vanskelig, da man alltid måtte være på vakt (forsiktig).

Hitlers rikspropagandaleder Joseph Goebbels skal en gang ha sagt: «Propaganda skal ikke være sann. Den skal serveres til folket på en slik måte at den *blir* sann».

Dessverre var det nordmenn som trodde på den tyske løgnpropagandaen og meldte seg til Gestapos tjeneste, og ble like hensynsløse og brutale (gestapister) som tyskerne var. Og det var ikke bare de fattige og minst ansette, som måtte sitte nederst i kirken, som sviktet – og meldte seg inn i NS. Det var snarere motsatt. Det var de som satt øverst i kirken og nærmest koret, som gjorde det.

Det som undret og imponerte oss meget, var at hver gang en tysk avdeling stanset for og hvile ut i en brakke noen dager, satte de igang med å rydde, planere, så plen og plante blomster som om de skulle bo der resten av livet! Til slutt var det så pent av vi kunne skamme oss som ikke giddet å pynte slik rundt husene våre! Så *der* hadde vi mye å lære av tyskerne.

Det var også flere norske gutter som nå hadde meldt seg inn i Nasjonal-samling og til Hirden som frontkjempere. De var sammen med tyskerne på marsj til fronten for å knuse bolsjevismen og være med i det Stor-Germanske fellesskap for å skape et Stor-Europa, som var deres parole og fremste mål. Alt skulle være *Stort* – det som var lite og uanselig skulle bort.

Det så ut som om tyskerne led av den såkalte «elefantsyken», en farlig sykdom som man bare kunne håpe at vi nordmenn ikke ble smittet av.

De nye Hird-uniformene deres med Solkorset på armen virket fremmed og motbydelig på oss jøssinger. Men de var ellers stramme gutter som både kunne

marsjere og synge sine kampsanger, «Dø for din Fører og dra så til Vallhall...». Og like kjapp til å slå støvelhelene sammen så det smalt, rekke frem hånden og hilse «Heil og Sæl». Det var som en flokk uansvarlige eventyrere på «korstog» mot bolsjevismen, et «korstog» som skulle gi dem både bondegårder, makt og berømmelse som betaling for deres innsats. Det at de var med og svek sitt eget land – syntes ikke å vedkomme dem. Dertil var de altfor opptatt med å gjenskappe de «gamle» vikingers bedrifter – som dro i Østerveg for å drepe og plyndre.

Siden jeg sist forlot Bardufoss og Nils for å reise på Lofotfiske, hadde det vært sparsomt med nyheter fra London. Det var bare like etter at krigen startet at man kunne lese ganske mye mellom linjene i de avisene som valgte å fortsette å komme ut etter 9. april. Etter hvert ble de fleste aviser mer og mer kontrollert av nazister og derfor belastet med ensidig tysk nazi-propaganda, forordninger, forbud, trusler og arrestasjon og strenge straffer for dem som motarbeidet den tyske Wermakt.

Men det var også oppfordring til samarbeide og lovnad om rik belønning til dem som vervet medlemmer til Nasjonal-Samling. De var behjelpelig med å skrive søknad, slik at flest mulig meldte seg til Hirden, og til Øst-fronten. Dette medvirket sterkt til at så mange vendte Kongen og Regjeringen-Nygaardsvold ryggen. Derfor var det nok mange som nå savnet «Samfunnsliv» som var en avis med en vid livs- og samfunnsorientering og høy åndskvalitet, og fremfor alt nye tanker som nok var vanskelig for politikerne å godta. B. D. Brochmann innstilte utgivelsen av avisen etter 9. april 1940, for at ikke den og han selv skulle bli belastet med å publisere nazist- og tysk propaganda.

Da Brochmann før krigen hadde vært så dristig og sendte selveste Hitler et åpent brev og advart han mot å begynne en ny krig. Det så ut til at den tyske Rikskansler ikke var mottagelig for advarslene. Brochmann levde visstnok stille på en fjellgård, fjellgård, mens han ventet på at krigen skulle slutte, og avisen «Samfunnsliv» uhindret kunne komme ut, og håpe at Brochmann igjen vil fortsette å ruste menneskene til høyere åndsvesen. Slik at de ikke fortsetter å drepe hverandre, brenne og ødelegge store verdier. For det går ikke an å bare fortsette med å ruste opp festninger og skip med store kanoner, og tro at det blir fred av slik.

Tyskerne bygget veier og kjørte store mengder krigsmateriell opp mot den svenske grensen – bygget kanonstillinger og brakker, så vi fryktet at de også skulle overfalle Sverige – og dermed stoppe den sikkerhetsventilen vi motstandsfolk hadde ved å kunne flykte dit. Derfor måtte vi prøve å skaffe oss en høvelig motorbåt, og etablere en mulighet for å flykte ut mot havet – til de allierte krigsskipene som jeg visste ofte kom inntil norskekysten på sine turer med å eskortere de allierte handelsskipene som gikk i konvoi med krigsmateriell til Russland.

Jeg hadde av en slektning i Harstad fått vite at i Beisfjord, et stykke sør for Narvik, var det en mann som hadde en slik båt – til salgs – som kunne passe til det. Det var et farligt foretagende, så det måtte hete at båten skulle brukes til fiske. Om jeg skulle komme ut for kontroll av tyskerne, var det en fordel å ha en troverdig alibi i orden, om det skulle gå bra.

Jeg hadde forresten lenge tenkt å ta meg en tur til Narvik for å se hva tyskerne foretok seg der. Vi hadde jo hørt litt av hvert, derfor ville jeg ved selvsyn prøve å få et overblikk i det som foregikk i byen. Det var liksom der det mest hendte.

For at ingen skulle følge med hvor jeg reiste, og stille nærgående spørsmål syklet jeg om natten – og kom frem til Øyjord tidlig om morgenen for å bli med fergen over til Narvik. Det var tidlig og få passasjerer med. Men da vi skulle gå land – var det passkontroll – tyskere med flere schæferhunder og norske hirdmenn – var i ferd med å jage russe- og serberfanger ombord i en jernlekter (båt) som lå ved kaien, for å frakte dem over Ofotfjorden for å arbeide vei opp til Bjørnfjell og videre til svenskegrensen.

Tyskerne hadde fylt pukk mellom tresvillene på jernbanelinjen – til grensen, for også å kunne bruke den som vei – til å kjøre krigsmateriell på, med biler opp til svenskegrensen. Men det eksperimentet gikk ikke, biler og bildekk ble ødelagt ved å kjøre på det ujevne underlaget. Derfor skulle fangene over for å arbeide vei.

Det var et fryktelig bråk. På kaien sto en svartkledd «bøddel» med en sort maske trukket over hodet – og med en lang pisk i hånden – sparket og slo de skremte og utarmede fangene, så de måtte hoppe ca. fire meter ned i jernlekteren. Mange slo seg stygt i fallet. Det var uhyggelig, sånn hadde jeg ikke sett før. Det lignet ikke tyskerne å gjemme seg bak en maske når de utfoldet sin brutalitet.

En nordmann som sto og fulgte nøye med på det som foregikk – fortalte at «bøddelen» var en «forræder» blant fangene, en etterkommer fra tsartidens overklasse – som vel hadde et eller annet som han ville benytte anledningen til å hevne seg for på de russiske kommunister – etter revolusjonen, som om tyskerne ikke selv var brutale nok. Så det er de farligste «quislinger» som skjuler seg bak en maske, og ikke viser hvem de er, for *de* kan man ikke passe seg for, sa mannen, med en bitter klang i stemmen.

Den tanke streifet meg - da jeg skjønte hva som foregikk, var det mulig at det også var «quislinger» blant de russiske fanger som slo seg i lag med tyskerne for så brutalt å hevne seg på sine landsmenn, som av tyskerne var transportert til Norge, for dem et fremmed land, og underlagt tyskernes brutale behandling.

Mange syntes ikke å få det til å stemme med de forestillinger som de tidligere var blitt fortalt – av de russiske «skjærsliperne». Da tyskerne truet med å slippe hundene løs på oss, hvis vi ikke forsvant hurtig var, det ikke annet å gjøre enn å fortsette opp til byens torg. Jeg var jo også ute i annet oppdrag, å se mest mulig, og kunne derfor ikke ta den risiko å bli skambitt av de tyske hundene – før jeg rakk å komme skikkelig til byen.

Veien fra fergekaien i Vassvik, og opp til torget var bratt, så jeg gikk og leide sykkelen ved siden av så jeg bedre kunne se og legge merke til det som foregikk av arbeide.

I byen var det stort sett som ellers utover landet – med et yrende arbeidsliv. Det ble gravd i jord, sprengt i fjell – lange og store hull – for tyskerne ville lengst mulig inn i fjellet for å gjemme seg i sikkerhet. For det er et gammelt ordtak som sier, Den som ondt gjør, den ondt frykter, og tyskerne hadde visst all grunn til å frykte – slik som de fór fram.

Midt på torget holdt noen tyske soldater, ledet av en offiser, på med å bygge seg en bunkers. På Jernbanens lager hadde tyskerne, uten tillatelse, tatt av Jernbanens materiell til byggverket. Slik selvtækt var uvant for oss nordmenn, og Jernbanens ingeniører som var ansvarlig for materiellet, sto ildrød i ansiktet av sinne og på tysk skjelte og kalte tyskerne for en røvernasjon som uten vanlig folkeskikk tok seg til rette av alt – som om det var deres eget. Den tyske offiseren sto oppe på bunkersen, med begge hendene på ryggen og hørte oppmerksomt på det ingeniøren sa, til han var ferdig med sin skjennepreken. Da svarte den tyske offiseren på norsk med trønder-dialekt: Hvis du visste hvor liten du er nå, lot du det som du sa nå være usagt, men siden du ikke vet det vil jeg tilråde deg til å holde kjeft, hvis du fortsatt vil være en fri mann.

Stein og støypesand transporterte tyskerne for det meste med hester. Men tyskerne, som bare var vant til å kjøre med hester på flatland, kunne ikke forstå eller beregne hvor mye tyngre lasset ble for hestene å dra opp de bratte bakke-ene. Når hestene ikke lenger klarte å dra lasset opp bakken, sparket og slo tyskerne hestene med lange pisker. Hestene ble nervøse, rykket og slet på det altfor tunge lasset, til de ble ødelagt (bogsprengt, som bonden sier) og hestene led mye under en slik uvettig behandling.

På turen videre ned til havna, gikk vi ned den bratte Sjøbakken. Der sto en tysker og slo med en pisk på hesten som ikke klarte å dra lasset opp bakken. Bonden, som var i mitt følge, løp til tyskeren – rev pisken fra han – brakk den i to og kastet den, mens han sa: "Her i Norge behandler vi dyra pent, og det skal

dere også bli lært til å gjøre». Tyskeren ble så overrasket at han ble bare stående å måpe på den norske bonden som våget å gjøre sånt med en tysk soldat. Men han var heldigvis ikke verre enn at han forsto at feilen var hos ham selv, når hesten ikke dro lasset, og derfor lot han nåde gå for rett. Så vi gikk bare videre som om ingenting var hendt.

Nede ved havna var det, som ellers, stor virksomhet. Det virket som om det var alt for trangt om plassen – mellom kaiene og det store Havnens Hus hvor det ble fortalt, at Gestapo holdt til med sine kontorer, og allerede var fryktet av de fleste nordmenn.

Mange mennesker kom og reiste med fergen som gikk uavbrutt, frem og tilbake over havna til Ankenes.

På en av kaiene hadde tyskerne russefanger som arbeidet med å losse fra båter, fisk og kveite – som tyskerne kjøpte fra norske fiskere. Noe må ha hendt, som ikke jeg så, for en av russefangene sprang på tyskvakten – tok geværet fra han – brakk det i to og kastet det på sjøen. Så tok han tyskeren og kastet samme veien – utfor kaia – i sjøen. Det ble et voldsomt oppstyr blant tyskerne for å redde den tyskeren som plasket i sjøen og ropte om hjelp. Russefangen, som kastet tyskeren på sjøen, ble sparket og slått, og nærmest kastet opp i en lastebilkasse og kjørt ombord på fergen som gikk over til Ankenes. Det ble fortalt at Gestapo hadde en spesiell arrest for russefanger i en brakke og at det var disse fangers store skrekk å bli tatt med dit. Det var vel ingen som slapp levende fra Gestapo som brutalt avlivet alle som øvet motstand og vold mot tyske soldater, og de russiske kommisærer blant fangene, som tyskerne mente var farlige, og et hinder for dem i å kunne utnytte fangenes arbeidskraft effektivt.

Under alt oppstusset så en av russefangene sitt snitt til å organisere (stjele) en kveite, fra tyskerne, som han gjemte under den side frakken og håpet selvfølgelig på å slukke hungeren med et godt måltid til kvelds.

Så mye oppstyr rett utenfor vinduene til Gestapo, kunne ende med at området ble avsperrert, så jeg hoppet på sykkelen og syklet raskt videre mot Fagernes. Der var det en bratt stigning på veien, så jeg måtte av sykkelen – og gå. Jeg var jo fortsatt interessert i å se mere av det som foregikk her når jeg først var på tur.

På Fagernes hadde tyskerne en tømmer sag, hvor noen russefanger med tyskere som vakter holdt på med å måke sagflis med spade opp på en lastebil. Det var mye bråk, tyskvakten syntes visst at arbeidet gikk for langsomt – og slo en av fangene med geværet over ryggen, og skrek: "Arbeid hurtigere du bolsjevik-kommisær"! Slaget var hardt – fangen segnet ned på kne – med store smerter, men reiste seg opp – løftet raskt spaden og slo med stor kraft tyskeren i hodet – og kløyvde det ned til nesen, så hjernemassen sprutet om spaden.

Tyskerne som løp til – stakk bajonetten i russefangen – som snart var en død mann. Men det var en påminnelse til de andre tyskerne, at det fantes en grense for hva som ble tålt av deres råskap – om de ville beholde sitt hode helt. Noe som kunne komme hans fangekamerater til gode. Det var en uhyggelig opplevelse – å være vitne til, så de nordmenn som var i nærheten forsvant hurtig hver til sitt.

I utkanten av byen hvor nå myndighetene hadde delt opp jorden i små parceller og delt dem ut til folket i byen – hvor de arbeidet omhyggelig med å spå, plante og høste for å være selvforsynt med poteter og grønnsaker til vinteren. Ingen følte seg lenger for fin til å grave i jorden, men mange var så ivrig opptatt med matauk og selvberging at de lite enset hva som foregikk omkring dem.

Jeg syklet videre inn mot Beisfjord som var målet, men dessverre, båten jeg skulle kjøpe var i sånn dårlig forfatning og helt ubrukelig til formålet. Så det ble ikke noe båtkjøp. Den lange turen var således mislykket. Det var bare å sykle den lange veien tilbake.

Det var alt blitt sent på dag, så det var lite sivile folk ute. Bare en noe eldre mann, på sykkel – som skulle samme vegen, slo følge med meg. Han fortalte at de fleste norske var engstelig for å ferdes ute alene så sent. Særlig etter at den

tyske marinen hadde opprettet et rekreasjonshjem, hvor det tyske ubåtmannskapet kom for å hvile ut – etter sine lange tokt mot de allierte konvoiene i Nordishavet. Trolig som en følge av de innestengte og krevende forholdene ombord i en ubåt, var de mere vill enn tam når de kom på land, og da kunne de finne på å gjøre det mest utrolige – ting som tyskerne vanligvis ikke gjorde, eller torde gjøre, av frykt for straff. Selv de tyskere som sto på vakt var redd dem, og tok et ekstra fast grep om geværet – når en flokk av dem nærmet seg.

Foran oss gikk et middelaldrende ektepar sammen med sin voksne datter. De kom fra et familieselskap, så mannen var i godt humør og litt ustø i gangen, han ble derfor leid av sin kone. Lenger fremme i veien kom noen tyskere fra de fryktede ubåtmannskapene mot oss. Da ekteparet møtte de skrålende ubåtmannskapet – rakte mannen opp hånden og hilste dem med «Heil og Sæl». Men i stedet for å hilse – slo de mannen ned – stilte seg i ring rundt han – og pisset på den bevisstløse mannen, før de gikk videre – med skrål og stor latter. Med store anstrengelser kom den pissvåte mannen seg opp på beina – og kunne fortsette på hjemveien.

Så du hva de jævla tysksvina gjorde med mannen?, utbrøt jeg, henvendt til mannen jeg var i følge med. Jo! jeg så det, svarte han likegyldig, men den mannen er en riktig farlig stor-nazist, så det er bare lønn som fortjent – slik at de i nazipolitiet kan få sine betenkeligheter – som en dag, kanskje kan komme oss i motstandsbevegelsen til gode, sa han som kjente den pissvåte mannen.

En slik svinaktig simpel oppførsel var jo ikke vanlig blant tyskerne. Det var trolig bare det tyske ubåtmannskapet som i egenskap av sine spesielle vanskelige forhold og sin store innsats i krigen – som kunne tillate seg å gjøre slikt, uten å bli avstraffet for det.

Da vi kom til torget – skiltes vi, mannen gikk trolig til hjemmet sitt. Jeg var dødstrett og for sliten til å begynne på den lange veien hjem til Lavangen, så jeg gikk til byens hotell i håp om og få et rom. Men det var ikke en eneste ledig seng å oppdrive noe sted, tyskerne hadde gjort beslag på dem. Men hotellets betjening var meget vennlig. De tilbød meg å sitte i en stol i salongen over natten, om jeg tok til takke med det. Men vi måtte være ute fra salongen før tyskerne sto opp for å unngå bråk. Til slutt var vi flere kvinner og menn som satt i stoler – lå på gulvet og sov.

Jeg var jo meget sliten og trett etter en lang og strevsom dag – men sove kunne jeg ikke, for i stolen ved siden av meg satt en mann som snakket i ett, og hadde så mye interessant å fortelle, og som interesserte meg i høyeste grad – nå når jeg var ute for å høre hva tyskerne foretok seg. Mannen fortalte bl.a. at han og en venn av seg hadde vært og fisket i noen vann i Bjørnfjell-området, han var toller og hadde derfor grensepass og tillatelse av tyskerne til å ferdes i grenseområdet.

Ørreten beit bra, så de hadde fått ganske mye fisk i et lite vann som lå i nærheten av en fangeleir, hvor tyskerne hadde plassert en del fanger som de hadde til å arbeide på veien inn mot svenskegrensen. Da fisken holdt opp med å bite omkring midnatt, tok de til med å steke fisk. Mens de satt og spiste, hørte de et fryktelig bråk – med skyting – skrik og jammer. De trodde først at det var noen av fangene som hadde forsøkt å rømme, sånt hendte jo, og da ble de skutt av tyskerne.

Etter en tid ble det stille, så de trodde det var slutt på massakrene for denne gangen. Men etter en stund kom tyskerne med flere fanger – og det samme gjentok seg, med skyting, slag, rop og skrik! Det var så fryktelig at de mistet helt matlysten, og fant det tryggest å komme seg vekk, for selv om han hadde tillatelse til å ferdes i området, var det ikke godt å vite hva tyskerne kunne finne på å gjøre dersom de oppdaget at de hadde vært vitne til den grusomme massakren av fangene. Det viste seg at det var brutt ut difteri i fangeleiren, og tyskerne gjorde det samme med fangene som det blir gjort når ett av dyrene på en gård er blitt smittet av munn og klovsyke. Hele besetningen på gården blir slaktet og gravd ned, sa den stilfarne fjellvandrer.

Tidlig sto jeg opp neste morgen, ville ikke at de skulle få noe bråk med tyskerne – for min skyld, for en gang ville vi få slutt på «herrefolkets» privilegium.

Etter hvert våknet byen til en ny dag. Folk gikk til sitt arbeide. Kyr rautet, griser gryntet og høner kaklet i nesten hver eneste bakgård. Det var nå i så høye seende, presis i byene som på landet – det luktet fra fjøs. De som ikke var så heldige og kunne ha sin villa-gris – og stekte i fleskefett – brukte tran eller nisse-spekk til å steke i. Det luktet ondt – men smakte så velsignet godt nå når trangten til fett var så stor.

Det å ha dyr og arbeide med matauk også i byene var en god mental-hygiene både for voksne og barn, – som alle hjalp til – og fikk som belønning – kanin-stek, egg eller en fleskebit når det knep som verst. Noen plage med hærverk og annen form for kriminalitet forekom nesten ikke. For det å plante, så og høste skapte en god mentalhygiene, som ga både gamle og unge større kjærlighet til sitt fedreland, når de oppdaget hva alt det ga til flittige hender og sultne munn-ner.

Den intense og omfattende form for matauk var nødvendig – i krigstid – for å overleve. Særlig hadde villa-grisen med sitt store tilskudd av fett sikkert reddet liv og helse for mange – i den ellers så fettfattige kosten. Men i et okkupert land – med hat og kamp mot tyskerne, kunne en gris også bli brukt til andre ting, for å uttrykke vår misnøye. Tyskerne hadde sprengt og brent Jernbanens snekkerverksted i Narvik, men Jernbanen hadde løst det problemet ved å leie et privat snekkerverksted som lå øverst i Kongens gate. I det ene hjørnet av verkstedet hadde arbeiderne i fellesskap laget til en grise-binge. Det var jo ulovlig men de ville også ha seg en «villa-gris» – som de føret med alt tilgjengelig avfall slik at de kunne få seg litt ekstra flekk til jul – slik som så mange andre gjorde i en slik krisetid for å bøte på den skrikende fett-mangelen.

Narvik fikk besøk av flere høystående tyske offiserer. I den anledning ble det en stor mottakelse, med musikk på Jernbanestasjonen. Tyskere og norske hirdmenn var møtt frem og marsjerte taktfast gjennom byen (Kongens gate) med musikk og sang for å markere sin makt og råderett over by og folk. Det irriterte mange. For å illustrere den vrede og forakt over det som foregikk, tok jernbanearbeiderne på snekkerverkstedet, i fellesskap, og malte det tyske hakekorset på den ene siden på villa-grisen og hirdens solkors på den andre siden og slapp seg grisen ut i gaten – foran tyskerne og de norske hirdmenn som kom i taktfas- hanemarsj – med musikk og sang.

Grisen ble skremt av det uvante følget som kom, og løp alt den var god for. Det ble et stort oppstyr og vill uorden i rekkene, da de oppdaget den malte grisen som vettskremt løp slalåm foran dem, ned Kongens gate. Det ble en vill flukt – grisen gryntende foran – tyskerne og hirdmenn brølende etter, vekselvis – alt etter hvilken *side* grisen viste dem.

Grisen måtte jo for enhver pris fanges. Til slutt løp den inn i en bakgård for å gjemme seg blant noen tomkasser – hvor tyskerne fikk tatt grisen og avlivet den på stedet.

Men tyskerne var ikke fornøyd med å ha drept *grisen*. De ville også ha tak i *den* eller *de* som hadde vanhelliget og vist sånn stor forakt mot deres hellige symbol – ved å ha malt symbolene på et svin (gris). Hele området ble straks avsperrert og tyskerne fulgte sporene som førte direkte til Jernbanens snekkerverksted. For at ikke alle arbeiderne der skulle bli arrestert av tyskerne, tok de ene, Aanes, *frivillig all skyld* på seg. Han ble arrestert. Fikk en meget hardhendt behandling og sendt til Tyskland. Så det ble ikke juleflesk på han.

Skuffet over at planen om en flyktningrute mot vest ikke lyktes – bega jeg meg på hjemveien. Det hadde vært en begivenhetsrik dag, slik det stort sett for-tonet seg i Norge under tysk okkupasjon. Jeg ble stadig mer overbevist om at ingenting måtte være uprøvd i kampen for å befri Norge, og de mange tusen fanger som led under det tyske barbariet. Etter en kort tid hjemme – reiste jeg tilbake til Bardufoss for å se hva som foregikk der.

Da jeg syntes å ha hørt og sett nok av det som foregikk, skjønte jeg at det ikke var stunder til bare å filosofere over fremtiden og hva som var galt, og hva som var riktig nå. Men en gledelig ting hadde jeg merket – vårt motstandsarbeid hadde båret frukter – folk gjorde motstand på ulike måter – og beundret stort sett det russiske folket for deres heroiske motstand mot de tyske overfallsmennene og Josef Stalin som tidligere var betraktet som en uberegnelig farlig mørkemann. Han ble nå av nordmenn flest, motstandsfolk og «jøssinger» kalt for «onkel Joe» og nærmest forgudet fordi han hadde vært så forutseende og ryddet av veien nazister, quslinger og forrædere.

Nå var det blitt mulig for han å bli i landet sitt og lede kampen mot det bestialske tyske overfallet. Det skulle nå ikke sies mye ufordelaktig om føreren ble «stemplett» som stripet – eller i verste fall som quislinger og forrædere. Men tyskerne, nazister, og frontkjemperne så på Stalin som det største hinder for dem i å vinne over Russland for dermed å få hånd om de ressursene som den tyske hær trengte for å ta England. Dermed ble de tvunget til å utlevere de som hadde flyktet dit. De mange som var kommet seg dit, var neppe klar over at det var «onkel Joe» de kunne takke for at de unnslopp galgen, og eneste mulighet var å velge mellom å bli hengt i en tynn eller tykk snor.

Da trangen etter ferske nyheter fra London var stor, bestemte jeg meg for å oppsøke Nils, som egentlig var min hensikt med å reise hit. Selv om jeg etter episoden i Svolvær hadde fått en stygg mistanke om at jeg måtte være forsiktig. Og det at jeg ikke visste *hvem* han var ergret meg litt og gjorde meg usikker, selv om jeg skjønte at det var nødvendig, måtte jeg ta den risken å gå til den gamle smia. Stor ble min forbauselse da jeg så at smia var borte. Også der hadde tyskerne begynt å grave – noen norske arbeidere holdt på med å bygge et eller annet til dem.

Litt ubetenkt må jeg vel si at jeg var, da jeg gikk bort og spurte en av arbeiderne, om han visste hvor han som holdt til i smia, var å finne? Noe forundret og med et granskende blikk så mannen på meg og hvisket. Jeg skal hilse fra Nils å si at tyskerne arbeider med planer om å tvangsmobilisere de som tjenestegjorde i den norske marine under krigen og plasserte dem ombord på tyske skip. Han er visstnok flyktet til Sverige. Så hvis du har hatt noen forbindelse med han her i smia, tror jeg at det er best du hurtigst mulig flykter samme veien. Tyskerne leter etter dere, sa han, og arbeidet videre som om han var redd for at de andre skulle se at han snakket med meg.

Jeg fikk det unektelig travelt med å komme meg avgårde. Den hilsenen jeg fikk, var ikke til å misforstå. Jeg syntes det var som pokker, hvor dette lignet en sneball som hadde rullet på seg fra det lille, ubetydelige til den ble til et stort og farlig skred, som ikke lot seg stanse, men som man bare måtte flykte unna om man ville berge livet. Men jeg var glad for å ha fått visshet for at Nils likevel var en god jøssing. Men hva skulle jeg gjøre? Ta meg arbeid her, som om intet var hendt, torde jeg ikke.

Jeg syntes nå å ha en viss følelse av at det begynte å brenne under føttene mine for alvor. Og at nettet snørte seg sammen omkring meg, hvor jeg kom. Så jeg reiste direkte hjem for å ordne en del ting, og gjøre alt klart. Om kvelden et par dager senere, var jeg på tur til Sverige, som jo under krigen alltid hadde vært en sikkerhets-ventil for de som drev illegalt arbeid i Norge. I følget var min bror Anton og fetter Johannes, samt Karl, Torstein og Hans. Da vi ikke hadde det påbutte grense-bevis, som tyskerne forlangte for å komme til Bones, som lå i den avspærrete sonen langs grensen, skulle vi ta den ruten som jeg tidligere hadde sjekket opp som sikker. For å omgå den tyske vaktposten som sto på broen ved Lund i Salangsdalen, måtte vi følge en igjenvokst kjørevei og benytte den gamle broen, som lå lenger opp i dalen, for å komme over elven og videre opp dalen til Bones. Der måtte vi få en kjent-mann til å løse oss over grensen.

På Bones kom vi i lag med fire stykker til som også var på flukt fra tyskerne, og skulle derfor samme veien som vi. De fire var Hermod, Torleif og Arnold, som hadde sin forlovede, Gudrun, med. Så vi var et ganske stort følge som kom til Bones, hvor vi ble godt mottatt av Tomas og fru, som begge var noen ualmennelige hjelpsomme og gode mennesker. Vi ble alle buden inn og traktert kaffe og mat. En av sønnene tilbød seg å lose oss over grensen, selv om han nettopp var kommet tilbake, og var sliten etter og ha loset et følge over til Sverige.

Da vi hadde spist oss riktig god og mett, gikk jeg en tur ut på tunet for å se meg om. Man blir uvilkårlig litt rastløs når man er i et forbudt område på ulovlig vei. Men alt var stilt og rolig. Bare en eldre mann kom syklende inn på tunet og spurte om vi var på vei til Sverige. Han hadde noen brev som han ville sende med oss, til en sønn og ei datter som hadde flyktet tidligere. «Nei, vi skal hugge ved, her i skogen, til tyskerne», sa jeg og spurte om han hadde hus til oss? «Nei», svarte mannen tvert, «jeg har ikke hus til alle disse jævla tysk-arbeiderne» og hev seg på sykkelen og syklet tilbake i samme farta.

Vel hørtes mannen pålitelig ut, men jeg likte ikke at han skulle vite at vi, så mange, var på flukt ut av landet. En kunne jo aldri vite *hvor* forsiktig man burde være, nå når vi ikke lenger var herre i eget hus.

Jeg gikk så for å sette syklene våre inn i et uthus på gården, hvor det alt fra før sto mange sykler etter folk som var flyktet over grensen. Så det var tydelig å se at mange har måttet benytte denne sikkerhetsventilen for å komme seg i sikkerhet, så de ikke skulle komme i Gestapos klør.

Det var allerede blitt sent på kvelden da vi samlet gikk oppover mot fjellet. Men nettene var blitt lyse, og dertil var det en riktig lummer og deilig sommer natt i midten av juni. Det hadde vært en hard vinter med mye snø i fjellene, så han som loset oss var engstelig for at dette varme været skulle lage til flom i elvene og gjøre det vanskelig for oss å komme over.

Jeg kan ikke si annet enn at det var vemodig og tungt å forlate et sånt skjært fedreland. Først nå forsto jeg fullt ut hva de mange som har gått før oss har følt og at jeg hadde medvirket til dette. Men tross alt så følte vi oss lettet over ikke å ha truffet på noen av de tyske grense-patruljene.

Det var ikke bare jeg som hadde tårer i øynene der vi sto på høyden og så tilbake på landet vårt. Det var så fint, der de snedekte fjellene omkranset den grønne dalen hvor elven snodde seg som det fineste silkeband på sin vandring mot havet. Da snudde Karl, og med tårer i øynene sa han: «Jeg klarer ikke å forlate Norge og min gamle mor, så jeg snur».

Så gikk han uten å se seg tilbake, og vi gikk tause og vemodige videre mot grensen hvor vi stanset – snudde oss og gikk baklengs over grensen, som var en flyktnings tegn på at vi snart skulle komme tilbake. Ikke for det at vi var overtroisk. Men vi ville ikke bryte en skikk, og gjøre noe som kanskje kunne hindre oss i å komme hjem igjen.

Ingen av oss visste før nå hvor mange fine og usannsynlige bånd vi så sterke er knyttet til vårt fedreland med, før vi er nødt til å forlate det. Jeg syntes å ha gjort så altfor lite for et sånt storslagent og skjønt land, hvor en alltid hadde følt seg trygg, inntil tyskerne kom og overfalt det å prøvde å trampe oss ned med sin jernhæl.

Men jeg håpet å kunne komme videre – fra Sverige – over til England for der å gå inn i den norske marinen igjen, og på nytt kunne gjøre en innsats for å få jaget de tyske «rakkerne» ut av Norge. Motet og forventningene var på topp. Den norske hæren og flåten, *trengte* og *måtte* få den nødvendige rekrutteringen som det var mulig å få av landet for å kunne bli sterk nok til å hindre at Norge for all fremtid skulle bli liggende under det stor-tyske skrekkveldet. Noe som uhyggelig grad minnet oss om at den tiden kunne komme tilbake da Norge og det norske arbeidende folk led under fremmed åk.

Dagen hadde vært varm, så elva var kommet i flom. Da vi skulle over, falt Gudrun, den eneste kvinnen som var med, ned i elva, og det var såvidt vi klarte å redde henne før hun ble tatt med strømmen inn under isen, og blitt nok en flyktningeulykke i fjellene. Men hun hadde vært omtenkst og tatt med seg tørre klær, så det gikk bra – selv om det var nære på. Men da vi kom ned til Torneträsk, viste det seg, til vår forferdelse, at den store elva som vi måtte over, var kommet i flom, med en voldsom vann- og isgang – som gjorde det helt umulig å komme over.

Våren i fjellet var kommet så hurtig og hektisk at det var håpløst for oss å komme videre – uten å risikere en virkelig tragedie. Men hva skulle vi gjøre?

Etter at vi hadde sett på forholdene, vurdert og diskutert frem og tilbake om det var noen muligheter for oss å komme videre, foreslo grenseløse at det ikke var annet for oss å gjøre under slike forhold, enn stille og rolig vende tilbake og vente til vårfloppen var over.

Jeg likte ikke at vi skulle vende tilbake. Det kunne jo gå bra, men så mange som vi var i følge – ville det utvilsomt være muligheter for «lekkasje» og at vi kunne bli angitt. Men mot den mektige naturen hvor voldsomme krefter var sluppet løs, måtte vi nok bøye oss hvis vi ville unngå en større tragedie i fjellet.

Man følte seg jo som en flokk «landsstrykere» som selve naturen hadde stoppet i sin flukt. Men vi ble alle enige om at det skulle nok gå bra, bare vi kom oss hjem. For det å gå en tur i fjellet hadde jo alltid stått en nordmann fritt å gjøre. Det hadde vært en anstrengende tur og ta seg fram over fjell, tett skog og berg. Mens vi ventet på at det skulle bli natt og stille så vi kunne komme oss usett tilbake, rastet vi for å hvile oss litt, på en liten grønn gresslette ved bredden av elva som raste forbi, med bulder og brak, på sin ville flukt mot havet.

Midt på sletta var det ei mosegrodd steinrøys, murt rundt en råtten og falleferdig trestamme hvor det var fastnaglet et nesten uleselig gammelt merke «Ingenmannsland», et merke fra gammel tid og ufredsår, som viste hvor den som var forfulgt, kunne finne et fristed og gjemme seg bort.

Det gamle merket gjorde et sterkt inntrykk på meg og førte tankene til bake til den tiden som de gamle fortalte at «Ingenmannsland» var et område inne ved svenskegrensen som i gammel tid var et mulig skjulested for folk, som på grunn av de store skattene (tiende og avlat) var utarmet etter at kirken hadde tilegnet seg jorda deres med sine avlat-brev, og flyktet når de ikke ville være trell under kirken på sin egen odelsgård. Også for de som nektet å gå i korstog og krig mot kirkens fiender og for det var dømt til bolt og jern og var lyst fredløse, dro til «Ingenmannsland». Det å flykte var ulovlig.

Kirken laget lover og dømte hardt. Folk ble overlatt til «rakkaren» og «lemlestet» (armer og bein ble knust) eller «kagstrykning» (pisket offentlig), den største skam for et menneske.

De ugjennomtrengelige skoger og mange berghuler var et godt skjulested for de som hadde forbrutt seg mot de «jernbeslätte» straffelover, og hadde klart og flyktet fra «rakkaren» for å redde sitt gode skinn fra å bli hudflettet, pisket og «lemlestet» før de blei hengt i galgen, eller gjort et hode kortere med ei øks.

Folk var redd for «rakkerne» som de sa var «sjeleløs» og derfor ute av stand til å føle medlidenhet med de menneskene som de maltraktet på det groveste.

Her i «Ingenmannsland» kunne de være fri og ernære seg av fugl og dyr i skogen og fisk i de mange elver og vann. Det var en trøst at sånt hendte lenge før menneskene blei riktig siviliserte.

Men det var ikke alle som flyktet inn til skogen og fjellet, noen dro mot vest over havet til Amerika for å skape seg en ny og bedre fremtid der. Det var ikke bare nordmenn som reiste, men svensker, dansker og tyskere. Tyskerne hadde jo alltid hatt hug til det militære, så de gikk som oftest inn i hæren som offiserer og viste stor sympati mot sitt gamle fedreland.

Vi gikk så tilbake og fulgte den samme gamle ruten som jeg visste var sikker, så vi ikke skulle treffe på de tyske vaktene, for vi var jo i en strengt forbudt grensesone uten gyldig pass.

Da vi kom ned mot Lund i Salangsdalen hvor tyskere hadde en leir med flere store lagerbrakker fulle av alt mulig slags militære og sivile effekter og derfor var bevoktet av tyske vaktposter, måtte vi følge en skogssti, som gikk uten om leiren, til den gamle broen hvor vi kunne komme oss over elven og videre. Vi følte oss da ganske sikker, så det virket som et sjokk på oss da vi skulle over broen og en tysk vakt, som var blitt plassert der i løpet av dagen og vi ikke hadde sett. Gjennom den tette krattskogen, ropte han «Achtung!» og rettet geværet mot oss og spurte hvor vi kom fra og hvor vi skulle. Jeg svarte at vi arbeidet for tyskerne med å hogge ved i skogen til dem og skulle nå hjem og hvile oss. Ja, han måtte få se grensesonebeviset vårt.

Det hadde vi jo ikke, men jeg tok et rasjoneringskort på kaffe, som jeg tilfeldigvis hadde i lommen, for det var jo ingen kaffe å få kjøpt på det, og viste ham og sa at det var grensesonebeviset for samtlige i følget. Gut, gut sa han fornøyd, og vinket at vi bare skulle gå videre! Den velbrukte bløffen gikk godt også denne gangen, takket være at tyskerne utstedte så mange ulike pass, passersedler og sonebevis m.m. som det var vanskelig for en vaktpost å avgjøre når dette ikke var gyldig lenger.

Men vi gikk lett på foten opp den bratte Lundlia og kom oss videre usett hjem. De papirene som jeg skulle ta med til Sverige, gjemte jeg inntil videre i ei berghule som jeg visste om der hvor jeg bodde som barn og som var sikker. Hjemme i huset torde jeg ikke oppbevare de av frykt for at tyskerne skulle komme på razzia (husundersøkelse) og finne dem. Da ble det vel ikke bare med arrestasjoner, men kanskje de også lot den røde hane gale over bygda, slik som i Svolvær.

Helst ville jeg blitt hjemme og nydt den lyse og varme sommeren. Men da jeg fikk høre et rykte om at tyskerne sammen med nazistene arbeidet med planer om å lage et kartotek over norsk ungdom som skulle mobiliseres og fordeles på skip i den tyske krigsmarinen, måtte arbeidet intensiveres med å oppfordre så mange ungdommer som mulig til å flykte over grensen. Det ville jo bli en tragedie, ikke minst for de som mot sin vilje dermed blei tvunget til å kjempe mot sitt eget land. Derfor måtte disse planene motarbeides og kullkastes, noe som ble gjort da deres kontorer med arkiver visstnok ble sprengt av den norske Hjemmefronten i Oslo.

Det var mange ungdommer som flyktet over grensen til Sverige, blant de var mine kamerater Norman og Asbjørn. Men det var også de som valgte å bli, for fortsatt å kunne profitere på tyskarbeide, eller hadde andre tungtveiende grunner for å bli. En tungtveiende grunn var at de fleste jentene ble alene igjen i Norge, og derfor kunne bli et lett bytte for tyskernes trang til fornøyelse.

Selv skulle jeg flykte så snart vi hadde feiret Sankthans, for jeg torde ikke vente lenger da den siste oppfordringen til folk om å flykte foregikk såpass åpen og intens at mulighetene for at det kunne komme nazistene for øret, var store. Dessuten ville jeg aldri latt meg tvinge av tyskerne til å kjempe mot mitt land, Konge og vår lovlige Regjering.

Gestapo slår til

Da vi hadde feiret Sankthans, syklet jeg og min bror Anton for å gi vår fetter Johannes beskjed om at i kveld, 26. juni 1942 skulle vi flykte over til Sverige. Jeg syklet så for å hente de papirene som jeg hadde oppbevart i berghulen. Det var foruten kartskisser over en del viktige tyske stillinger med armering og bemanning, papirer med fortegnelse over de som var flyktet, samt en beskrivelse i korte trekk hva jeg hadde foretatt meg, og en nøktern vurdering av situasjonen og forholdene i Norge, som jeg mente kunne komme til nytte. Men da vi kom tilbake til gården der Johannes bodde, hadde det tyske Gestapo sammen med nazisten Akerøy fra det norske stats-politiet i Narvik sperret veien med to biler. Jeg hadde somlet for lenge med å flykte.

Vi var blitt angitt, det jeg fryktet mest for, og gikk nå rett i Gestapos felle. Dere er arrestert! brølte de i kor. Den som forsøker å flykte, blir skutt. Vi ble jaget foran opp mot gården hvor de også skulle arrestere Johannes. Jeg tenkte med en gang på pakken med papirene som jeg bar i lommen, og hvordan jeg skulle klare å bli kvitt den før Gestapo kroppsvisiterte oss og fikk tak i den, for da ville de jo ha fullgodt bevis mot meg. Jeg skjønnte nå hvor dumt og lite kvalifisert som motstandsmann det var å ta med slike farlige papirer, og at det bare var på grunn av en utrolig flaks at jeg ikke var blitt tatt for lenge siden.

Men da vi kom opp til gården, kom mor til Johannes mot oss, som en redende engel, mens hun viftet med et forkle og ropte. Spring på skauen gutter og gjem dere, dere er jo unge og springer hurtigere enn de som er gamle og ikke kan nå dere! Hun viftet og slo med forkleet sitt mot nazisten og Gestapo. Dermed dro hun Gestapos oppmerksomhet mot seg, slik at jeg fikk anledning til å stikke pakken med papirene ned i et hull i marken, etter en fjernet gjerdepåle, og trakk hullet igjen uten at de enset det.

Jeg følte meg nå lettet over å være kvitt pakken med papirene som jo hadde vært et skjebnesvangert bevis mot oss om Gestapo hadde fått tak i dem. Det var synd at det brevet, som jeg skulle ta med, fra den gamle mannen til sin sønn som hadde flyttet til Sverige, ikke kom fram. Vi kunne muligens ha klart å springe fra Gestapo. Men kulen i revolveren, som han holdt i hånden, ville nok ha innhentet oss. Dessuten hadde de tatt med min yngste bror som gissel, i tilfelle vi skulle finne på noe. Og når jeg nå var blitt kvitt pakken, så jeg lysere på situasjonen, og trodde sikkert at det skulle gå bra.

Etter at vi var blitt kroppsvisitert, ble jeg beordret inn i bilen sammen med Anton og Johannes. Min yngre bror som var tatt som gissel, ble nå sluppet fri. Vi var blitt arrestert for første gang og vel vitende om alle de lidelser og angst som fulgte oss i de lange dagene og årene i de tyske konsentrasjonsleirene, med alle sine umenneskelige grusomheter. Men godt var det at jeg ikke visste *alt* der jeg satt i bilen, hvor stemningen var usikker og trykkende, men dog med et visst håp om at det som oftest ville gå bra.

Jeg prøvde nå å vurdere alt jeg hadde gjort og hva de muligens visste. Men jeg syntes at det meste av det jeg hadde gjort, var bare bagateller som det var lite å arrestere folk for. Men for mitt indre blikk så jeg kunngjøringene fra den tyske-Wermakt i de avisene som fortsatte å komme ut, og de mange plakaten som tyskerne satte opp overalt. Arrestert blir den som gjør det eller det, skutt blir den som gjør det og det. Men disse tankene ville jeg helst skyve fra meg. For de passet enda mindre nå i min situasjon. De syntes så umenneskelig og fryktelig at jeg helst ville tro jeg hadde drømt eller lest feil.

Det er så rart at det, når man er født og vokst opp i et demokratisk samfunn med en åndsfrihet hvor alle kan skrive og si det de mener er riktig, og det som er galt. Det tar sin tid å kneble eller fortrenge en slik tilvendt frihetstanke. Jeg trøstet meg med, at det som jeg hadde gjort, var bare bagateller som jeg trodde tyskerne, som et intelligent folk sikkert ville innse at det var naturlig å gjøre for

et hærtatt folk. Dessuten måtte de sikkert ha større og viktigere oppgaver å arbeide med hvis de tenkte på å vinne krigen, enn å hefte seg bort med å tilfredstille sine private lyster og ideér med slikt småtter. De ville sikkert slippe oss fri.

Slik satt jeg og filosoferte i mine egne tanker, for tenke var jo det eneste jeg torde med en bevepnet Gestapo ved min side.

Da bilene stanset utenfor Narvik politikammer, var de full av arresterte nordmenn som ble forholdsvis høflig vist inn der. Den gamle arresten som hadde vært stor nok, var nå blitt altfor liten. Vi måtte vente til de hadde fått flyttet ut fra en celle, som fortrinnsvis var benyttet for kvinner. Der satt en from og dydig dame, som nå så svært blek og nedbrutt ut etter å ha vært innesperret, og fortalte at hun hadde tillatt seg å kalle ei jente som lå sammen med tyskerne for tyskthore som et forsøk på å begrense det stadig større samkvemet med tyskerne. For det ble hun arrestert – og dømt, og skulle derfor sendes til fengselet i Kabelvåg for å sone dommen, og gi plass for andre her.

Vi var tre stykker, jeg, Anton og Johannes som ble låst inn i denne damecella ved siden av, sammen med en tysker som sa at han var blitt dødsdømt fordi han hadde stjålet tysk-feltpost. Men tross det, så det ut for at tyskeren nøt stor frihet – han gikk nærmest fritt omkring i fengselet.

Fengslet var et gammelt tømmerhus, mørkt og trist, hvor skilleveggene mellom cellene var av halvrundt tømmer, hvor det skjult under den øverste køyen var blitt saget av to tømmerstokker slik at ved å ta dem ut kunne en mann lett-vint kripe gjennom hullet. Tyskeren som viste oss det, fortalte at det var han som hadde saget hullet og at han hver natt krøp inn i cella til de norske damene som lå der. For han var likegyldig med alt og ville bare nyte livet den tiden som han hadde igjen å leve. Han var sint på oss for at vi kom og ødela det fine forholdet for han. Han ville absolutt at jeg skulle komme inn i cella til dem for å snakke sammen om saken og bli enige om hva vi skulle si, og hva vi ikke måtte si når vi kom til forhør. For det var meget viktig at vi som satt i samme sak, ga like forklaringer til Gestapo. Det var det han ikke gjorde, og som resulterte i den strenge dommen. Vi skulle ikke være redd for hva han måtte høre for det ville gå med han i graven, sa han. Men han virket så brutal og usympatisk-påtrengende at jeg fattet mistanke om at ikke alt han sa var til å stole på, og bestemte at vi ikke skulle snakke noe om saken – oss imellom. Noe han forsto – og viste tydelige tegn på at han mislikte det at jeg avslo rådet hans.

Det varte ikke lenge før jeg oppdaget at det norske politi, ganske enkelt, lot tyskeren gå fritt omkring i arresten. Så jeg, som ny arrestant, skjønnte jo ingenting av det som foregikk.

Selv om jeg syntes synd på han – for den harde dommen han hadde fått, var jeg bestemt på å gjøre politiet oppmerksom på forholdet, for å få slutt på tyskernes hensynsløse utnyttelse av arresterte norske kvinner. Men etter hvert som jeg oppdaget hva som egentlig foregikk, og mine egne problemer ble større, skjønte jeg at her måtte man bare ikke si for meget, men helst tie, om det skulle gå bra.

Det å få juridisk bistand kom jo ikke på tale. Man hadde en fornemmelse av lovløshet, og at det nå var bare tilfældigheter som avgjorde alt. Men i arresten var det to unge sympatiske menn, Ole og Erling, som hadde den frihet å kunne gå fra celledør til celledør og snakke med alle. Begge viste stor interesse for saken, og prøvde etter beste evne å trøste oss – med at dette ville nok sikkert gå bra.

Det å bli trøstet var jo vel og bra. Men jeg kjente dem jo ikke, og var engstelig for hva de andre måtte betro seg til å fortelle dem – om vår sak, opplysninger som kunne komme dit man minst ønsket.

Det var jo i seg selv en fornedrelse å bli arrestert og frarøvet sin frihet. Men det gjorde ikke forholdene bedre for oss at fengsels-cella, foruten at den var både mørk og trist, også var full av veggglus som bet og plaget oss både dag og natt. Noe som jeg var allergisk mot, for ansiktet, hals og hender hovnet opp og svidde som om jeg hadde brent meg, uten at jeg kunne komme meg derfra, eller til lege.

Til forhør hos Gestapo

Det gikk ikke mange dagene før Gestapo begynte å forhøre oss. Det var tydelig å se på de som kom tilbake etter å ha vært til forhør at det nå foregikk noe som vi i Norge ikke var vant med, for de var halvt forstyrret og fortvilt. Så jeg forsto at jeg kunne vente meg litt av hvert. Det var med bange anelser jeg gikk med da en norsk politi-betjent tok meg med til Havnens Hus og avleverte meg til Gestapo, som hadde etablert sine kontorer der.

En tysk vakt førte meg inn på et kontor, hvor det foruten en norsk dame, som fungerte som kontor-dame og tolk for tyskerne, var det en fra Gestapo. Han stod bøyd over skrivebordet og pusset på en revolver. Han så jo ved første øyekast både vennlig, pen og kultivert ut. Så jeg fikk et lite håp om at et sånt fint menneske ikke kunne være så farlig. Men jeg syntes å ha sett det samme ansiktet før, men *hvor* kunne jeg ikke si i farten p.g.a. den spente situasjonen, og tyskere så man jo overalt. Men da han la revolveren ned i skuffen og kom mot meg med hendene overlegent plassert i sidene, og et påtrengende, brutalt trekk i ansiktet, kjente jeg han. *Da* så jeg at det var den samme tyskeren som var sammen med oss i cella på politistasjonen, og som sa at han var blitt dømt til døden av Gestapo fordi han hadde stjålet tysk-feltpost. Da ble jeg virkelig engstelig for hva han kunne ha fått vite av de andre, for vi var jo ikke vant med slike sjofle og utspekulerte metoder. Så da han spurte: Hvor har jeg sett Dem før? svarte jeg at det vet jeg ikke. For jeg ville ikke at han skulle forstå at jeg kjente ham igjen. Men du kjenner vel *meg* igjen, spurte han på nytt og prøvde å se blid ut. Nei, jeg kjenner deg ikke, for alle tyskere er så like, svarte jeg, for liksom å vinne tid til å tenke meg om, hvor han ville hen med sine spørsmål.

Da brettet han omhyggelig opp skjorte-ermene som om han gjorde seg klar til en slåsskamp, og sa med en hånlig latter: A-ha, min kjære venn. Du kjenner meg ikke igjen. Men *nå* skal du få lære meg å kjenne, og viftet med pekefingeren truende opp i ansiktet mitt.

Men da forhøret begynte, forsto jeg snart at han, i Gestapo visste langt mere enn jeg hadde trodd, og bestemte meg for å ikke tilstå noe av frykt for at jeg da kunne sprekke, for de var eksperter, og visste hvordan de skulle gå frem for å få en til å sprekke helt.

Da jeg nå nektet *alt* og ikke ville tilstå noe av det i den høyst alvorlige tiltalen mot meg, da fikk ansiktet hans alt annet enn et vennlig preg. For best som han snakket så lavt at jeg knapt kunne høre hva han sa, så brølte han som et villdyr mot meg og skrek, at jeg også hadde vært på panserskipet «Norge» den niende april 1940 og hadde drept tyske soldater. Han sa at jeg var en kommunist som drev engelsk propaganda, spionasje og sabotasje mot den tyske Wermakt, noe som påførte de store skader. Han hadde råd med slike «verflokte hunder», sa han, og stirret på meg med noen harde og kalde øyne, som om han ville hypnotisere meg, mens han spurte om jeg ville tilstå ved å skrive under papiret med beskyldningene, som han la framfor meg. Jeg blenærmest sjokkert over den alvorlige og uriktige anklagen, og sa at det kan jeg ikke så lenge det ikke er sant det som står der. Da ba han damen om å gå ut av kontoret, tok meg over armen og vred meg ned på gulvet og trødde med de jernbeslåtte støvlene på ryggen min så all luft formelig ble presset ut av lungene, og jeg trodde at ribb-benene skulle knekkes. Jeg syntes det var skammelig som voksent menneske å bli behandlet så brutalt og nedverdiggende. Og da han i tillegg holdt på å vri av hånden min, var jeg mildt sagt så forbanna at jeg kunne ete stein. Som arbeider visste jeg jo at det var med hendene jeg skulle arbeide for å livberge meg, så jeg ikke ble andre eller samfunnet til byrde.

Etter å ha gjort dette to ganger, ba han damen inn igjen. Spurte så på nytt om jeg ville tilstå. Nei! Jeg kan ikke tilstå noe som ikke er sant, svarte jeg. Dermed smalt et slag over ansiktet så det knaket i nesen, og jeg så stjerner i alle regnbuens farger danse foran øynene, og det begynte å blø fra nesen. Da tok han telefonen, ringte et nummer og ga meg så mikrofonen og sa at jeg skulle høre hva en

av de andre som var arrestert, hadde å si. I telefonen hørte jeg den andre som satt i cella på politistasjonen si at jeg skulle bare tilstå, for det var nok det beste når tyskerne likevel visste alt. Men jeg fryktet for at han måtte si det under press for å lure meg til å tilstå, og svarte: Du mener vel ikke at jeg skal tilstå noe som ikke er tilfelle? Da jeg hadde sagt det, rykket Gestapo mikrofonen fra meg og spurte om jeg trodde det var han som jeg satt sammen med, jeg snakket med? «Ja, det går jeg utfra at det var,» sa jeg. Da skrek han opp i øret på meg, som en gal. «Du har også drevet på med å overtale norsk ungdom til å rømme fra landet over til Sverige og England, og for slikt gies det bare én dom – og det er døden».

Så ba han damen gå ut igjen. Gikk så bort til en skuffe og tok fram tre revolvere av ulike størrelser og kaliber som han ladet og la på skrivebordet. Så stilte han meg opp med ansiktet mot murveggen, tok så en revolver fra skrivebordet, satte den i nakken på meg og sa at hvis jeg ikke tilsto nå med en gang, skulle han sende en kule igjennom hodet mitt.

Selv om jeg nok forsto at han ikke ville skyte meg inne på kontoret, var det unektelig nifst med det kalde revolverløpet i nakken og en hysterisk tysker med fingeren på avtrekkeren. Det er da man føler hva det vil si å ha mistet friheten. For det var ikke bare det at tyskerne var som gale, men de hadde også våpen og dermed den fysiske makten til å gjøre det som måtte falle dem inn. Men tilstå, nei, det kunne jeg ikke, da jeg skjønnte at Gestapo ville finne fram til den av oss – som hadde organisert motstandsbevegelsen og flukten fra landet, for da ville det jo bli dødsdom likevel. Jeg måtte tie, så fikk det heller bære eller briste. Da jeg fortsatt ikke sa noe – så han på meg med et slikt djevelsk blikk som syntes og være like drepende som en revolverkule.

Så ropte han damen inn og ba henne skrive en ny anklage mot meg etter hans diktat, som han bad meg underskrive, etter at hun hadde lest den opp for meg. Denne anklagen hørtes noe bedre ut enn den første, så jeg sa: «Hvis oversettelsen er riktig, og dere absolutt skal tvinge meg til en tilståelse som ikke er riktig, så kan jeg godta den». For da tenkte jeg at det var slutt så jeg kunne komme meg herfra, da jeg følte meg så svimmel og omtåket etter slaget på nesen, og ville ikke klare at han skulle trå på meg en gang til, da det verket i ryggen og ribbenene som om de skulle være knekt. Men da ble Gestapo rasende og kaste anklagepapiret i papirkurven og sa på perfekt norsk: «Jeg trenger forresten ingen tilståelse fra deg». Så skjøv han meg gjennom døren og inn i et rom som visstnok skulle ligne på en slags rettssal. Det var tydelig å forstå at Gestapo anså mine forbrytelser så store og grove at det så opplagt kvalifiserte til dødsstraff, så noen tilståelse av meg var det ikke nødvendig å tvinge fram, i hvertfall ikke inne på hans kontor.

Det ble en hard dom

I rettsalen, der det satt to tyskere bak en skranke, og så på meg med harde og kalde blikk, ble dommen lest opp. Jeg var av den tyske krigsrett dømt til døden for å ha drevet sabotasje og fiendtlig engelsk propaganda rettet mot den tyske Wermakt i Norge, og for å ha drevet organisert oppfordring til norsk ungdom om at de ulovlig skulle flytte fra landet for å gå i fiendens tjeneste. Dessuten hadde jeg selv vært på tur, og var tatt på fersk gjerning under forsøk på flukt fra landet. Så spurte Gestapo hva jeg ville ha av dødsstraff eller livsvarig straffearbeide? På det svarte jeg at jeg hadde ingen kompetanse til å kunne si hvilken dom jeg skulle ha, for selv mente jeg ikke å ha gjort noe galt som jeg måtte straffes for. Med sine hånlige blikk så de forundret på meg og sa at jeg skulle få tre minutter til å betenke meg om jeg ville ha dødsstraff eller livsvarig straffarbeide.

Det var noen fryktelige minutter og et vanskelig valg så omtåket som jeg følte meg. Det gjaldt jo mitt liv. Valgte jeg ikke livsvarig straffarbeide, ble det jo døden. Hvis jeg derimot valgte livsvarig straffarbeid, hadde jeg kanskje en mulighet til å overleve til krigen var slutt, og så bli fri. Men på den annen side, tenkte jeg, at det kanskje ville være en vesentlig form for tilståelse av at jeg hadde gjort noe som jeg visste var galt. Og da avstanden mellom livsvarig straffarbeide og dødsstraff etter tysk målestokk visstnok ikke var særlig stor, kunne de ved å lure meg til en slik form for tilståelse, med en viss tysk rett fullbyrde den dødsdommen, som jeg hadde fått. Jeg tenkte og resonnerte, fram og tilbake, så svetten sto som perler på pannen. Jeg hadde jo en mulighet hvis jeg valgte det riktige, kanskje å berge livet. Men den aller minste feil ville bety døden.

Jeg følte et sterkt behov for juridisk bistand – fra en advokat – til å avgjøre hva jeg skulle si. Dette gjaldt jo mitt liv, og jeg måtte alene ta en avgjørelse og håpe at det holdt.

Jeg valgte å ikke si noe. Da de tre fryktelige minuttene var over, skrek Gestapo. For sent! For sent! og viftet med pekefingeren fremfor ansiktet mitt, som om han trodde at jeg ville si noe. Så trykket han på et ringeapparat og inn kom tyske SS-soldater i fullt utstyr, med maskinpistoler og hjelm på hodet og hentet meg ut for å bringe meg til det stedet hvor tyskerne skulle avrette meg. Jeg fikk unektelig bange anelser da jeg isteden for å få gå tilbake til politistasjonen hvor de andre var, måtte jeg med maskinpistolen i ryggen gå ned til fergekaia hvor ferga lå klar til å gå over havna til Ankenes.

Folk som reiste med ferga ble alvorlig og bet tennene sammen som tegn på deres sympati med meg, da de så at jeg var blitt arrestert av Gestapo.

Det var jo ikke så lenge siden jeg selv var vitne til at Gestapo reiste over til Ankenes med denne ferga, da med den russefangeren som kastet en tysk soldat på sjøen. Så jeg fikk virkelig bange anelser for hva som kunne komme til å hende. Der borte så jeg den hvitmalte kirken og tenkte: «Dette er min siste reis, for det er vel her som hjemme i Lavangen at der kirken er, der er også kirkegården, så nå går kanskje vel direkte i graven med meg, og var klar over at jeg nok hadde valgt feil ved å tie. Det holdt ikke. Gestapo omgjorde ikke dødsdommen, og jeg var lei for at jeg var av en slik egen og stolt natur at jeg ikke valgte livsvarig straffarbeide – da jeg hadde valget, så jeg kunne få leve litt lenger – slippe å dø så ung. Men det å være født, vokse opp som fri mann i et fritt og selvstendig land, var jo blitt en del av sjelen som forplikter og gjør det vanskelig å forandre ens holdning.

Men hva hadde tyskerne her i Norge å gjøre? Og med hvilken rett til å kreve oss nordmenn til regnskap for hva vi har gjort, eller ikke gjort? Og stille oss overfor valg – vi ikke har bedt om.

Det var så mange underlige tanker som kom for meg nå da jeg sto på ferga og så utover havna. De lignet en kirkegård med de mange mastene som stakk opp over vannflaten, til alle de skipene som var blitt senket under det heftige sjøslaget i kampen om Narvik. Nå sto de som gravstøtter bortover den speilblanke sjøen, som et tegn på forfall, og tyskerne strålte og beskuet sitt verk, der så mange av mine kamerater fra panserskipene lå i sin våte grav. Da ønsket jeg

at jeg var blitt en av dem, for da var jeg jo blitt spart for alt dette fryktelige som jeg for alvor begynte å bli redd for skulle skje. Men når jeg samtidig så meg tilbake hvor store deler av byen var bombet og lagt i ruiner, da ser man galskapen satt i system.

Men det er vel så at krig er noe som ærgjerrige eventyrere og forbrytere har forberedt lenge, og som de kan skjule seg bak og belønne hverandres forbrytelser med medaljer, høye titler og gasjer. For at det skal bli mulig må store verdier ødelegges, og noen ofres ved å bøte med livet.

Det var jo over hundre år siden Norge var i krig, så det å arrestere og drepe folk virket uvant og skremmende på oss, derfor var jeg livende redd for på hvilken måte tyskerne kom til å ta mitt liv. Det er da man synes det er utrolig at kristne og siviliserte mennesker kan gjøre noe så grusomt som å drepe hverandre. Så hvis det ikke var for at det verket så i ryggen og brystet etter at Gestapo hadde trådd på meg, kunne jeg tro at det hele bare var en ond drøm. Men jeg hadde jo fått min dom, så det var nok best å se det hele som et faktum, og derfor være mest mulig våken om det skulle oppstå noen mulighet for å berge livet.

Det å flykte anså jeg nå som håpløst, for de to tyskerne sto hele tiden klare med geværene, om jeg skulle finne på noe. De tyske vaktene sa ikke noe, brukte bare geværet til å skubbe meg foran seg i land da fergen var lagt til kaia på Ankenes. Selv om jeg ennå ikke hadde oppgitt alt håp, så følte jeg meg som en dyr som ble transportert til slaktehuset uten noen mulighet til å slippe unna.

Da vi hadde gått et stykke i retning mot kirken, kom vi til en tyskbrakke som sto på en høy kjellermur. Der ble jeg stengt inne i en fengselscelle hvor det stanket av mugg og råte, og hvor innboet bare besto av en trebrisk og en opprustet ovn borte i en krok ved døra. På den ene veggen var det et lite vindu oppunder taket, med en trelem på skrå. På utsiden kunne jeg bare se litt av den klare himmelen, der et sparsomt lys kunne trenge inn til meg. Fra taket ved vinduet hang det et tilsynelatende velbrukt tau med en løkke i enden, og liksom tilbød sin tjeneste til dem som kom hit og syntes at alt håp var ute, og fryktet en voldsom død av Gestapo. For alt bar preg av at herfra kommer ingen med livet i behold.

Da døren var låst bak meg og tyskerne var gått bort, ble alt så stille at jeg trodde jeg var det eneste levende vesen i hele den store brakken. Kanskje ingen levde så lenge her at det ble flere, og jeg satte meg på trebrisken med ansiktet mellom hendene. Alt var blitt så kaldt og trist der jeg satt dødsdømt i en mørk og kald celle, hvor en heslig stank som fra en, likkjeller svei i nesen. Og av de bokstaver, navn, og den russiske stjerne, sigd og hammer som var gravd inn i veggene som et tegn på deres lengsel til sitt fedreland forsto jeg at mange jugoslavere, serber og russefangers siste stund hadde vært her.

Jeg skjønnte snart var også mitt unge liv slutt, og jeg som hadde så mange ting som jeg skulle ha gjort, og som jeg hadde gledet meg så til å være med og bygge opp det som var ødelagt når krigen var slutt.

Det følte som om alt håp nå var slutt, og jeg frøs ved tanken på hva jeg kunne vente meg når han fra det tyske Gestapo, med de brutale og kalde øynene kom for å hente meg. Å, jeg begynte å skjelve der jeg satt så fortvilet, helt alene og liksom ikke fikk øynene og tankene mine bort fra tauet som med sin løkke hang ned fra taket ferdig til bruk for å gjøre slutt på all angst. Da kom ei mulende ut av ett av de mange hull som var gnagd igjennom veggen under trebrisken. Den gjorde noen kåte sprett og hoppet bortover gulvet, men stusset litt da den så at et menneske satt der, så satte den seg ned rett fremfor meg, og så på meg med et par øyne som skinte som de fineste perler, og de virket så mild og tillitsfull at jeg holdt opp å skjelve og undret meg over at øynene til en sånn lite mus kunne være så fine. Musa tørket seg med labbene over snuten som om de ville si noe til meg – men fikk det ikke til.

Jeg skulle skytes

Det var nå alt blitt sent på kveld da jeg hørte bråket fra tyskerne som kom trampende med sine jernbeslåtte støvler. Musa ble skremt og pilte inn i hullet, og var borte. Jeg ønsket at også jeg var ei lita mus og kunne smette inn og gjemme meg så Gestapo ikke fikk tak i meg.

Men jeg var nå falt til ro, enset ikke lenger tauet som hang ned fra taket, men bare så rett ned i gulvet og hørte på tyskerne som kom og låste opp døren og gikk inn i kjelleren hvor det ble raslet med gevær, og en stor kasse som ble dratt fram. Jeg kunne gjennom det tynnslitte brakkegulvet høre de gjøre alt klart til å ta livet av meg.

Jeg skjønnte at nå var det slutt, og tenkte på min kjære mor og far og alle de glade og sorgløse barneårene hjemme blant dem og mine søsken. Da var det som et hjul som lå horisontalt inne i hodet mitt begynte å gå rundt, og en film fra mitt unge liv ble spilt revy for mitt indre blikk, hvor jeg så meg som en lykkelig liten gutt hjemme, på turer og lek i skog og mark, i båt ute på den speilblanke fjorden og fisket. Oppe på det høye fjell der jeg sto og speidet utover vårt skjønneste, kjære fedreland. Hjulet gikk hurtigere og hurtigere, det var som om mine minners bilder sto i kø og trengte på for å komme frem før det var for sent. Da hørte jeg en av tyskerne i kjelleren si: Alt er klart til å ta stor-sabotøren. Jawohl! Jeg skal hente ned den svinhundene, sa en annen. Så hørte jeg en av tyskerne komme opp for å hente meg ned i kjelleren hvor jeg skulle henrettes. Jeg strøk hånden over pannen, der snart en kule ville trenge inn og for evig stanse minnenes hjul. Så foldet jeg hendene og ba.

Når dette fryktelige er over, må du kjære gamle mor Norge ta meg vennlig i ditt fang og gjemme meg i din karrige jord, så jeg ikke mere ser eller hører disse fryktelige, brutale menneskers tramping og ville brøl. Dermed gikk døren opp og inn kom den samme tyskeren som jeg hadde vært i forhør hos. Han virket usikker som om han hadde oppdaget noe, der han sto i fletuniform med opppbrettede armer. Straks etter kom en høyere tysk offiser som jeg antok var den tyske plasskommandanten. Han kom fra en av gårdene i nærheten og holdt et papir i hånden som han så på og sa med myndig stemme: Jeg tillater ikke at dere henretter denne nordmannen. For intet i den alvorlige anklagen mot han er bevist, og selv har han jo ikke tilstått noe.

Dermed kom det til et heftig munnhugg mellom dem. De gikk så ut på gangen hvor de sto ganske lenge og snakket sammen. Selv om døren ble stående halvt åpen etter dem, klarte jeg ikke å få tak i hva som ble sagt. Men det var klart at de diskuterte seg fram til et kompromiss angående min skjebne. Men hva de to til slutt ble enig om, kunne jeg ikke høre for de snakket så lavt.

De kom så og lukket døren omhyggelig og låste den. Gikk så ned i kjelleren hvor det som var dratt frem ble satt på plass, så lukket de kjellerdøren igjen, deretter marsjerte alle bort. Det var nå blitt sent på kveld og en soldat kom inn med et helt grovbrød og en stor sinkmugge full med en slags gress-te, og et hestedekken til å ha over meg om natten.

Den triste atmosfæren føltes nå lettere, for når jeg fikk brød, var det vel meningen at jeg skulle få leve en stund til. Men hvor lenge? Kanskje til i morgen, kanskje lenger, håpet jeg. Jeg var glad for at jeg ikke tilsto noe under forhøret hos Gestapo. Det som jeg fryktet for var min største tabbe, hadde gjort det mulig for noen å ta meg i forsvar, noen som syntes at den tyske brutaliteten gikk for langt.

Jeg hadde ikke spist siden i morges og ville prøve å få litt tørt brød og te i meg. Men påkjenningen hadde visst vært for stor, for det tysk-bakte surdeigbrødet var uvant for oss og satte seg fast i halsen, det ville ikke ned.

Da det nå ble stilt igjen, kom musa fram. Den luktet nok brød, for den satte seg framfor meg og med sine blanke og tillitsfulle øyne så den vekselvis på brødet og på meg. Det så ut til at den var vant med at ingen av de som satt her gjorde den noe ondt, men delte det siste brødet sitt med den. Jeg brøt et stykke og ga

musa som takk for at den kom inn og så til meg da jeg mest av alt trengte noen til å avlede mine tanker og gi meg ro til å holde ut. Da den fikk brødbiten, pilte den inn i hullet for straks etter å komme ut med en hel flokk med mus. Jeg prøvde å telle de, men det var helt umulig så hurtig som de pilte rundt over alt. Men en bit brød fikk de alle og det så ut til at musene følte seg hjemme her i dette rottehullet av en fengselscelle.

Det var blitt natt nå og jeg ville prøve å få sove litt, for jeg visste jo ikke hva morgendagen ville kreve av meg. Brødet hengte jeg opp i tauet for at musene ikke skulle nå det. Men jeg hadde knapt rukket å lagt meg ned på trebrisen, så kløv musene oppetter veggen, hoppet bort til brødet og begynte å spise av det. Jeg tok da ned brødet, pakket det godt inn i jakken min og la det som pute under hodet, for jeg kunne jo ikke la musene spise det opp da det muligens var beregnet som mat til meg for en dag, kanskje skulle det vare en hel uke. For den som skal ta sin næring ved å spise seg mett fra andres hånd, vet aldri når den kvelden kommer da han må legge seg sulten.

Så dro jeg hestedekkenet over meg og sovnet, vel forvisset om at brødet var i sikker forvaring. Men jeg hadde ikke sovet lenge, før jeg våknet av musene som sprang frem og tilbake over ansiktet mitt på sine små rappe ben med klør så kvasse som nålespisser. Det første jeg tenkte på var brødet, og ganske riktig, da jeg pakket det ut av jakken, hadde musene spist flere hull i det. Så hvis jeg ville ha noe å spise i morgen, måtte jeg finne uten bedre måte å oppbevare det på. Trett som jeg var måtte jeg sette meg på tre-brisen med det gjennomhullede brødet i hånden til jeg ble riktig våken, for musene var overalt. Jeg satte så tekannen opp på ovnen, og oppå den brødet, og der lå det sikkert selv om musene gjorde flere hopp oppetter tekannen. Jeg syntes synd på de som var så sultne og lovet at hvis jeg ble hentet ut herfra før brødet var oppspist, skulle musene få resten. Så la jeg meg til å sove igjen og våknet først ut på morgenen ved at jeg frøs etter en hutre-natt på den harde trebrisen med bare et tynt hestedekken over meg. Gjennom vinduet under taket kunne jeg se at himmelen var klar. Det var sikkert en fin sommerdag for de som fikk være ute.

Da jeg hadde drukket te og spist noe av det tørre brødet som jo var en noe uvant frokost, kom en tysk soldat inn og sa at jeg skulle komme ut, for jeg skulle bli med dem utpå jordet og pløye en åker. Jeg syntes det hørtes noe mistenkelig ut at jeg som var en dødsdømt fange skulle være med å pløye jord nå så sent på våren. Men hadde selvfølgelig ikke noe imot å komme ut fra dette stinkende rottehullet, så jeg reiste meg opp av trebrisen, tok resten av brødet og la det ned på gulvet og gikk ut.

Ute var det som sagt, et deilig vær hvor solen skinte fra en skyfri himmel, fuglene sang oppe i den grønne bjørkeskogen sin pris og glede over atter en vår og sommer.

Selv om jeg ikke hadde sittet så lenge innestengt, måtte det føles sånn å komme til himmelen, tenkte jeg. Jeg var helt betatt ved synet av den blomsterklede marka, det deilig varme sollyset og den herlige duften av sommer. Men så kom to tyskere med en av de store brygge-hestene sine og spent de for plogen. Det var tydelig å se at hesten ikke var vant til å dra dertil så var den av uvetting behandling blitt bogsprengt og tålte ikke trykket mot bringa når den skulle dra. Og enda verre ble det når tyskerne begynte å skrike, slå og sparke den, for da ble hesten så nervøs at den bare sto og trampet fram og tilbake. Til sist ble den så skremt at den rygget bakover til den falt og ble liggende på plogen, så plogskjæret skar seg dypt inn i lårkjøttet. Det ble nå et stort oppstyr og ansamling av tyskere som måtte hjelpe til med å få hesten opp av plogen. Hesten var blitt så stygt skadet at tyskerne måtte leie den til et slakteri, som de hadde i nærheten for den blødde seg ihjel og ble liggene på jordet.

Tyskerne hentet nå en bonde i nærheten, som kom med en norsk Fjording som han spent for plogen og begynte å pløye åkeren med. Soldaten bad meg bli med bonden og pløye. Men da bonden ikke ville snakke med meg, og helle

ikke ga meg tømmene så jeg kunne kjøre hesten for han, ble jeg bare gående ved siden av å se på. Plutselig var alle tyskerne som blåst bort. Ingen av dem var å se, bare jeg og bonden var ute på jordet. Dette forekom meg noe mystisk og skjønte ingenting av hva dette skulle bety. Men godt var det å ikke se tyskere. Jeg følte meg plutselig som en fri mann der jeg gikk ved siden av plogen og lyttet til fuglene som jublet av livsglede og frihet, uanfektet av tysk okkupasjon. Ja, et lite øyeblikk glemte jeg meg bort, ble bare stående og lytte og se på alt dette skjønnne. Da kvakk jeg til ved lyd lik et spark av en jernbeslått tysk støvel mot veggen inne i huset til bonden, som sto like ved. Og jeg fikk se to tyskere som hadde stått gjemt bak huset kom frem, løftet geværene sine for å skyte meg. Det for som en iling av redsel gjennom meg, som om jeg var truffet av en geværkule, men jeg hørte ingen smell, vendte meg om og gikk rolig fram til bonden som om jeg intet hadde sett eller hørt, og framfor alt måtte jeg ikke vise at jeg var livende redd, for tyskerne sa så ofte at vi nordmenn var for dumme til å være redd. De visste det var vanskelig for dem å kunne terrorisere et folk som ikke ble redd, for da ble de bare selv usikker og svak etter det mål som Hitler hadde satt på dem. Men da jeg kastet et flyktig blick opp på huset hvor sparket mot veggen kom fra, fikk jeg se at han fra det tyske Gestapo, som skulle ta meg ned i kjelleren, sto delvis skjult oppe i røst-vinduet, der han overvåket meg og ledet det hele. Da ble jeg klar over deres inngåtte kompromiss. Når han ble hindret fra sin fornøyelse av å ta meg ned i kjelleren og avlive meg der, hadde han arrangert dette slik at han skulle få meg skutt under påskudd av at jeg hadde gjort fluktforsøk.

Men tyskerne fikk ikke tid nok til å sikte og skyte, da jeg så hurtig enset dem og var i en slik heldig posisjon at bare ved å ta et par skritt fram så dekte huset meg. Jeg fikk tid til å gå til bonden å si at jeg ville ha tømmene så jeg kunne kjøre hesten for ham, før tyskerne igjen fikk meg på skuddhold. Uten å si ett ord ga han meg tømmene, han hadde vel fått strengt påbud av Gestapo om å være taus. Og nå passet jeg alltid på så hesten eller bonden var i bakgrunnen så tyskerne ikke skulle kunne skyte meg uten risiko for også å treffe dem. Jeg ble livende redd når jeg ble klar over hva tyskernes hensikt med dette var, og jeg hvert øyeblikk kunne vente å få en kule gjennom nakken.

Det var jo selvfølgelig ikke pent gjort av meg. Men hva annet kunne jeg som fange gjøre i et okkupert land hvor all lov og rett var satt til side, og vårt liv var overlatt til tyskernes tilfeldige luner og intriger. Det var bare å håpe at vår kamp også ville gjøre bonden fri så han slapp å arbeide taus på sin egen gård.

Det var en særlig godlynt og arbeidsvillig hest å pløye med, så den ble riktig svett i den varme solen. Når jeg stanset den for å hvile gikk jeg alltid fram og løftet på bogtreet, klappet og godsnakket med den fordi jeg tenkte at tyskerne kunne ha godt av å se hvordan vi nordmenn behandlet husdyrene våre.

Alt gikk nå rolig for seg. Linerlen trippet etter, vippet med stjerten og fant seg mang en godbit som plogen veltet opp. Det var bare hjertet mitt som banket unormalt hurtig. Det var jo så mye som sto på spill for meg om jeg ikke hårfint mestret den situasjonen som jeg var kommet opp i. Det må ha gjort et visst inntrykk på Gestapo, for etter en stund kom to tyske soldater uten gevær bort til meg og sa at jeg skulle bli med tilbake til Narvik. Da gikk jeg fram, tok hesten om halsen og kysset den på mulen, mens tårene trengte seg fram i øyekroken. Det hadde vært en voldsom påkjønning, så jeg håpet at det nå ville forandre seg så jeg kunne få slappe litt av. Etter hvert som jeg ble klar over at ferden gikk tilbake til Narvik politikammer, steg humøret og forventningene.

Kameratene mine som fortsatt var innelåst i cella på Narvik politikammer, ble både glade og forbauset over å se meg tilbake i livet. De hadde fått vite at jeg var blitt dømt til døden og skutt av tyskerne, så de trodde nesten ikke sine egne øyne da jeg kom inn til dem i fengselscella. Selv om jeg var noe medtatt, bar kameratene mine også preg av å ha vært i Gestapos klør. Særlig Johannes og Anton hadde vært presset hardt, så de på visse punkt hadde sprukket.

Mødre bad for sine sønners liv

Hjemme hadde de også fått vite at vi satt meget hardt i det, og at jeg var kommet bort, så de fryktet for at det verste var hendt. Mor ble fortvilet da hun fikk høre det. Selv om hun hadde mange sønner, hadde hun ingen å miste eller ofre på barbariets alter. Mor min og mor til Johannes fikk ingen ro, de måtte reise den lange veien til Narvik for å få vite hvordan det sto til med oss, og prøve og gjøre så godt de kunne for å hjelpe sine sønner i en vanskelig tid. Men det å reise der tyskerne som herrefolk hadde all fortrinnsrett, var ikke så liketil for de som var uvant med å ta seg frem under slike forhold. Men ingenting måtte være uprøvd.

Tidlig om morgenen måtte mor stå opp for å gå i fjøset for å stelle dyrene og gi dem mat før hun kunne reise. De var lovet skyss med en lastebil. Men det å kjøre til Narvik var ikke så enkelt i disse tider da tyskerne skulle ha det meste av all bensinen til sine krigsmaskiner, slik at de nordmenn som ville kjøre måtte montere gassgenerator på bilene sine. Det vil si at de måtte kjøre, på gassen fra brent treknott isteden for bensin, så det gikk ikke fort, uvant som både motor og sjåfør var med slikt drivstoff. Det var ikke uvanlig at sjåførene måtte ligge en dag eller to før de lærte å holde nesen sin borte fra den farlige gassen.

Da de endelig kom fram til Bjerkvik, ville ikke motoren gå mer, sjåføren var blitt gassforgiftet og måtte søke lege. Dermed var det nærmest håpløst å komme videre så sent på kvelden, så de måtte prøve å finne et sted hvor de kunne overnatte.

De aller fleste hus i Bjerkvik var skutt ned og brent under krigen, så for dem å få hus for natten var håpløst, da de hus som sto igjen, alt var overbefolket. Men de fant en gammel sundskutt utløe hvor de krøp inn og la seg for å sove på noe gress noe som ble en kald og søvnløs natt for dem.

Tidlig neste morgen gikk de så videre den lange veien til fergestedet på Øyjord, hvor de måtte stå i flere timer og vente til tyskerne først hadde fått sitt krigsmateriell og soldater fraktet over. Det kunne være slitsomt for mødre med et hjerte som brant av kjærlighet til sitt fedreland og sine sønner som nå var kommet i den største fare.

Langt om lenge fikk de tur og kom seg over til Narvik hvor de fikk spurt seg fram til Politistasjonen. Men det å spørre, og frivillig søke kontakt med politiet ble nå av de fleste sett på med stor mistro. Politistasjonen var jo et lite bortgjemt trehus som ikke var lett for ukjente å finne, men den var et sunnhetstegn på at det hadde vært et loydydig folk med et godt forhold til sine myndigheter, siden det ikke hadde vært behov for noe større. De kviet seg for å gå inn, uvant som de var til å oppsøke politiet, men nå kunne ingen ting være uprøvd. Inne var det et mørkt og trangt kontor. På en gammel sofa satt det noen fanger og ventet på å bli sendt videre. En politikonstabel satt ved et lite bord i en krok og skrev på en maskin, mens den andre, som mor syntes å kjenne igjen, var travelt opptatt med å snakke med en tysker i telefonen. Da han endelig ble ferdig, vendte han seg til dem og sa høflig: Værsågod, hva vil dere her?

Mor sa at de skulle besøke sine sønner og oppga navnene på oss. Nei, de kan dere ikke få besøke, sa han avvisende. Mor ble nå for alvor redd for at det var sant det ryktet de hadde hørt, og ba så pent, som bare en mor kan gjøre for sine barn som er i fare, at de ikke måtte gjøre sønnene hennes noe ondt, men la dem få leve og slippe fri, for hun var sikker på at de ikke hadde gjort noe galt. Her går alt rettferdig for seg. Alle får den straff som de har gjort seg fortjent til, svarte han bryskt. Da ble mor også sint og slo hånden ettertrykkelig i bordet, og sa: Du var selv i lag med tyskerne hjemme i Lavangen og arresterte de, og hvis dere gjør sønnen mine noe, så husk at du er ansvarlig for hva dere har gjort, og vil få deg et alvorlig oppgjør når krigen er slutt og vår Konge og lovlige Regjering kommer tilbake fra England. Litt betenkt svarte han bare at politiet hadde mere og viktigere ting å gjøre her nå enn å hefte bort tiden med kjerringvas, så de måtte bare komme seg ut derfra.